

”TODELLISTA VAPAUTTA”

**Käsitykset vapaudesta ja valtion tehtävistä Britannian
parlamentin alahuoneen keskusteluissa 1945-50**

Tommi Liinalampi
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
(Valtio-oppi)
Historian ja etnologian
laitos
(Historia)

TIIVISTELMÄ

”TODELLISTA VAPAUTTA”

Käsitykset vapaudesta ja valtion tehtävistä Britannian parlamentin alahuoneen keskusteluissa 1945-50

Tommi Liinalampi
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos (Valtio-oppi)
Historian ja etnologian laitos (Historia)
Jyväskylän yliopisto
Ohjaajat: Kari Palonen ja Pasi Ihalainen
Kevät 2016
Sivumäärä: 131 sivua

Tutkimuksessa tarkastellaan Britannian parlamentin alahuoneessa käytyä keskustelua vapaudesta ja valtion tehtävistä Clement Attleen johtaman Labour-hallituksen noustua valtaan vuoden 1945 vaaleissa. Kyseinen hallitus toteutti runsaan määrän uudistuksia, joista merkittävimpänä sosiaaliturvan ja terveydenhuoltojärjestelmän uudistukset. Lisäksi hallitus toteutti valtiojohtoista talouspolitiikkaa valvomalla rahapolitiikkaa, sääntelemällä tuotantoa sekä kansallistamalla merkittäväksi katsomiaan teollisuudenaloja. Myös ammattiliittojen toiminnan rajoitukset kumottiin ja ylähuoneen viivytys-oikeutta lainsäädännön voimaansaattamisessa kavennettiin.

Käydyissä parlamenttikeskusteluissa hallituksen politiikkaa puolustettiin ja vastustettiin erilaisia vapauskäsitteitä hyödyntämällä. Labour-edustajat puolustivat hallituksen politiikkaa vapauskäsitteellä, joka monessa yhteydessä yhdistyi vaatimukseen paremmasta taloudellisesta turvallisuudesta, materiaalisesta hyvinvoinnista sekä tasa-arvosta. Taas Winston Churchillin johtamat oppositiossa olleet konservatiivit vastustivat hallituksen toimenpiteitä liittämällä vapauskäsitteeseen vaatimuksen vapaasta markkinataloudesta ja yksilön valinnanvapaudesta.

Erilaiset vapauskäsitteet pitivät sisällään erilaisia näkemyksiä valtion tehtävistä ja taloudellisen vallan käytöstä. Labour-edustajat katsoivat vapauden edellyttävän valtion toimia kansalaistensa hyvinvoinnin edistämiseksi, mikä konservatiivien silmissä nähtiin yksilön sitomisena valtion "byrokratiakoneeseen". Kun Labour-edustajat puhuivat taloudellisen vallan siirtämisestä ”voitontavoittelijoilta” ja ”yksityisiltä diktaattoreilta” demokraattiseen hallintaan, niin taas konservatiivit vaativat yksilön taloudellisen autonomian säilyttämistä suhteessa valtioon.

Parlamentissa käydyillä keskusteluilla oli myös selkeä yhteys parlamentin ulkopuolella käytyyn yhteiskuntateoreettiseen keskusteluun. Labourin politiikan nähtiin toteuttavan demokraattista suunnittelua, josta moni aikakauden teoretikko oli puhunut. Toisaalta konservatiivit hyödynsivät politiikassaan Friedrich A. Hayekin näkemyksiä suunnittelun vaaroista ja hänen paljon käyttämänsä totalitarismin käsitettä. Jotkut konservatiiveista väittivätkin Britannian olevan matkalla totalitaristiseen yhteiskuntaan, mikäli hallitus ei kunnioittaisi vapautta ja tämän peruspilaria eli laillisuusperiaatetta.

Avainsanat:

aatehistoria, ammattiliitot, Britannia, demokratia, käsitehistoria, parlamentarismi, parlamenttihadria, sosiaaliturva, sosialismi, suunnittelu, totalitarismi, vapaus

SISÄLLYS

I JOHDANTO.....	1
II SUUNNITELMA BRITANNIALLE? - VAPAAUS JA VALTION ROOLI AIKALAISKEKUSTELUSSA.....	8
2.1. Aika, aatteet ja politiikka.....	8
2.2. Puolueet ja ideologiat.....	16
2.2.1. Labour ja demokraattinen sosialismi.....	17
2.2.2. Konservatiivit ja konservatismi.....	22
2.3. Vapaus poliittisena käsitteenä.....	26
2.3.1. Poliittinen vapaus.....	31
2.3.2. Taloudellinen vapaus.....	33
2.3.3. Vapaus ja suunnittelu.....	37
2.3.4. Vapaus ja demokratia.....	41
III SIELUTON BYROKRATIAKONE? - DEBATTI VAPAUDESTA JA TALOUDELLISESTA SUUNNITTELUSTA.....	44
3.1. Sota ja kollektiivitalouden nousu.....	44
3.2. Valtio hyvinvoinnin turvaajana.....	50
3.2.1. Sosiaaliturva ja toimeentulo.....	51
3.2.2. Työllisyyden hoito.....	56
3.2.3. Terveystenhoito.....	58
3.3. Valtio talouden ohjaajana.....	63
3.3.1. Raha- ja talouspolitiikka.....	65
3.3.2. Resurssien ohjailu.....	67
3.3.3. Työvoiman ohjailu.....	71
3.4. Valtio omistajana.....	77
3.4.1. Valtion omistus ja tehokkuus.....	78
3.4.2. Valtion omistus ja taloudellinen valta.....	83
3.4.3. Valtion omistus ja taloudellinen demokratia.....	86
3.4.4. Yksityisomistuksellinen demokratia.....	89
IV TOTALITARISTINEN DEMOKRATIA? - DEBATTI VAPAUDESTA JA JÄRJESTELMÄN LEGITIMITEETISTÄ.....	92
4.1. Vapaan yhteiskunnan rajat.....	92
4.2. Demokraattia ja parlamentarismi.....	95
4.2.1. Hallitus ja parlamentaarinen valvonta.....	96
4.2.3. Parlamentti ja perustuslaki.....	101
4.3. Ammattiliittojen valta.....	104
4.3.1. Liittojen jäsenyys ja closed shop.....	105
4.3.2. Liittojen vallankäyttö.....	108
4.4. Britannia poliittisella kartalla.....	111
4.4.1. Maailman 'kolmas voima'.....	112
4.2.2. Sosialistinen demokratia.....	115
4.2.4. Sosialismi, demokratia ja vapaus.....	118
V PÄÄTÄNTÖ.....	120
LÄHTEET.....	125

I JOHDANTO

Vuoden 1945 brittiparlamentin avajaiskeskustelussa eräs Labour-hallituksen johtavista ministereistä väitti loppupuheenvuorossaan, että vapaus oli vihdoinkin koittamassa miljoonille kansalaisille. Hän katsoikin todellisen vapauden olevan vielä toteutumatta, sillä talousjärjestelmän epätäydellisyys ja tyrannimainen taloudellisen vallan käyttö olivat estäneet sen.¹ Kyseinen puheenvuoro ei kuitenkaan ollut toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina ainoa, jossa tämän kaltaisia väitteitä vapauden olemassaolosta esitettiin. Kaikki eivät myöskään olleet samaa mieltä asiasta, sillä osan mielestä Labour-hallituksen politiikka uhkasi ajaa Britannian totalitaristiseen yhteiskuntaan vieden kaiken vapauden mennessään. Voidaankin todeta, että toisen maailmansodan jälkeisen vuodet olivat poliittisen retoriikan ja käsitteiden käytön osalta erittäin mielenkiintoista aikakautta brittiparlamentissa. Ei siis ole ollenkaan huono idea tutkia tämän aikakauden poliittista kieltä käsitteellisen tarkastelun kautta ja ottaa tutkimuskohteeksi poliittisia ristiriitoja synnyttäneen vapauskäsitteen.

Värikkäiden parlamenttikeskustelujen taustalla oli poliittisen tilanteen merkittävä muuttuminen. Sotatoimien päätyttyä Euroopassa loppukeväästä 1945 niin Britanniassa kuin muissakin läntisen Euroopan maissa alkoi voimakas yhteiskunnallinen uudelleenarviointi talousjärjestelmän toimivuuden suhteen. Taustalla vaikutti 1930-luvun laman kokemukset, jotka olivat tuoneet esille markkinatalousjärjestelmän huonot puolet. Lama oli aiheuttanut runsasta työttömyyttä ja kurjuutta, jota kehittymätön julkinen turvaverkko ei kyennyt täysin ehkäisemään. Monet laman jälkeisen aikakauden taloustieteilijöistä ja yhteiskuntateoreetikoista esittivät korjausehdotuksia, joilla

---

¹ HC 21.08.45 vol.413 cc580-581. Debate on the Address.

markkinatalous saataisiin toimimaan aiempaa vakaammin sekä turvaamaan ihmisten perustarpeet aiempaa tehokkaammin. Alettiin puhumaan taloudellisesta 'suunnittelusta', joka merkitsi useimmiten valtion harjoittamaan makrotaloudellista ohjailua sekä sosiaaliturvajärjestelmän kehittämistä. John Maynard Keynesin ja William Beveridgen kaltaiset suunnittelua kannattaneet teoreetikot saivatkin huomattavan paljon julkisuutta ajatuksillaan.

Vaikka osa kannatti aiempaa vahvempaa valtion roolia taloutta ja yhteiskuntaa vaivaavien ongelmien ratkaisemisessa, niin osa sen sijaan suhtautui kollektiiviseen talouspolitiikkaan hyvin varautuneesti. Toisessa maailmansodassa Britannia oli ollut mukana sodassa totalitaristista Saksaa vastaan, mutta kun sota päättyi, niin osa katsoi uuden totalitarismin uhan tulevan sisältä päin. Saksan kaltaiset esimerkit demokratian romahtamisesta ja totalitaristisen hallinnon synnystä olivat tuoreessa muistissa, eikä voitu olla täysin vakuuttuneita myöskään siitä, etteikö Britanniaa voisi uhata Saksan kohtalo. Aikakauden julkisessa keskustelussa esitettiinkin runsaasti näkemyksiä siitä, missä määrin valtiiovallan tulisi puuttua yksilöiden toimintaan, jottei brittiläisen yhteiskunnan peruspilari eli vapaus, vaarantuisi. Osa katsoikin Itävallasta Britanniaan 1930-luvulla siirtyneen taloustieteilijän ja yhteiskuntateoreetikon, Friedrich A. Hayekin tavoin valtion roolin lisäämisen olevan riski kaikelle vapaudelle yhteiskunnassa ja johtavan ennen pitkää totalitaristisen yhteiskunnan muodostumiseen. Hayekin ajatukset saivatkin toisen maailmansodan jälkeisessä Britanniassa runsasta huomiota, sillä moni näki niiden kuvaavan hyvin onnistuneesti silloista yhteiskunnallista kehitystä.

Keskustelu vapaudesta ja valtion vallankäytön rajoista oli yksi keskeisimpiä keskustelunaiheita sodan jälkeisessä brittiparlamentissa. Eikä vähiten sen takia, että Britanniassa toteutettiin tuolloin runsas määrä julkisen vallan koko lisääviä muutoksia, joista osa jäi pysyviksi. Muutosten toimeenpanosta vastasi vuoden 1945 parlamenttivaalit voittaneen Labour-puolueen hallitus pääministerinään Clement Attlee. Labour-hallitus aloitti vaaliohjelmassaan *Let us face the future* esiin tuodun mittaavan sosiaaliturvauudistuksen ja kansallistamisohjelman toteutuksen heti valtaan astuessaan syksyllä 1945. Labourin toimenpiteet olivat laajuudessaan ja periaatteiltaan ennennäkemättömiä, mutteivät kuitenkaan vallankumouksellisia.² Monelle sosiaalipoliittiselle uudistukselle, kuten paremmalle työttömyysturvalle ja julkiselle

---

2 Terveysturvan uudistus (NHS) toi kaikille kansalaisille yhtäläisesti vapaat terveyspalvelut, jotka olivat julkisesti kustannettuja. Sosiaaliturvan määrä suureni ja kattavuus parani. Sen sijaan koulutuksen osalta tehtiin hyvin vähän uudistuksia ja luokkayhteiskunta säilyi.

terveydenhuoltojärjestelmälle oli toisaalta myös oppositioon siirtyneiden konservatiivien tuki. Sodan aikana pääministerinä toimineen Winston Churchillin hallitus olikin useiden sosiaaliturvauudistusten alkuun laittaja, mutta Attleen hallituksen aikainen uudistusten toteutus ei täysin vastannut Churchillin hallituksen ehdotelmia. Toisaalta monet Labour-hallituksen toteuttamista kansallistamisista sekä uusi ammattiliittolaki olivat sosiaaliturvauudistusta suurempia ideologisia vedenjakajia aiheuttaen runsasta arvostelua konservatiivien suunnalta.

Aikakauden parlamenttikeskusteluissa käy ilmi puolueiden erilainen tapa ymmärtää vapautta ja vallankäyttöä. Labourin ja konservatiivien edustajat puhuivat usein toisistaan poikkeavilla vapauskäsitteillä, jotka yhdistyivät puolueiden ideologisiin päämääriin. Labour-edustajat puhuivat työmiehen vapaudesta, jota aiemmin oli rajoittanut toimeentulon puute sekä pääoman omistajien voitontavoittelu. Ratkaisuksi tähän tarjottiin aiempaa kattavampaa sosiaaliturvajärjestelmää, täystyöllisyysohjelmaa ja taloudellista demokratiaa, joka useimmiten tarkoitti teollisuuslaitosten siirtämistä yhteisön demokraattiseen hallintaan.³ Konservatiivit sen sijaan katsoivat tällaisten toimenpiteiden vievän vapauden pois yksilöltä ja kahlitsevan tämän osaksi valtion byrokraatiakoneistoa. Heidän puheenvuoroissaan vapaus yhdistyi kiinteästi yksilön taloudelliseen autonomiaan valtiosta sekä vapaaseen liiketalouteen, jota valtion ei tullut hallita. Jotkut pelkäsivätkin valtiovallan kasvattamisen johtavan totalitaristiseen valtioon. Totalitarismi⁴ oli käsitteenä tuore ja merkityksen sille toi monet aikakauden yhteiskuntafilosofiset ja kaunokirjalliset teokset, jotka viittasivat sillä fasisin Saksan ja kommunistisen Neuvostoliiton kaltaisiin järjestelmiin. Totalitarismikäsitteestä tulikin konservatiivien lyömäase, jolla vastustivat Labourin toimenpiteitä.

Tässä tutkimuksessa mielenkiintoni kohdistuu juuri puolueiden välisiin eroihin vapauskäsitteen käytössä. Tukeudun tutkimuksessa käsittehistoriallisiin metodeihin, joissa keskeistä on käsitteiden kiistanalaisuus ja poliittisuus. Käsitteitä ei tule nähdä

---

3 Taloudellinen demokratiasta oltiin puhuttu jo pitkään, mutta aina siihen ei oltu yhdistetty esimerkiksi kansallistamisia. Usein 1945-50-vuosien keskusteluissa nämä kaksi asiaa linkittyivät kuitenkin yhteen.

4 Käsite 'totalitarismi' merkitsi useimmiten poliittista järjestelmää, jossa valtion valta ulottui kaikkialle yhteiskunnassa. Sitä alettiin käyttämään 1930-luvulla kuvaamaan Saksan ja Italian poliittisia järjestelmiä, mutta yleisemmäksi sen käyttö tuli toisen maailmansodan jälkeen. Hayekin *Road to Sefdom* (1944) teoksen ohella totalitarismi esiintyi käsitteenä myös muissa aikakauden merkiteoksissa. Geroge Orwellin teos *Nineteen eighty-four* (1949) oli aikakauden merkittävimpiä kaunokirjallisia totalitarismi kuvauksia, jossa oli lukuisia viitteitä Neuvostoliittoon. Hieman myöhemmin totalitarismin juuria käsitteli perusteellisesti Hannah Arendt teoksessaan *The Origins of Totalitarianism* (1951).

ajattomina tai pysyvinä totuuksina, vaan ennemminkin monimerkityksellisinä kiistakapuloina, joita tulee tarkastella suhteessa kontekstiin. Quentin Skinner ja Cambridgen koulukunta näkee käsitteiden syntyvän yksittäisten puhetekojen seurauksena, jolloin käsitteillä ei itsessään ole historiaa, vaan ainoa historia on puheteoilla. Tässä keskeistä on käsitteiden näkeminen lähinnä retorisisa siirtoina tai työkaluina, joilla puhuja yrittää vaikkapa edistää poliittisia päämääriään. Käsitteillä ei ole näin ollen pitkäaikaisia merkityksiä, vaan käsitteiden merkitykset syntyvät yksittäisten puhetekojen seurauksena vuorovaikutuksessa puhetilanteeseen ja ajan kieleen.⁵ Vaikka tutkimukseni kysymyksenasettelua voi pitää lähtökohtaisesti skinneriläisenä, niin en täysin lukkiudu kyseiseen metodologiaan.⁶ Tärkein tutkimuskysymykseni on millaisilla vapauskäsitteillä Britannian puolueet puolustivat ja vastustivat valtion roolin kasvattamista parlamentin alahuoneen keskusteluissa 1945-50? En tutki siis kaikkea keskustelua, jossa vapauskäsitteitä on käytetty vaan niitä, joissa aiheena oli nimenomaisesti taloudelliseen suunnitteluun ja valtion sisäiseen vallankäyttöön liittyivät ideologiset kiistakysymykset. Rajaan siis tästä käsittelystä pois myös aikakaudella pinnalla olleen siirtomaakysymyksen ja kansojen vapauden. Puolueista pääpaino on Labour-puolueen ja konservatiivien näkemyksissä, mutta tuon tutkimuksessani esille hieman myös liberaalien ja pienpuolueiden näkökantoja.

Tutkimuksessani on perustellusti suuri rooli kontekstin ymmärtämisellä. Erityisen tärkeää on selvittää puhetilanteeseen liittyvä asiayhteys ja puhujan intentiot eli mitä puhuja halusi puheteolla saada aikaiseksi. Tavoitteena on myös kerrallaan esittää kokonaisia keskusteluja, mutta kaikessa tutkimukseni käsittelyssä se ei ole ollut mahdollista.⁷ Yksi tärkeimmistä puheenvuoroihin ja käsitteiden käyttöön liittyvistä kontekstuaalisista seikoista on parlamentissa vallinnut selkeä hallitus-oppositio-asetelma. Useimmiten hallituspuolueen edustajat pysyivät enemmän tai vähemmän hallituksen linjoilla, kun taas oppositiopuolueen edustajat katsoivat yleensä tehtäväkseen valvoa ja kritisoida hallituksen toimintaa. Käytännössä tutkin siis millaisilla vapauskäsitteillä hallituspuolue Labour puolusti politiikkaansa ja toisaalta

5 Kts. esim. Skinner, Quentin (2002), *Vision of Politics* vol. 1: *Regarding Method* ja Hampsher-Monk, Iain (1998), *Speech Acts, Languages or Conceptual History?* Teoksessa: Iain Hampsher-Monk, Karin Tilmans, Frank van Vree (toim.), *History of Concepts: Comparative Perspectives*, 43-47.

6 Pysin tutkimuksessani tuomaan esille myös hieman monipaikkaista näkökulmaa, vaikkakin tämä tarkastelu jää tutkimuksen kokoon nähden hieman suppeaksi.

7 Tietyi useissa keskusteluissa esiintyvät sivuteemat katsoin joissakin tilanteissa tarpeelliseksi koota yhteen selkeyden vuoksi, vaikka tiedostan myös tämän esitystavan ongelmallisuuden. Eritoten luvussa 4.3. jossa käsittelen miten Britannian järjestelmää on tutkituissa keskusteluissa määritelty.

millaisilla vapauskäsitteillä konservatiivit kyseistä politiikkaa vastustivat. Jos vallassa olisivatkin olleet konservatiivit niin todennäköisesti osa vuosina 1945-50 toteutuneista uudistuksista olisi tuolloinkin laitettu täytäntöön. Emme voi esimerkiksi tietää, millaisilla vapauskäsitteillä konservatiivit olisivat tuolloin puolustaneet omaa politiikkaansa. Jokainen vapauskäsitteen käyttökerta siis kertoo samalla niin käyttäjän ideologisesta kannasta, kuin myös vallitsevasta hallitus-oppositio asetelmasta ja puhujan poliittisista intentioista.

Myös muut parlamenttikeskustelulle tyypilliset ominaispiirteet tulee huomioida tutkimuksessani. Parlamentissa käydyt keskustelut ovat aina myös osa pidempää keskustelujen sarjaa, eikä niitä voida erottaa kontekstista, kuten ei myöskään vallitsevista säännöistä ja käytänteistä, joilla parlamenttikeskustelua käydään. Puhujan oli noudatettava parlamentaarista proseduuria ja pysyttävä käsitellyssä asiassa, missä mielessä puheaktit olivat jossain määrin säädeltyjä toimenpiteitä. Näin ollen myös käsitelty aihe - liittyi keskustelu sitten sosiaaliturvaan tai kansallistamisiin - vaikutti olennaisesti siihen, millaisesta näkökulmasta vapauskäsitettä kulloinkin tarkasteltiin. Keskustelu vapaudesta voidaan toisaalta hahmottaa rinnakkaisena keskusteluserjana, joka eteni koko aika lain sisällöistä, budjetista ja politiikan linjoista käytävän keskustelun ohessa. Jokainen vapauskäsitteen käyttötilanne oli samanaikaisesti vastaus edelliseen puheenvuoroihin vapaudesta, eikä koskaan lopettanut keskustelua vaan ennemmin jatkoi loputonta väittelyä käsitteen merkityksestä. Käsitteet voidaankin nähdä politiikassa kysymyksinä, joista kiistely kuuluu asiaan ja joille annetut tulkinnat voivat tuoda esiin uusia ominaisuuksia käsitteestä. Parlamentaarille keskustelulle tyypillinen käsitteilytapa, jossa argumentoidaan puolesta ja vastaan (pro et contra) tuo myös käsitteeseen liitettyjä ominaisuuksia paremmin esille sen sijaan, että väitteet esitettäisiin monologisesti ilman vasta-argumentaatiota.⁸

Jotta tutkimukseni olisi mielekäs toteuttaa, tarvitaan rajaukset tutkimuskohteen ajan ja paikan osalta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että parlamenttikeskusteluihin liittyvää tutkimusta tulisi eristää muualla tai muina aikoina käydyistä keskusteluista. Parlamenttikeskustelulla ja muulla julkisella keskustelulla oli yhteys jo 1700-1800-

---

8 Kts. esim. Palonen, Kari (2012), Parlamentarismi poliittisena retoriikkana, 61-96, Palonen, Kari (1997), Kootut retoriikat, 35, Palonen, Kari (2008), Speaking Pro et Contra: The Rhetorical Intelligibility of Parliamentary Politics and the Political Intelligibility of Parliamentary Rhetoric. Teoksessa: Soininen, Suvi (2008), The Parliamentary Style of Politics 61-81.

lukujen Britanniassa, kun sanomalehdistön ja muiden julkisten foorumeiden merkitys kasvoi.⁹ Myös Attleen hallituksen aikaisissa parlamenttikeskusteluissa on runsaasti viittauksia niin sanomalehtiin, merkkiteoksiin, julistuksiin ja muilla foorumeilla käytyihin keskusteluihin. Parlamentti tuleekin nähdä vain yhtenä osana useilla foorumeilla samaan aikaan käytävää monipaikkaista keskustelua, jossa eri foorumit ovat vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa.¹⁰ Pääutkimuskohteeni on alahuoneen (House of Commons) istunnot, mutta ohessa olen käynyt läpi myös ylähuoneen (House of Lords) debatteja.¹¹

Myöskään tutkimuskohteeni aikarajaus ei estä varhaisempien keskustelujen huomioimista. Tämä siitä syystä, että keskustelut tulee nähdä pitkinä monipaikkaisina keskustelutarjoina, jossa edellisillä keskusteluilla oli vaikutuksensa seuraaviin. Parlamenttiaineiston systemaattisen analysoinnin aloitan Attleen hallituksen valtaannoususta, alkusyksystä 1945, joskin työssäni on muutamia viittauksia myös varhaisempaan aineistoon. Vaikka tutkimukseni periaatteessa käsittää koko Attleen ensimmäisen hallituskauden kevääseen 1950 asti niin käytännöntasolla aineisto rajautuu edellisen vuoden kevääseen, jolloin kiistelty rauta- ja terästeollisuuden kansallistamislaki sai parlamentin hyväksynnän toisessa käsittelyssään. Tämän jälkeinen viimeinen parlamenttivuosi ei tarjonnut tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia keskusteluja lainsäädäntötyön loppuessa ja puolueiden keskittyessä seuraaviin vaaleihin.

Vaikka käytän työssäni muutakin lähdeaineistoa, pääpaino on parlamenttidebattien analysoinnissa. En väitä myöskään parlamenttikeskusteluissa tulleiden näkemysten olevan yleistettävissä, sillä nämä näkemykset kertovat enneminkin suppean poliittisen eliitin käsityksistä ja tavoista keskustella vapaudesta.. Yleistettävämpi tutkimus vapauskäsityksestä vaatisi kattavampaa tutkimusta, jossa aineisto olisi laadultaan parlamentin pöytäkirjoja huomattavasti laajempi käsittäen muitakin sektoreita kuin parlamenttipolitiikan. Tutkimuksen laajuuteen nähden aineiston rajaaminen parlamenttiaineistoon tekee tutkimuksen mielekkäämmäksi ja mahdollistaa paremman perehtymisen sekä kontekstoinnin käyttötilanteiden suhteen. Parlamentin alahuoneen pöytäkirjojen käyttömahdollisuudet erityisesti käsittehistoriallisen tutkimuksen kannalta

9 Ihalainen Pasi, Palonen Kari (2009), Parliamentary sources in the comparative study of conceptual history: methodological aspects and illustrations of a research proposal, 22-25.

10 Ihalainen, Pasi (2016), European Parliamentary Experiences from a Conceptual Historical Perspective. Teoksessa: Ihalainen, Pasi, Ilie, Cornelia, Palonen, Kari (2016), Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of a European Concept. Berghahn Books.

11 En ota kyseisiä ylähuoneen keskusteluja kuitenkaan työssäni juuri esille, sillä totesin näiden lähinnä kierrättävän samoja näkökulmia.

ovat erinomaiset, sillä aineisto löytyy digitoituna Hansard-parlamenttitietokannasta. Digitoitu aineisto mahdollistaa tutkittaessa yksittäisten sanojen ja käsitteiden etsimisen hyvin laajastakin parlamenttiaineistoista sekä tutkimuksen kannalta mielenkiintoisten keskustelujen löytämisen.

Parlamenttiaineiston ohella käytän runsaasti brittiläistä politiikkaa valottavaa tutkimuskirjallisuutta sekä hieman myös käsitehistoriallista tutkimusaineistoa. Käytän tutkimuksessani myös hieman lehdistöaineistoa taustoituksen osalta, mutten kuitenkaan tee syvällistä lehdistöanalyysia. Tämän lisäksi olen ottanut mukaan taustalähteiksi myös joitakin merkittäviä asiakirjoja. Tutkimukseni rakentuu siten, että toinen ja kolmas käsittelyluku keskittyy varsinaisen parlamenttiaineiston analysointiin, ja ensimmäinen käsittelyluku tuo näihin taustaa. Ensimmäisessä käsittelyluvussa käyn läpi Labour- ja konservatiivipuolueessa vallinnutta ajattelua niin tutkimuskirjallisuutta kuin myös vuoden 1945 vaaliohjelmia apuna käyttäen. Lisäksi taustoitan tulevaa varsinaisen parlamenttiaineiston tutkimista vapauskäsitteen ympärillä käydyin poliittisfilosofisen kirjallisen aineiston valossa, mikä auttaa ymmärtämään vapauskäsitteen poliittisuutta ja siihen liittyviä kiistakysymyksiä. Olen löyhästi jakanut tutkittavan parlamenttiaineiston analyysin kahteen käsittelylukuun, joista ensimmäiseen olen valikoinut valtion harjoittamaan taloudelliseen suunnitteluun, sosiaaliturvaan ja valtion omistukseen liittyviä keskusteluja vapauskäsitteen ja taloudellisen vallan näkökulmasta. Jälkimmäisessä tutkin brittiläisestä poliittisesta järjestelmästä käytyä keskustelua, parlamentaarista toimintaa sekä ammattiliiton vallankäyttöä.

II SUUNNITELMA BRITANNIALLE? - VAPAAUS JA VALTION ROOLI AIKALAISKEKUSTELUSSA

2.1. Aika, aatteet ja politiikka

Clement Attleen johtaman Labour-hallituksen nousu valtaan vuoden 1945 vaalien jälkeen oli merkittävä virstanpylväs Britannian ja koko Euroopan poliittisessa historiassa. Ensimmäistä kertaa maan historiassa Labour muodosti hallituksen oman puolueensa muodostaman enemmistön turvin saaden lähes kaksi kolmasosaa parlamentin paikoista. Labour sai vaaliessa peräti 393 paikkaa mikä oli 242 enemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin pidetyissä edellisissä vaaleissa. Konservatiivit romahtivat lähes saman verran saaden vain 197 paikkaa, mikä oli puolueelta historiallisen heikko tulos.¹² Labourilla oli ollut kaksi omaa hallitusta vuosina 1924 ja 1929-31, mutta näistä kummatkin olivat olleet lyhytaikaisia vähemmistöhallituksia, joiden toimet eivät ole verrattavissa Attlee hallituksen aikaisiin toimenpiteisiin. Merkittävimpänä ajanjaksona yhteiskunnallisille uudistuksille ennen Attleen hallitusta pidetäänkin liberaalipuolueen valtakautta ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä, jolloin H. H. Asquithin ja David Lloyd Georgen johdolla luotiin ensimmäinen työttömyysvakuutusjärjestelmä, joka kuitenkin osoittautui myöhemmin monelta osin riittämättömäksi. Attleen hallituksen täytäntöön laittama sosiaaliturva-reformi oli aiempaa kokonaisvaltaisempi ja perustui osin demokraattisen sosialismin periaatteille, joissa korostui samanaikaisesti poliittisen järjestelmän demokraattisuus ja

---

¹² Havighurst, Alfred F. (1979), Britain in Transition, 373-374.

tasa-arvon ihanne sekä ainakin retoriikan tasolla myös vapaus.¹³ Sosialistinen ideologia pääsi näin ollen ensimmäistä kertaa Britannian historian aikana toteusasteelle, vaikka todellisuudessa puhuttiin markkinatalouden ja sosialismin välimallista, joka oli kaukana sosialismin dogmaattisista¹⁴ muodoista.

Labourin toisen maailmansodan jälkeisen valtaannousun taustalla voidaan nähdä ensimmäisen maailmansodan jälkeen tapahtuneet muutokset brittiläisessä puoluekentässä. Britanniassa vallitsi koko 1800-luvun ajan aina ensimmäiseen maailmansotaan asti konservatiivien ja liberaalien hallitsema kaksipuoluejärjestelmä, joka murtui nopeasti liberaalipuolueen hajoamisen myötä. Liberaaleilla oli ollut vuosituhannen alussa pitkä valtakausi vuosien 1905-1922 aikana, minä aikana toteutettiin sosiaaliturvaa parantaneita reformeja. Uudistushenkisen hallituksen johdossa ollut Asquith, joutui kuitenkin ensimmäisen maailmansodan aikana epäsuosioon ja vuonna 1916 puolue jakautui uuden pääministerin, Lloyd Georgen ja oppositioon lähteneen Asquithin kannattajiin.¹⁵ Erialaisten poliittisten kiistojen vuoksi liberaalit pysyivät hajanaisena koko sotien välisen ajan välillä yhdistyen ja uudelleen jakautuen, minä aikana puolueen kannatus romahti, eikä liberaaleilla ollut enää asiaa pääministeripuolueeksi. Tämän jälkeen konservatiivit pysyivät koko sotien välisen ajan, yhtä vaalia lukuun ottamatta, suurimpana puolueena saaden kuitenkin uuden haastajan Labour puolueesta. Vuoden 1922 vaaleissa Labourin kannatus ylitti liberaalien yhteenlasketun kannatuksen ja seuraavana vuonna pidetyissä vaaleissa Labour pystyi haastamaan jopa vuoden vallassa olleet konservatiivit. Tällöin Labour sai tehtäväksi muodostaa Ramsey MacDonaldin johdolla ensimmäisen vähemmistöhallituksensa, joka sekään ei istunut kuin vuoden konservatiivien ottaen heti seuraavana vuonna pidetyissä vaaleissa murskaavan vaalivoiton.¹⁶

Suuri lama kuitenkin mullisti poliittisen tilanteen ja jätti jäljet brittiläiseen yhteiskuntaan pitkäksi aikaa vaikuttaen myös toisen maailmansodan jälkeiseen politiikkaan. Monilla keskeisillä teollisuuden aloilla tuotanto romahti, mikä aiheutti ennennäkemättömän massatyöttömyyden ja puutteen.¹⁷ Ennen laman alkua Labour ehti nousta ensimmäistä kertaa historiansa aikana suurimmaksi puolueeksi vuoden 1929

13 Page, Robert M. (2007), *Revisiting the Welfare State*, 19-27.

14 Käytän termiä 'dogmaattinen sosialismi' kun puhun nimenomaisesti marxilaisesta, yhteiskomistukseen pyrkivästä sosialismin muodosta. Sosialismin käsite oli aikakaudella monimerkityksellinen, eikä se sisältänyt kaikissa tulkinnoissa edes ehdotonta vaatimusta yhteisomistuksesta.

15 Havighurst 1979, 119-128.

16 Havighurst 1979, 167-168, 181-186.

17 Stevenson, John (1984), *British Society 1914-45*.

vaaleissa kuitenkin saamatta silloinkaan parlamentin enemmistöä MacDonaldin muodostaman hallituksen taakse. Samana vuonna alkanut suuri lama sotki täydellisesti poliittisen tilanteen ja suunnitellut sosiaaliturvan parannukset muuttuivatkin nopeasti leikkauksiksi, sillä elvyttävän talouspolitiikan merkitystä ei vielä tuolloin ymmärretty. Suuri osa Labour puolueesta ei kuitenkaan voinut hyväksyä leikkauksia, mikä aiheutti puolueen hajoamisen vuonna 1931 kahteen osaan MacDonaldin johtaman uuden *National Labour Party* muodostaessa kansallisen hätätilahallituksen yhdessä konservatiivien ja liberaalien kanssa. Heti perään pidetyissä vaaleissa Labour sekä National Labour Party kärsivät murskatappion ja vaikka MacDonald jatkoikin pääministerinä seuraaviin vaaleihin asti, hallitus oli käytännössä konservatiivien kontrolloima.¹⁸ Vuoden 1935 vaaleissa konservatiivit pysyivät suurimpana puolueena ja muodostivat viimeisen toista maailmansotaa edeltäneen rauhanaikaisen hallituksen. Labour oli kuitenkin saanut rivinsä kokoon uuden puheenjohtajansa, Attleen johdolla, mikä siivitti puolueen yli sadan paikan vaalivoiton luoden toisaalta pohjaa tulevalle, suurelle vaalivoitolle.¹⁹

Toisen maailmansodan syttyminen syksyllä 1939 ja Neville Chamberlainin johtaman konservatiivihallituksen epäonnistunut ulkopolitiikka sai aikaan muutoksia maan poliittisessa johdossa. Seuraavan vuoden toukokuussa Chamberlain joutui eroamaan ja tilalle nousi Winston Churchillin johtama koalitiollahitus, johon tulivat mukaan myös Labour saaden kolme vastuullista ministerisalkkua. Erityisen tärkeässä asemassa oli varapääministeri Attleen ohella Ernest Bevin, joka toimi työministerin roolissa vastaten pitkälti sota-ajan teollisuuden organisoinnista sekä varustelusta. Tärkeässä roolissa oli myös tulevan Attleen hallituksen kakkosmies, Herbert Morrison, joka sai uudessa hallituksessa sisäministerin tehtävät. Labour-ministerit saivat sodan aikana arvokasta kokemusta ja pääsivät vaikuttamaan koalitiollahituksen politiikkaan, joka laittoi alulle useita Attleen myöhemmin täytäntöön panemia reformeja. Koalitiollahituksen alaisen William Beveridgen komitean vuonna 1942 julkaisema raportti, eli ns. *Beveridgen raportti* oli yksi aikakauden merkittävimpiä asiakirjoja. Sen pohjalta ensin Churchillin koalitiollahitus ja myöhemmin Attlee hallitus laittoi alulle sosiaaliturvaa ja terveydenhuoltoa parantaneet uudistukset. Churchillin koalitiollahitus pysyi koossa vuoden 1945 kevääseen asti, jolloin sotatoimet loppuivat Euroopassa ja

---

18 Havighurst 1979, 211, 215-227.

19 Havighurst 1979, 246-248.

ensimmäiset sodan jälkeiset vaalit määrättiin järjestettäväksi.²⁰

Vuoden 1945 vaalitaistelu oli lyhyt, mutta ideologisesti väritynyt. Labour lähti vaaleihin ohjelmalla *Let us face the future*, joka otti laajasti kantaa sodan jälkeisiin ongelmiin, joista osa oli vaivannut jo ennen sotaa. Ohjelma esitti selkeän vaihtoehdon ennen sota vallinneelle *laissez faire* - taloudelle vaatien valtiojohtoista suunnittelua, tärkeimpien teollisuusalojen kansallistamisia, täystyöllisyyttä sekä laajoja sosiaali- ja terveyspalveluita. Vaaliohjelmassa ja vaalien aikaisessa retoriikassa korostui sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ihanne ja halu saavuttaa 'todellinen vapaus', joka merkitsi useimmiten vapautumista taloudellisten olosuhteiden, kuten puutteen ja köyhyyden aiheuttamista rajoitteista.²¹ Konservatiivit sen sijaan liputtivat taloudellisten rajoitteiden mahdollisimman nopean poistamisen puolesta. He olivat toisaalta hieman varovaisempia puhuessaan yhteiskunnallisista reformeista, kuten erityisesti täystyöllisyyden tavoittelusta, jonka katsoivat vaikeaksi saavuttaa *laissez faire* -taloudessa. Konservatiiveista erityisesti Churchill pelotteli Labourin yhteiskuntaa kahlitsevista aikeista liittäen kuuluisassa 'Gestapo-puheessaan' Labourin politiikkaan jopa totalitaristisia uhkakuvia. Tämä ei kuitenkaan tehonnut toivotulla tavalla äänestäjiin, jotka pelkäsivät konservatiivien valtaannousun myötä 1930-luvulla vallinneen työttömyyden ja taloudellisen turvattomuuden paluuta.²² Enää vain harva halusi palata vanhaan, jossa valtio oli talouselämässä vain sivustakatsoja.

Taustalla Labourin valtaannousulle oli pitkään kytenyt halu valtion roolin kasvattamiselle yhteiskunnassa, jossa valtio säätelisi taloutta ja ottaisi aiempaa enemmän vastuuta kansalaistensa perustarpeista. Vielä 1800-luvun lopulla valtion voidaan katsoa olleen hyvin irrallinen ja ulkopuolinen elementti suhteessa ihmisten jokapäiväiseen elämään yksityisen sfäärin ollessa lähes autonominen. Kuitenkin 1900-luvun puoliväliin tultaessa valtion rooli oli kasvanut merkittävästi yksilön taloudellisten valintojen ohjaajana ja allokooijana, eikä valtion ollut enää vain rajoittaja vaan myös ihmisen hyvinvoinnin turvaaja ja siitä huolta pitävien erilaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden tarjoaja. Osa näki valtion enemmän organismina, kuin autonomisista yksilöistä koostuvana kokonaisuutena, jossa yksilöillä oli niin oikeuksia

---

20 Page 2007, 19-24.

21 Havighurst 1979, 367-373, Page 2007, 24-25.

22 Dorey, Peter (2009), *British Conservatism and Trade Unionism, 1945–1964*, 37, Havighurst 1979, 367-373.

kuin velvollisuuksiakin valtiota kohtaan.²³ Vähimmäistarpeista, kuten riittävästä toimeentulosta ja terveydenhuollosta, oli tullut hyväntekeväisyyden sijaan kansalaisuuteen perustuva oikeus, jonka valtion oli verovaroin turvattava kaikille kansalaisilleen. Kansalaisuus ei myöskään enää merkinnyt pelkästään poliittisten oikeuksien olemassaoloa, vaan siihen liettiin myös sosiaalisia oikeuksia vähimmäis-turvan muodossa.²⁴

Ajattelun muutoksesta kertoo paitsi muuttunut käsitys valtiosta ja kansalaisuudesta, mutta toisaalta myös uusien käsitteiden mukaantulo poliittiseen keskusteluun. Alettiin puhua 'jälleenrakentamisesta' (reconstruction), 'suunnittelusta' (planning) ja 1940-lopulla myös 'hyvinvointivaltiosta' (welfare state). Myös ideologiset käsitteet, vapaus, tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja demokratia olivat hyvin keskeisessä osassa käydyissä debateissa saaden monenlaisia tulkintoja.²⁵ 1930-luvulla käytettyä käsitettä 'jälleenrakentaminen', ei tule sekoittaa sodan jälkeiseen jälleenrakentamiseen, vaan tällä tarkoitettiin lähinnä yhteiskunnan uudelleen rakentamista aiempaa oikeudenmukaisempien periaatteiden mukaisesti. Kyseinen käsite oli vahva jo ensimmäisen maailmansodan aikana, mutta sai 1930-luvulla uusia merkityksiä. Jälleenrakentamiseen liitettiin ajatus 'suunnittelusta', mikä nousi käsitteenä pintaan vuosikymmenen loppupuolen poliittisessa keskustelussa ja kirjallisuudessa. Vielä vuosikymmenen alussa käsite liitettiin lähinnä totalitaristiseen valtioon, mutta se alkoi pian saada uusia maltillisempia sävyjä. Brittiläisessä kontekstissa siihen liitettiin yleensä valtion harjoittama verojen, lakien ja määräyksien avulla tapahtuva suora ja epäsuora taloudellinen ohjailu, jossa yhteiskunnan resursseja ohjattiin valtion parhaaksi katsomiin tarkoituksiin. Tähän liittyi myös vaatimus sosiaalisen ja taloudellisen eriarvoisuuden poistamisesta sekä yhteiskunnan rationalisoinnin avulla tapahtuvasta paremmasta tarpeiden tyydyttämisestä.²⁶ Monet aikakauden ideoista liitettiin myöhemmin 'hyvinvointivaltion' käsitteeseen, johon kuului ainakin laaja sosiaaliturva-järjestelmä ja yhteiskunnallisiin ongelmiin puuttuminen. Käsite nousi terminä ensimmäistä kertaa esille parlamentin keskusteluissa vasta vuonna 1949, mutta monessa

23 Barker, Rodney (1978), *Political Ideas in Modern Britain*, 128, Harris, Jose (1986), *Political ideas and the debate on State welfare, 1940-45*. Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), *War and social change* 233-263, 234-236.

24 Hindess, Barry (1986), *Freedom, Equality and the Market : Arguments on Social Policy*, 33, Kokkonen, Tuomas (2004),

25 Dommet 2014, 6-8, Harris 1986, 234.

26 Stevenson, John (1986), *Planner's Moon? The Second World War and the planning movement*. Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), *War and social change* 58-77, 62-66, Harris 1986, 237-239.

mielessä käsite oli saanut sisällön jo paljon aiemmin. Toisaalta vielä 1930-luvulla 'hyvinvointivaltio' liitettiin käsitteellisesti natsi-Saksan sosiaalijärjestelmään, joka ei monessa mielessä vastannut käsitteen myöhempää sisältöä.²⁷

1930-luvulla syntyi niin puolueiden sisälle kuin niiden ulkopuolelle erilaisia suunnittelua kannattavia ryhmittymiä, jotka näkivät vallitsevan vapaan ja säätelemättömän markkinatalouden eli ns. *laissez-faire* -talouden olevan kykenemätön turvaamaan yhteiskunnan kokonaisvaltaista hyvinvointia. Yksi merkittävimmistä ryhmittymistä oli *Next Five Years Group*, jossa vaikutti useita tunnettuja poliitikkoja ja yhteiskuntateoreetikkoita kuten Seebohm Rowntree, J. A. Hobson sekä erityisesti tuleva konservatiivipääministeri Harold Macmillan. He kannattivat suurempaa valtion roolia yhteiskunnassa, sosiaaliturvan vähimmäistason turvaamista, toisen asteen koulutuksen lisäämistä, valtiojohtoista asunnontuotantoa sekä jonkinlaiseen sekatalousjärjestelmään siirtymistä.²⁸ Taloustieteessä suuresta lamasta yritettiin ottaa oppia ja miettiä mahdollisuuksia markkinatalouden häiriötilojen ehkäisemiseksi. Suurta huomiota sai erityisesti John Maynard Keynes, joka pääteoksessaan *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936) esitti teorian taloussuhdanteiden tasa-painottamiseksi valtiojohtoisella suhdannepolitiikalla. Valtion oli lama-aikoina toimittava alijäämäisillä budjeteilla, jolla ehkäistiin työttömyyttä ja vauhditettiin rahan kiertokulkua yksityisen sektorin investointitason ollessa alhaisena. Kaikki taloustieteilijät eivät kuitenkaan jakaneet tällaista näkemystä peläten sen aiheuttavan suurta inflaatiota ja Keynes väittelikin usein aiheesta erityisesti itävaltalaisista koulukuntaa edustaneen Hayekin kanssa.²⁹ Keynesin teoriat saavuttivat suuren suosion erityisesti Labourin sisällä revisionistien keskuudessa.³⁰

Keynesin, kuten monen muun suunnittelua kannattaneen yhteiskuntateoreetikon näkemykset eivät kuitenkaan vielä näkyneet 1930-luvun käytännön politiikassa. Maailmansotien välisenä ajanakin tapahtui kuitenkin pieniä, mutta tärkeitä reformeja, jotka loivat pohjaa tulevalle. Sosiaaliturva kehittyi, terveydenhuoltoreformi eteni ja erilaisista kansallistamisista käytiin keskustelua sekä puututtiin esimerkiksi junaliikenteessä vallinneeseen sekavaan kilpailutilanteeseen. Kuitenkaan suurempaan valtion roolin kasvattamiseen ei oltu vielä valmiita ja hallitseva poliittinen kysymys oli

27 Marvick, Arthur, Plump, J. H. (1982), British Society since 1945, Manchester Guardian 29.07.1932.

28 Stevenson 1986, 62-66.

29 Backhouse, Roger E., Bateman, Bradley W. (2011), Capitalist Revolutionary : John Maynard Keynes, 23-25, 109.

30 Ellison, Nick (1994), Egalitarian Thought and Labour Politics, 5-20.

vielä tuolloin se, miten julkinen valta käytti valtaansa, ei millaista valtaa sillä olisi tullut olla.³¹ Vasta sota toimi alkusykäyksenä monille yhteiskunnallisille uudistuksille, joista edellisellä vuosikymmenellä oltiin lähinnä vain keskusteltu.

Sota-aikana keskustelu uudistuksista kiihtyi osin koalitionhallituksen aloitteellisuudesta, mikä näkyi myös useiden uudistustenhaluisten komiteoiden perustamisina. Osa havaitsi, että sota-aikana toteutettu yhteiskunnan mobilisointi ja valtion suurempi ote talouselämästä teki yhteiskunnasta jossain määrin jopa aiempaa turvatumman. Beveridgen komitean raportti yhdisteli yksilönvapauden ja kollektiivitalouden periaatteita, muodostaen sellaisen yhdistelmän, joka sai laajaa kannatusta läpi koko puoluekentän. Siinä hahmoteltiin järjestelmää, joka tarjoaisi yleisen ja yhtäläisen turvan periaatteella kaikille vähimmäistoimeentulon ja terveydenhuollon, sekä yhtenäisti aiemmin hajanaista julkista palvelujärjestelmää korvaten myös paljon puhuttaneet köyhäin lait. Vaikka raportin periaatteet olivat kutakuinkin kaikkien hyväksymiä, sen toimeenpanosta ei saavutettu koalitionhallituksen aikana pitävää yhteisymmärrystä.³²

Vuosien 1945-51 välistä Labour puolueen valtakautta voidaan pitää merkittävänä ajanjaksona niin päämäärien kuin myös toimintatapojen suhteen luoden pohjaa brittiläisen hyvinvointivaltion kehitykselle. Attleen hallituksen politiikassa korostui demokraattisen sosialismin traditio, johon kuuluivat sosiaaliturvareformin ohella avaintalouseläinreformien kansallistamiset, säädelty talouselämä, progressiivinen verotus ja tasa-arvon tavoittelu.³³ Mittaavasta reformiohjelmasta huolimatta Labourin politiikka oli kaikkea muuta kuin vallankumouksellista ja perustui demokraattisen sosialismin periaatteille, joka kunnioitti legitiimiä parlamentaarista vallankäyttöä. Labourin maltillinen politiikka sai tukea myös keskiluokalta, joka oli pettynyt epävarmaan taloustilanteeseen sekä inflaatioon ja joka toisaalta myös työllistyi kasvaneeseen valtion byrokraatiakoneistoon.³⁴

Reformien vaikutusta ei tule toisaalta myöskään ylikorostaa, eikä kyse ollut vanhan markkinatalousyhteiskunnan hylkäämisestä, vaan ennemminkin sen

31 Barker 1978, 126, Harris 1986, 236.

32 Jones, Kathleen (1991), *The Making of Social Policy in Britain 1830-1990*, 126, Harris 1986, 246-249.

33 Muller, Jan-Werner (2011), *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe*, 130-131, Page 2007, 25-28.

34 Eley, Geoff (2002), *Forging Democracy: The History of the Left in Europe 1850-2000*, 241-244, 295, Muller 2011, 131.

uudistamisesta. Keynes ja Beveridge, joiden jälki näkyy Attleen hallituksen politiikassa, eivät olleet sosialisteja vaan halusivat ajatuksillaan ja teorioillaan vahvistaa nykyistä markkinatalousjärjestelmää sen sijaan, että olisivat hylänneet sen kokonaan. Vaikka monet Labourin jäsenistä puhuivat sosialismiin siirtymisestä niin todellisuudessa siirryttiin lähinnä jonkinlaiseen sekatalousjärjestelmään, jossa julkinen omistus tuki yksityisen sektorin elinvoimaisuutta. Hyvänä esimerkkinä tästä energiantuotannon, kuljetusliikenteen ja avaintekniikan alojen kansallistamiset, jotka katsottiin valtion omistamina lisäävän tehokkuutta ja palvelevan näin aiempaa paremmin myös yksityistä tavarantuotantoa.³⁵ Myöskään luokkayhteiskunta ei kadonnut minnekään, vaikka luokkaerot hieman tasaantuivatkin. Yhteiskuntaluokkien väliset tulonsiirrot pysyivät maltillisina ja rikkaat pysyivät rikkaina, sillä toteutetuissa kansallistamisissa osakkeenomistajille maksetut korvaukset olivat hyvin suuria.³⁶

Myöskään Yhdysvallat ei nähnyt Attleen hallituksen toimia erityisen uhkaavina, vaan päinvastoin jopa toivottavina. Attleen hallituksen toimeenpanema demokraattinen, vallankumoukseton ja markkinatalouden periaatteille pohjautunut reformi sopi hyvin Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaan, joka näki pahana uhkana kommunismin nousun Euroopassa. Vuosien 1945-48 aikana moni Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeellä sijainnut valtio joutui kommunistisen vallankaappauksen kohteeksi ja myös lännessä oltiin varautuneita tilanteen suhteen, mistä syystä erityisesti kommunistien toiminta nähtiin uhkaavana. Yhdysvallat pyrki taloudellisen tuen ja lainojen avulla nostamaan sodasta kärsineen Euroopan nopeasti takaisin jaloilleen, jotta pelko kommunismin leviämisestä saatiin tukahdutettua heti alkuunsa. Ilman Yhdysvaltojen avokätistä tukea Britannian sosiaaliturvareformi ja paljon rahaa vaatineet kansallistamiset eivät olisi voineet toteutua.³⁷ Britannia ei ollut myöskään ainoa maa Euroopassa, jossa uudistuksia tehtiin, vaan vastaavanlaista politiikkaa harjoitettiin myös Pohjoismaissa ja erityisesti Ruotsissa, jossa yhtä lailla puhuttiin taloudellisesta suunnittelusta ja laajemmasta sosiaaliturvasta.³⁸

---

35 Barker 1978, 127, Eley 2002, 295-296.

36 Morgan, Kenneth O. (1984), *Labour in power*, 136-137.

37 Eley 2002, 295, Morgan 1984, 151.

38 Therborn, Göran (1995), *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies 1945-2000*, 85-99, Lewin, Leif (1988), *Ideology and Strategy: A Century of Swedish Politics*, 159-160.

2.2. Puolueet ja ideologiat

Vuoden 1945 vaalit tekivät entistä selvemmäksi Labourin ja konservatiivien johtaman kaksipuoluejärjestelmän olemassaolon, eikä liberaaleista ollut enää uhkaa kummallekaan puolueelle. Vaikka Labour-puolueella ja konservatiiveilla oli jonkin verran erimielisyyksiä sodan jälkeen toteutettavista reformeista ja kansallistamisista, kummatkin puolueista näkivät sodan jälkeiset uudistukset erityisesti terveydenhuollon ja sosiaaliturvan suhteen välttämättömiksi. Konservatiivit myös myöhemmin hyväksyivät osan Labourin tekemistä kansallistamisista, vaikka retoriikan tasolla usein vastustivat vedoten niin ideologisiin kuin pragmaattisiin perusteisiin.³⁹ Attleen aikaisissa parlamenttidebateissa retoriikka oli värikästä sisältäen paljon ideologisten käsitteiden käyttöä. Parlamentaarikot halusivat usein korostaa omaa ideologista sijaintiaan. Labour puhui paljon demokraattisesta sosialismista ja vapauden sekä oikeudenmukaisuuden yhdistämisestä, kun taas konservatiivit korostivat yksilön aloitteellisuutta ja autonomiaa suhteessa valtioon.⁴⁰

Erityisen paljon puhutti talous ja sen järjestäminen yhteiskunnassa. Labour-puolueen retoriikkaan kuului puhuminen taloudellisten voimien tyranniasta, joka sosialismin keinoin voitaisiin voittaa ja saavuttaa näin 'suurempi' vapaus.⁴¹ Yksityistä liiketoimintaa pidettiin usein monopolisoituneena, jonka vuoksi tietyt alat toimisivat tehottomasti ja palvelivat lähinnä vain osakkeenomistajien etua. Talouden epäsuoran ohjailun ja kansallistamisten myötä tapahtuneen suoran ohjailun avulla voitiin taloutta suunnitella tuottamaan yhteisölle parhaan lopputuloksen ja resurssit palvelemaan kaikkien kansalaisten tarpeita. Toisaalta konservatiivit näkivät Labourin politiikan kahlehtivana ja puhuivat paljon valtion byrokratiakoneiston uhkaavasta laajenemisesta sekä totalitarismin uhasta, jonka kasvava kollektiivinen suuntaus aiheutti.⁴² Konservatiivit uskoivat Attleen hallituksen tulevan ennen pitkää epäsuosituksi kasvavan

39 Dorey 2009a, 43-45. Vuonna 1947 konservatiivien julkaisema Industrial Charter hyväksyi mm. hiilikaivosteollisuuden, rautateiden ja Englannin pankin kansallistamiset.

40 Asetelma puolueiden välillä korostui erityisesti rauta- ja terästeollisuudesta vuosina 1948-49 käydyissä parlamenttikeskusteluissa, joihin palaan myöhemmin.

41 Kts. esim. HC 13.11.46 vol.430 cc215-216 ja HC 21.8.45 vol.413 cc580-581. 'Suurempi', 'korkeampi' ja 'todellinen' vapaus toistuivat käsitteinä Labourin retoriikassa useasti.

42 Kts. esim. HC 9.10.45 vol.414 c157 ja HC 20.11.45 vol.416 cc325. Kahlemetafora ja byrokratian vastustaminen toistuivat konservatiivien retoriikassa useaan otteeseen.

verotuksen ja sääntelyn vuoksi, jolloin yritysjohtajien ohella myös työläiset kärsisivät. Näin ollen puolue halusikin lopettaa kahlehtivan hallinnon. Saman aikaisesti konservatiivit koittivat tuoda esille, etteivät myöskään he olleet purkamassa hyvinvointivaltion pohjaa tai suistamassa maata massatyöttömyyteen, vaan koittivat vedota sosialismia vastustavaan keskiluokkaan ja työväenluokkaan.⁴³

Talouden ohella erimielisyyttä oli myös siitä, kenellä tulisi olla valta ja miten oikeusvaltion periaatteita tulisi tulkita ristiriitatilanteissa, joita esiintyi erityisesti ammattiliittojen vallan kohdalla. Konservatiivit painottivat kannanotoissaan perustuslaillista hallitusvaltaa sekä brittiläisten poliittisten traditioiden kunnioitusta, kun taas Labour puhui enemmän demokratian ja edustuksellisuuden lisäämisestä. Erityisesti ylähuoneen valtaa kaventaneen parlamenttilain yhteydessä nämä ihanteet olivat keskenään osin ristiriitaisia. Taustalla oli tuolloin myös käytännön politiikkaan liittyviä erimielisyyksiä, sillä ylähuoneen konservatiivienemmistö katsottiin olevan uhka kansallistamisohjelman toimeenpanolle.⁴⁴

2.2.1. Labour ja demokraattinen sosialismi

Labour määritteli itsensä vuoden 1945 vaaliohjelmassa sosialistiseksi puolueeksi.⁴⁵ Kun huomioi puolueen sisältämien erilaisten suuntausten kirjon, niin Labourin harjoittama sosialistinen politiikka saa hyvin laaja merkityksen, eikä tässä tapauksessa voida puhua vain yhteisomistukseen pyrkivästä Marxin oppien mukaisesta dogmaattisesta sosialismista. Labourin edustajat määrittelivät monesti puolueensa ajaman sosialismin muodon demokraattiseksi sosialismiksi tai sosiaalidemokratiaksi, jotka ajan keskustelussa usein sekoittuivat ilmaisemaan suurin piirtein samaa asiaa eli demokraattisesti hallittua sekatalousjärjestelmää.⁴⁶ Myös liberaaleilla näkemyksillä oli sijansa puolueessa. Labourin retoriikkaan kuuluikin usein ihmisten henkilökohtaisten vapauksien puolustaminen ja jossain määrin jopa laajentaminen. Tähän yleensä vedottiinkin silloin, kun puhuttiin paremmasta tarpeiden täyttymisestä ja yhteiskunnallisen osallisuuden lisäämisestä. Sen sijaan monet liiketoiminnalliset vapaudet

43 Dorey 2009a, 37-38.

44 Kts. HC 20.09.48 vol.456 cc576-809.

45 Labour Party Election Manifesto (1945). www.labour-party.org.uk/manifestos/1945/1945-labour-manifesto.shtml (viitattu 1.1.2015).

46 Demokraattisesta sosialismista ja sosiaalidemokratiasta puhuttiin rinta rintaan ja nämä saivat keskustelussa hyvin samankaltaisia merkityksiä. Myös konservatiivit puhuivat sekataloudesta, mutta eivät yhdistäneet sitä demokraattiseen sosialismiin.

nähtiin uhkasi henkilökohtaisille vapauksille, joten näitä voitiin vapauden nimissä rajoittaa.⁴⁷

Brittiläinen sosialismi nojautui ensimmäisestä maailmansodasta lähtien parlamentaarisen demokratian periaatteille. Vain harva katsoi hyvällä Neuvostoliiton tapahtumia vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen ja Stalinin aikainen terrori lisäsi halua ottaa etäisyyttä totalitaristiseen sosialismin muotoon.⁴⁸ Demokraattiseen sosialismiin kuului samanaikaisesti edustuksellisuuden lisääminen ja toisaalta keskusjohdon ammattitaitoon luottaminen. Attleen hallituskaudella monet Labourin edustajista suhtautuivat varsin kriittikittömästi ministerien harkintavaltaan, jota erilaiset poikkeus- ja hätätilasäädökset ministereille antoivat. Toisaalta edustuksellisuutta ja demokratiaa katsottiin parantavan myös reformien myötä parantuva ihmisten elämäntaso, joka mahdollistaisi täysimääräisen demokraattisen kansalaisuuden sekä osallisuuden yhteiskunnassa. Materiaalinen hyvinvointi katsottiinkin monesti toimivan demokratian ehdoksi, eikä demokratian käsite rajoittunut vain poliittisiin oikeuksiin.⁴⁹ Kaikilla Labour-poliitikoilla ei kuitenkaan ollut täyttä luottamusta parlamentaariseen demokratiaan, joka osan mielestä suojeli porvarillista yhteiskuntajärjestelmää. Näihin kuului Labourin keskuskomitean (NEC) puheenjohtajaksi vuonna 1945 vaalittu Harold Laski, joka suhtautui paikoin pessimistisesti parlamentaarisen demokratian kykyyn luoda sosialistista yhteiskuntaa. Hän ei kuitenkaan kannattanut vallankumousta, mutta arveli parlamentaarisen järjestelmän horjuvan, mikäli se ei pystyisi aikaansaamaan haluttuja yhteiskunnallisia muutoksia.⁵⁰ Tällaiset mielipiteet olivat kuitenkin vähemmistössä puolueen sisällä ja Laskikin joutui osin mielipiteittensä vuoksi sivuun puolueen poliittisesta ytimestä.⁵¹

Sosialismi perinteisesti kannatti tuotantolaitosten ottamista yhteisön, useimmissa tapauksissa valtion, haltuun. Tällöin epäkohtia aiheuttavasta yksityisomistuksesta päästiin eroon. Marxilainen sosialismin muoto, joka eli voimakkaana puolueessa, näki selkeän ristiriidan yksityisen omistamisen ja tasa-arvoisen omaisuudenjaon välillä. Sen sijaan suuri kysymys yhteisomistusta kannattavien keskuudessa oli se, kuinka

47 Esim. HC 9.10.45 vol.414 c161-162. Supplies and Services Bill.

48 Barker, Rodney (1994). Politics, Peoples and Government, 71-73

49 Barker 1994, 81-83

50 Ellison 1994, 5-6, Soininen, Suvi (2008), A Rubber Stamp or a Stage of Debate? Approaches to Parliament in 1930's and 1940's British Political Theory. Teoksessa: Soininen, Suvi (2008), The Parliamentary Style of Politics 61-81, 70

51 Morgan 1984, 37-38. Laski arvosteli Attleen linjaa vuoden 1945 vaalien aikana ja puhui välillä jopa radikaaleista toimenpiteistä sosialismin saavuttamiseksi sekä puolueen keskuskomitean (NEC) vallan lisäämistä puolueessa.

täydellisesti omaisuus tuli ottaa valtion haltuun ja riittikö vain perusteellisuuden kansallistaminen.⁵² Myös näkökulmat sosialistiseen yhteiskuntaan ja työntekoon vaihtelivat. Osa näki työn lähinnä välttämättömien tarpeiden tarjoajana, jonka mielekkyyttä heikensi taloudellinen riisto. Toiset taas näkivät työn itsessään tärkeänä elementtinä itsensä toteuttamisen kannalta, mutta nykyinen järjestelmä ei antanut työntekijöille mahdollisuuksia vaikuttaa työhön liittyvään päätöksentekoon, jolloin työläiset olivat ennemminkin hallinnan kohteita. Tästä johtuen näkemykset sosialismin toteuttamistavasta vaihtelivat sen suhteen, oliko tarpeen luoda keskitetty hallintajärjestelmä vaiko edistää työpaikkakohtaista päätöksentekoa ja 'työmarkkina-demokratiaa' (*industrial democracy*)⁵³. Kaiken kaikkiaan Attleen hallituksen toimenpiteet viittasivat enemmän ensin mainittuun malliin, jossa keskusjohtoinen suunnittelu loisi toimillaan tehokkuutta ja tasa-arvoa, mutta veisi samalla päätöksenteon etäälle työntekijöistä.⁵⁴

Sosialistinen liike oli jakaantunut jo vuosisadan alussa perinteistä sosialismia kannattaviin ja revisionistisiin eli yhteisomistuksen merkityksen osin kyseenalaistaviin suuntauksiin. Tämä jakolinja on näkyvässä myös 1930-40-lukujen Labour-puolueessa. Liberaalipuolueen jäsenten siirtyminen Labouriin maailmansotien välisenä aikana vahvisti puolueen revisionistisiipeä saaden vaikutteita sosiaaliliberalistisesta *New Liberalism* -suuntauksesta⁵⁵, sekä myöhemmin keynesiläisyydestä.⁵⁶ Keynesiläinen sosialismi painotti julkisen omistuksen sijaan muita menetelmiä omaisuuden tasaisempaan jakamiseen kannattaen voimakkaasti myös sosiaaliturvareformia. Valtion tuli säädellä taloutta, mutta se tuli toteuttaa Keynesin oppien mukaisen epäsuoran talousohjailun avulla, sen sijaan, että valtio olisi suoraan omistanut yrityksiä tai säädellyt kovalla otteella hintoja ja palkkoja. Keynesiläinen sosialismi painotti

52 Jackson, Ben (2007), *Critical Labour Movement Studies: Equality and the British Left: A Study in Progressive Political Thought, 1900-64*, 155.

53 Englanninkielinen *industrial democracy* -käsitteen suomennoksen vaihtelevat. Tarkoittaa useimmiten ajatusta päätäntävällän jakamisesta tuotantolaitosten työntekijöille, jolloin he olisivat oman työnsä johtajia. Käsite tuli tunnetuksi Sidney ja Beatrice Webbin teoksesta *Industrial Democracy* (1897).

54 Jackson, Ben (2012), *Property-Owning Democracy: A Short History*. Teoksessa: O'Neill, Martin, Williamson, Thad (2012), *Property-Owning Democracy: Rawls and Beyond* s.33-52, 44, Barker 1994, 78-79.

55 Usein sosiaaliliberalismiksi luettu suuntaus, jonka edustajiksi on katsottu L. T. Hobhousen ja J. A. Hobsonin. En puhu *New Liberalism* suuntauksesta sosiaaliliberalismin synonyyminä vaan yhtenä sen ilmentymänä 1900-luvun alun kontekstissa. Vältettävä sekoittamasta tätä 1900-luvun loppupuolen ns. 'uusliberalismin' (neoliberalism) käsitteeseen, mistä syystä puhun suuntauksesta sen englanninkielisellä nimellä.

56 Pugh, Martin (2002), *The Making of Modern British Politics, 1867-1939*, 170-171, Jackson 2007, 153-154.

progressiivisen verotuksen ja laajan sosiaalipalvelujärjestelmän merkitystä omaisuuden tasaisemmassa jaossa sekä mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumista. Tasa-arvon esteeksi katsottiin erityisesti omaisuuden ja asemien periytyminen yhteiskunnassa, johon valtion tuli puuttua aiempaa ponnekkaammin. Vuonna 1931 perustettu *New Fabian Research Bureau* toimi puolueen revisionistien ja erityisesti keynesiläisten sosialistien ideahautomona, jota kautta pyrittiin vaikuttamaan puolueen poliittiseen suuntaan.⁵⁷ Moni revisionisteistakin vannoi ajavansa sosialistista politiikkaa, mikä todistaa sosialismin olleen hyvin laaja ja moninainen käsite.

Labourin vuoden 1945 vaaliohjelmassa *Let us face the future* näkyi halu lisätä yhteiskunnan tehokkuutta ja oikeudenmukaisuutta valtiojohtoisen suunnittelun sekä talouselämän rationalisoinnin avulla. Labour määriteltiin sosialistiseksi puolueeksi, jonka tehtävänä oli vapaan, demokraattisen, tehokkaan, edistyksellisen ja yhteistä etua arvostavan sosialistisen valtion luominen. Ohjelmassa korostui pragmaattiset perustelut, kuten yhteiskunnan parempi organisointi, tehokkuus, inflaation torjuminen ja kuluttajien ostovoiman parantaminen, mutta myös ideologialla oli sijansa. Keskeisessä asemassa oli aiempaa tehokkaampi ja koordinoitumpi talouselämä, jossa avaintalouselämäalojen kansallistamalla voitiin saavuttaa aiempaa edullisempi raaka-aineiden ja energian hintataso sekä tehokkaampi tuotanto. Sosiaaliturvaa, terveydenhuoltoa, koulutusta ja asumista haluttiin parantaa, sekä tarjota kaikille myös työpaikka. Työllisyys nousikin ohjelmassa hyvin esille ja toisin kuin konservatiivit, Labour uskalsi puhua täystyöllisyyden mahdollisuudesta, johon vaadittiin valtion suurempaa roolia talouselämässä. Ohjelman mukaan muut puolueet lupasivat työpaikkoja, mutteivät olleet valmiita samanlaisiin toimenpiteisiin sen eteen kuin Labour, joka oli valmis kajoamaan myös harvojen ja rikkaiden liiketoiminnallisiin vapauksiin.⁵⁸ Tällainen retoriikka, jossa laitettiin erilaisten ryhmien edut ja vapaudet vastakkain, olikin hyvin tyypillistä Labourin politiikassa. Näin luotiin selkeä poliittinen vastakkainasettelu sen osalta, keiden ehdoilla yhteiskuntaa tuli rakentaa ja keiden tarpeet tuli ensisijaisesti huomioida.

Brittiläiseen parlamentaariseen traditioon kuului selkeän suunnitelman

---

57 Ellison 1994, 3-12, Jackson 2012, 42-43.

58 Labour Party Election Manifesto (1945). www.labour-party.org.uk/manifestos/1945/1945-labour-manifesto.shtml (viitattu 15.12.2015).

esittäminen sen osalta, mitä kyseinen puolue aikoi valtaan päästyään toteuttaa.⁵⁹ Näin olleen ohjelma sisälsi myös selkeän kansallistamissuunnitelman, jossa lueteltiin ne alat, jotka puolue aikoi tulevalla vaalikaudella kansallistaa. Se sisälsi myös maininnan hyvin kiistanalaiseksi osoittautuneesta terästeollisuuden kansallistamisesta, joka maininnasta huolimatta aiheutti eripuraa puolueessa vielä pari kolme vuotta myöhemmin, jolloin kansallistamisen toteutus tuli ajankohtaiseksi. Ohjelmassa esitettyjä kansallistamisia perusteltiin paitsi tehokkuuden, mutta myös ideologisesti, taloudellisen vallan keskittymisen näkökulmasta. Erytisen pahana nähtiin taloudellisen vallan keskittyminen harvoille, jotka hallitsivat monopolistisia yrityksiä tavoitellen omaa etuaan, eivätkä olleet toiminnastaan vastuussa kansakunnalle.⁶⁰ Labourin retoriikassa korostuikin useaan otteeseen 'yleinen etu', joka meni monesti yksilön edun edelle. Yhteiskunnan resurssit tuli saattaa palvelemaan kansakunnan tarpeita siirtämällä päätösvalta resurssien käytöstä 'voiton tavoittelijoilta' demokraattisesti hallituille instituutioille, kuten parlamentille.

Talouselämän vapauttamiseen sodan ajan sääntelystä suhtauduttiin varovaisesti, jotta inflaatoriski ja siitä aiheutuvat ongelmat saatiin torjuttua. Ohjelmassa vastustettiin liian nopeata talouden vapauttamista rauhanajan tilaan ja nähtiin konservatiivien kannattavan tätä lähinnä sen vuoksi, että voitontavoittelijat ja keinottelijat saisivat vapauden rikastua. Nämä harvojen ja rikkaiden vapaudet eivät kuitenkaan merkinneet vapautta tavalliselle ihmiselle, vaan päinvastoin aiheuttivat vahinkoa. Vapaus ei ollut ohjelman mukaan abstrakti asia ja kansakunnan oli työskenneltävä 'todellisen vapauden' eteen. Vapaan liiketoiminnan sijaan painotettiin lähinnä uskonnon-, sanan- ja mielipiteenvapautta. Puolueen tehtävänä oli näiden vapauksien säilyttäminen ja laajentaminen sekä mahdollistaa ihmisten toimiminen oman tahtonsa mukaan, mitä erityisesti sota-aika oli rajoittanut. Myös ammattiliittojen toiminnanvapaus, jota vuoden 1927 ammattiliittolaki (*Trade Disputes and Trade Unions Act*) oli merkittävästi kaventanut, oli palautettava. Sen sijaan vapaus, jota Labour ei suvainnut, oli vapaus työläisten riistämiseen maksamatta heille riittävää korvausta työstä, mikä toisaalta rajoitti ihmisten vapautta onnelliseen ja yltäkylläiseen elämään.⁶¹ Vapaa markkinatalous nähtiin työläisen näkökulmasta lähinnä orjuutena⁶², jossa työläisen osa oli totella

---

59 Grant, Moyra (2009), UK Parliament, 43.

60 Labour Party Election Manifesto.

61 Idid.

62 Käännös englanninkielen *serfdom* -sanasta

pääoman omistajien käskyjä, jos halusi pysyä elossa. Työläisten riistosta puhuminen kuului perinteisesti vasemmiston retoriikkaan ja se toistui useasti myös toisen maailmansodan jälkeisissä parlamenttikeskusteluissa Labour-poliitikkojen puheissa.

2.2.2. Konservatiivit ja konservatismi

Myöskään brittiläinen konservatismi ei ollut yhtenäinen ja ajaton ideologia, vaan enemmän perinteisiin ja hyväksi koettuihin käytäntöihin nojaava oppi. Konservatismi oli historian saatossa toiminut vastareaktionä monille yhteiskunnallisille mullistuksille, joista ensimmäinen merkittävä oli Ranskan vallankumous 1700-luvun lopulla. Koko seuraavan vuosituhannen ajan brittiläinen konservatismi toimi vastavoimana liberalismiin nousulle ja vuoden 1917 Venäjän vallankumouksen myötä myös sosialismin nousulle.⁶³ Toisen maailmansodan jälkeen konservatiivit olivat kyllä valmiita uudistuksille, mutteivät yhtä radikaaleille uudistuksille, kuin mitä Labour-hallitus toteutti. Täysin staattisesta opista ei siis näin ollen ollut kysymys. Keskeistä olikin vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän säilyttäminen, mitä Labourin toimet katsottiin ainakin osittain uhkaavan, vaikka toimien tiukkasanaan vastustaminen olikin paikoin retorista ja liittyi osin hallitus-oppositioasetelmaan. Toisaalta konservatiivit muuttivat poliittisia linjauksia lähes samaa tahtia, kuin mitä Labour toteutti uudistuksia hyväksyen lopulta jopa osan toteutuneista kansallistamisista, eivätkä vuonna 1951 valtaan päästyään juuri puuttuneet niihin. Osa on nähnyt tämän merkinä sodan jälkeisestä Labourin ja konservatiivien välisestä konsensuksesta liittyen aiempaa suurempaan valtion rooliin, kun taas osan mielestä kyse oli lähinnä vain varovaisuudesta, sillä Labourin reformien mitätöiminen voisi aiheuttaa kannattajakatoa puolueen äänestäjäkunnassa.⁶⁴

Vaikka käytännön politiikassa Labour ja konservatiivit olivat sodan jälkeen lähellä toisiaan niin retoriikassa puolueet erottuivat suhtautumisella vapauden ja tasa-arvon käsitteisiin. Kun Labour pyrki ideologiassaan yhdistämään vapaan ja tasa-arvoisen yhteiskunnan, niin konservatiivit näkivät nämä toistensa vastakohtina hyväksyen tiettyssä määrin myös eriarvoisuuden, jota pidettiin väistämättömänä seurauksena ihmisen vapaasta toiminnasta. Monet konservatiivit näkivät eriarvoisuuden jopa lisäävän ihmisten haluja tuoda parhaat kykynsä yhteiskunnan palvelukseen ja

---

⁶³ Barker 1994, 25.

⁶⁴ Dorey 2009a, 38.

vahvistavan yksilön aloitteellisuutta. Vaikka tasa-arvo nähtiin osin vastakohtaksi vapaudelle, niin epätasa-arvoon voitiin silti hieman puuttua parantamalla kaikkein köyhimmän väestöosan asemaa.⁶⁵ Konservatiivit suhtautuivat kriittisesti kansallistamisiin, mutta suurin vastustuksen syy ei suoraan liittynyt talouteen, vaan lähinnä vallan jakautumiseen yhteiskunnassa. Vapauden ehto oli yksilöiden ja ryhmien autonomisuus suhteessa valtioon, jota omaisuuden keskittäminen valtiolle ja tätä myötä syntynyt valtion monopoli uhkasi. Vallan tuli näin ollen olla jakautunutta yhteiskunnassa, ja vaikka valtiolla katsottiin olevan oikeus ohjailla tuotantolaitoksia, se ei kuitenkaan saanut omistaa niitä vallan liiallisen keskittymisen välttämiseksi.⁶⁶

Konservatiiveissa oli runsaasti suunnittelua puoltavia voimia jo ennen toista maailmansotaa. Valtion puuttumiselle talouselämään ei ollut myöskään suoranaista ideologista estettä, vaan se voitiin sallia, mikäli valtion etu sitä vaati. Toisen maailmansodan kynnyksellä konservatiivihallitus oli jo tehnytkin useita talouselämän hallintaa lisääviä toimenpiteitä, kuten toteuttanut junaliikenteen uudelleenorganisoinnin, lisännyt omistustaan lentoliikenteestä ja sähköverkoista sekä aloittanut maanviljelyn hintasäätelyn. Puolueella oli lisäksi pitkät perinteet protektionistisen talouspolitiikan harjoittamisesta, jolla haluttiin suojella kotimarkkinoita ja luoda pohja elinvoimaiselle talouselämälle.⁶⁷ 1930-luvulla puolueessa nousi esiin uusi, aiempaa reformistisempaa linjaa kannattanut sukupolvi, johon kuului monet seuraavien vuosikymmenten kärkipoliitikot kuten Harold Macmillan. Hän halusi teoksessaan *The Middle Way* (1938) luoda jonkinlaisen välimallin *laissez faire* -talouden ja sosialismin välille, jossa teollisuus pysyisi pääosin yksityisessä omistuksessa, mutta taloutta ja tuotantoa säädeltäisiin keskitetyn valvontaelimen avulla.⁶⁸

Konservatiivien sosiaalireformistinen siipi, Tory Reform Group otti vaikutteita niin Keynesin kuin Beveridgen opeista. Ryhmä uskoi täystyöllisyyden mahdollisuuteen suunnittelun avulla, sekä kannatti Englannin pankin kansallistamista ja monopolien vastaisia toimia jääden kuitenkin mielipiteillään vähemmistöön puolueessaan. He pitivät konservatismiin ytimenä vastuullisuutta ja oma-aloitteisuutta, mutta irtisanoutuivat ajatuksesta, jossa konservatismiin kuuluisi *laissez faire* -talouden kannattaminen.⁶⁹

65 Gladstone, David (1995), *British Social Welfare*, 279, Barker 1994, 27, 38.

66 Barker 1994, 35-36.

67 Greenleaf, W.H. (1983a), *The British Political Tradition vol. 1: The Rise of Collectivism*, 147-148, Stevenson 1986, 63.

68 Dorey 2009a, 26

69 MacLeod, Rory (1986), *The promise of full employment*. Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), *War and social change* s.78-100, 90, Dorey 2009a, 39.

Konservatiivit hyväksyivät vuonna 1947 *Industrial Charter* nimisen toimenpideohjelman, jossa painotettiin niin talouden säätelyn tarvetta, kuin myös työläisten aseman parantamista teollisuudessa. Se myös hyväksyi osan Labourin vuosien 1945-46 alkuun laittamista toimenpiteistä, kuten kaivosten, rautateiden ja Englannin pankin kansallistamisen, sekä suhtautui myönteisesti myös palkkojen säätelyyn. Ohjelman voidaan katsoa olevan jatkoa Macmillanin *The Middle Way* teoksen ajatuksille, jotka tulivat vihdoinkin enemmistön hyväksymiksi puolueessa.⁷⁰ Kaikki eivät silti olleet valmiita tällaiseen suunnanmuutokseen puolueessa, vaan pyrkivät kaikin keinoin vastustamaan *Industrial Charterin* kaltaisten ohjelmien toimeenpanoa.⁷¹

Vaikka konservatiivit eivät juuri kannattaneet omaisuuden uusjakoa, niin osa oli valmis tasoittamaan ihmisten omistussuoksia yhteiskunnan varallisuudesta pitämällä kuitenkin omaisuuden konservatismiin periaatteiden mukaisesti yksilöllä. Puolueen sosiaalireformistinen siipi otti 1930-luvulla omakseen alun perin skotlantilaiselta Noel Skeltonilta peräisin olevan ajatuksen 'yksityisomistuksellisesta demokratiasta' (*Property-Owning Democracy*)⁷². Siihen kuului sosialistisen yhteisomistuksen sijaan omaisuuden tasaisempi jakautuminen yksilöiden kesken, eikä siihen sisällynyt vaatimusta omaisuuden perusteellisesta uusjaosta. Macmillanista, Edenistä ja Churchillistä tuli ajatuksen puolestapuhujia, ja heidän johdolla se nousi tärkeäksi ideologiseksi teemaksi sodan jälkeen. Yksityisomistuksellisen demokratian idea sai kannatusta myös Labourin revisionistisissa piireissä, jossa tosin toimenpiteet tämän edistämiseksi olivat konservatiiveja rohkeampia.⁷³

Konservatiivien vuoden 1945 vaaliohjelmassa yhdistyi maltillinen halu reformeihin ja toisaalta usko vapaaseen markkinatalouteen. Konservatiivien vaaliohjelma oli otsikoitu Churchillin julistuksena äänestäjille, mutta Churchillin vetovoima ei kantanut puoluetta vaalivoittoon. Se oli Labourin ohjelmaan verrattuna pidempi, mutta varauksellisempi, sekä toisaalta korosti aavistuksen enemmän ulkopoliittikkaa. Ohjelma myös varoitti Labourin politiikasta ja vaati mahdollisimman nopeata paluuta rauhanajan tilaan, mutta

70 Dorey 2009a, 43-45, Morgan 1984, 289-290

71 Farrant, Andrew, Tynan, Nicola (2012), Sir Waldron Smithers and the Muddle of the Tory Middle. *Economic Affairs*, vol. 32, no. 2, 63-67.

72 Rawls, John (1971), *A Theory of Justice* suom. Pursiainen, Terho (1988), Oikeudenmukaisuusteoria, 161. Terho Pursiainen on suomentanut John Rawlsin käyttämän käsitteen *property-owning democracy* "yksityisomistukselliseksi demokratiaksi". Käytän myös itse tätä suomennosta tutkimuksessani, sillä katson sen kuvaavan hyvin kyseistä käsitettä.

73 Jackson 2012, 39-43

katsoi säätelyn osittaisen jatkumisen vielä tarpeellisena. Toisaalta ohjelmassa haluttiin myös omaisuuden laajempaa jakaantumista yhteiskunnassa ja tehdä lähes jokaisesta omaisuuden omistaja, yksityisomistuksellisen demokratian idean mukaisesti.⁷⁴

Puolueen vaaliohjelma ei kuitenkaan tehnyt selvää eroa 1930-luvulla tehtyyn politiikkaan, mikä saattoi olla osasyynä myös puolueen vaalitappiolle. Ohjelmassa haluttiin purkaa ihmisen aloitteellisuutta ja ahkeruutta haittaavaa säätelystä vähentämällä valtion kontrollia talouselämästä. Taloutta tuli vapauttaa ja verotusta laskea heti kun se oli mahdollista, jotta ahkeruudelle ja yksilöllisille valinnoille jäisi enemmän tilaa. Nykyinen verotaso ei ohjelman mukaan kannustanut ihmisiä ja yrityksiä tekemään parastaan yhteiskunnan eteen. Teollisuuden organisoinnissa vastustettiin liikaa standardimaisuutta sekä valtion kontrollia ja toisaalta korostettiin niitä etuja, jotka nousivat yksilön valinnanvapaudesta ja spontaanista toiminnasta. Ohjelmassa vastustettiin useaan otteeseen valtion byrokratiakoneiston vahvistumista. Ihmisille haluttiin antaa itse vapaus päättää toiminnastaan ja vanhemmille siitä, millaiseen kouluun laittavat lapsensa.⁷⁵ Vapaan liiketoiminnan ja valinnanvapauden periaatteet olivatkin hyvin keskeinen osa puolueen retoriikkaa sodan jälkeen, mikä näkyi erityisesti kansallistamisista käydyissä keskusteluissa. Puolue ei kuitenkaan puhunut pelkästään hyväosaisten vapauksista vaan pyrki retoriikassaan osoittamaan, että samat vapaudet koskivat kaikkia kansalaisia, myös työläisiä, jotka yhtä lailla kärsisivät Labourin harjoittamasta rajoituspolitiikasta.

---

74 Conservative Party General Election Manifesto (1945). www.conservative-party.net/manifestos/1945/1945-conservative-manifesto.shtml (viitattu 15.12.2015).

75 Ibid.

2.3. Vapaus poliittisena käsitteenä

Attleen Labour-puolueen hallituksen aikaista poliittista keskustelua voidaan luonnehtia ideologisesti värittyneeksi, mitä kuvaa runsas ideologisten käsitteiden käyttö. Sheffieldin yliopiston tutkija, Katharine Dommet julkaisi toissa vuonna mielenkiintoisen tutkimusartikkelin, jossa hän tutki vuosien 1946-50 aikaisen parlamenttidebatin ideologista sävyä ja vertasi sitä 1990-luvun lopun debattiin. Dommet kiinnitti tutkimusartikkelissaan huomiota poliittisten käsitteiden, kuten vapaus, demokratia, tasa-arvo ja järjestys, runsaalle käytölle kyseisenä aikakautena nähten näiden indikoivan keskustelun ideologista luonnetta. Vastaavasti vuosien 1994-97 parlamenttikeskusteluissa ideologisten käsitteiden käyttö oli vähäisempää ja keskustelu oli sävyltään Attleen aikoja pragmaattisempaa.⁷⁶ Dommet otti esille myös käsitetutkija Michael Freedenin näkemyksen, jonka mukaan käsitteiden avulla voitiin määritellä poliittisten puolueiden ideologinen asema. Käsitteiden tarkastelu on näin ollen hyvä keino päästä selville niin puolueiden kuin yksittäisten parlamentaarikkojenkin näkemyksistä ja ideologioista.⁷⁷

Vapaus käsitteenä on erityisen moniulotteinen tutkimuksen aihe. Vapaus voidaan määritellä hyvin monella eri tavalla ja joskus siihen liitetään myös jokin määre tai viittaus tarkentamaan käsitteen soveltamisalaa. Voidaan puhua poliittisesta, taloudellisesta tai henkilökohtaisesta vapaudesta, sekä toisaalta sanan-, mielipiteen-, uskonnon- tai valinnanvapaudesta. Erilaisten vapauskäsitteiden kirjosta huolimatta Freeden löytää vapauskäsitteelle yhteisen nimittäjän. Hänen mukaansa vapauskäsitteen kaikki käyttötavat pitävät jollain tavalla sisällään ajatuksen rajoittamattomuudesta (*non-constraint*) ja jos käsite ei pidä sitä sisällään, puhutaan jostain muusta käsitteestä. Vapauden rajoittaja voi hänen mukaansa olla muukin kuin ihminen tai instituutio, kuten vaikkapa persoonaton voima ja rajoittajan luonne määrittää millaisesta vapaudesta kulloinkin puhutaan. Freedenin mukaan vapaus-käsitteen rajoittamattomuus pitää sisällään myös autonomian, itsemääräämisoikeuden, itsensä kehittämisen ja usein myös vallan-käsitteen.⁷⁸

⁷⁶ Dommet 2014, 6-8.

⁷⁷ Dommet 2014, 6-8, Freeden 1996.

⁷⁸ Freeden 1996, 63-68.

Vapauskäsitteen tekee poliittiseksi erilaisten vapaushierarkioiden olemassaolo. Erityisesti moni vasemmistoajattelija näki mahdottomana ajatuksen, että kaikki vapaudet olisivat voimassa samanaikaisesti, mistä syystä vähemmän tärkeistä vapauksista oli luovuttava. Yhdysvaltaisen 1940-luvulla vaikuttaneen yhteiskunta-teoreetikon, James Burnhamin mukaan erilaisten vapauksien olemassaolo ja vapauskäsitteen määrittely kertoo yhteiskunnasta ja sen muutoksesta, sekä toisaalta vallitsevasta ajasta. Vielä uuden ajan alussa ihmisille sallittiin vapaus orjien pitoon, kun taas 1900-luvulla tämä katsottiin vapauden riistämiseksi toiselta. Se mitkä vapaudet olivat milloinkin voimassa ja hyväksytyjä, kertoi Burnhamin mukaan siitä, millainen yhteiskunta oli.⁷⁹ Vaikka orjuudesta olikin luovuttu 1800-luvun loppuun tultaessa kaikkialla Euroopassa, niin monet sosialistit väittivät tehdastyöläisten joutuneen orjan asemaan. Fyysisen pakkovallan sijaan vasemmisto nosti esille taloudellisen pakkovallan väittäessään työntekijöiden taloudellisessa mielessä tehtaanomistajien orjia.

Vapaus jakoi käsitteenä mielipiteitä myös aikakauden parlamenttikeskusteluissa. Parlamenttiaineistosta voi löytää ainakin kaksi erilaista tapaa puhua vapaudesta, jossa keskeistä oli rajoittajan rooli. Keskeinen kysymys oli siinä, voitiinko taloudelliset olosuhteet katsoa yksilönvapauden rajoitteeksi.⁸⁰ Konservatiivien ja liberaalien painottama poliittinen vapaus oli luonteeltaan vapautta lain edessä, kun taas vasemmisto puhui usein taloudellisesta vapaudesta, johon liittyi vapautuminen köyhyydestä ja taloudellisesta turvattomuudesta. Toisen maailmansodan jälkeisen aikakauden Labour-poliitikot puhuivatkin paljon taloudellisen turvallisuuden lisäämisestä valtion suunnittelupolitiikan avulla, jota taas konservatiivit vastustivat omiin vapauskäsitteisiinsä vedoten. Joissakin yhteyksissä Labour- ja konservatiivipoliitikot jopa huomasivat itse puhuvansa erilaisilla vapauskäsitteillä ja ottivat asian esille.⁸¹ Vapauskäsite oli näin ollen erittäin politisoitunut käsite, jota käytettiin monessa suhteessa retorisenä aseena poliittisten päämäärien edistämiseksi. Keskeinen poliittinen erimielisyys vallitsikin sen suhteen pystyttäisiinkö valtiovallan lisäämisellä saavuttamaan vapaampi yhteiskunta, vai merkitsikö tämä vain entistä suurempaa yksilöön kohdistuvaa hallintaa.

Vuoden 1945 vaiheilla debattia vapaudesta ja valtiovallan suuruudesta käytiin niin

⁷⁹ Burnham, James (1941), *The Managerial Revolution*.

⁸⁰ Esim. Hinde (1986) käsittelee tätä asiaa laajasti teoksessaan.

⁸¹ Kts. erit. HC 9.10.45 vol.414 c161-162. *Supplies and Services Bill*.

parlamentissa, kuin sen ulkopuolella. Yhteiskuntateoreetikoiden keskuudessa puhutti eritoten vapauden ja suunnittelun yhdistäminen sekä demokraattisen järjestelmän luonne. 1930-luvulla alkoi ilmestyä runsaasti taloudellista suunnittelua puoltavia kirjoituksia niin puolueiden sisällä⁸² kuin niiden ulkopuolella⁸³. Britanniassa käytyä yhteiskunnallista keskustelua alkoi entisestään vilkastuttaa Keski-Euroopasta fasismin nousun myötä Britanniaan siirtyneet yhteiskuntateoreetikot, joista moni oli jo ennen varsinaista Britanniaan siirtymistä solmineet suhteet brittiläiseen tiedeyhteisöön. 1940-luvulla juuri nämä olivat hyvin keskeisessä asemassa vapaudesta ja suunnittelusta käydyssä yhteiskunnallisessa keskustelussa saaden huomiota parlamenttia myöten.⁸⁴ Tässä yhteydessä Britanniaan saapuneista on hyvä mainita ainakin Friedrich A. Hayek, Karl Mannheim ja Karl Popper, joista viimeksi mainittu saapui pysyvästi maahan vasta toisen maailmansodan päätyttyä. Yhteistä useimmille edellä mainituista oli pettymys demokratian romahtamiseen fasismin nousun myötä, mutta johtopäätökset tapahtumien kulusta poikkesivat hyvin paljon toisistaan. Kun Hayek näki fasismin nousun aiheutuneen sosialistien ja konservatiivien välisestä yhteistyöstä sekä valtion hallintakoneiston laajenemisesta, niin Mannheim näki ennemmin ongelmaksi säätelemättömän *laissez faire* -talouden.⁸⁵

Tulijoista ensin mainittu eli Hayek oli taloustieteen itävaltalaisista koulukuntaa edustaneen Ludvig von Misesin oppipoika ja vaihtoi nuorena sosialismin ihannoinnin liberalismiin, jota myös von Mises edusti. Myöhemmin hän siirtyi *London School of Economicsin* palvelukseen ja kävi 1930-luvulla runsasta taloustieteellistä debattia John Maynard Keynesin kanssa ollen vahvasti eri mieltä Keynesin teorioiden toimivuudesta. Hayekin yksi pääteoksista eli *Road to Serfdom* (1944) oli kuitenkin ennemmin yhteiskuntateoreettinen, kuin taloustieteellinen ohjekirja. Keskeisin Hayekin teeseistä oli taloudellisen suunnittelun vaarallisuus, sillä hän katsoi tämän johtavan ennen pitkää suunnittelun lisääntymiseen ja totalitaristiseen yhteiskuntaan. Tämä siitä syystä, että suunnittelulla oli Hayekin mukaan taipumus laajeta ja suunnittelu rajoittaisi väistämättä ihmisten vapautta valita ja päättää omasta elämästään.⁸⁶ Merkittävää on myös se, että teos oli kirjoitettu nimenomaisesti Britanniaa silmällä pitäen ja Hayek katsoikin jälkikäteen teoksen sanoman olleen hyvin ajankohtainen varoittamaan Labour-

82 Hyvä esimerkki edellä mainittu Macmillanin Middle Way (1938).

83 Kts. Stevenson 1986, 62-66.

84 Hayekiin viitattiin usein vuosien 1945-50 aikaisissa parlamenttikeskusteluissa.

85 Hayek 1944.

86 Hayek, F. A. (1944), *Road to Serfdom*. Routledge Press.

hallituksen toimista. Toisaalta samalla hän myös myönsi, että sosialismin uhka Britanniassa oli saavuttanut huippunsa vuosien 1947-48 aikana, joten luisumista totalitarismiin ei Britannian kohdalla tapahtunut.⁸⁷

Hayekin *Road to Serfdom* teoksen sanoma tajuttiin valjastaa heti ilmestymisen jälkeen poliittisten päämäärien edistämiseen. Vuoden 1945 vaaleissa konservatiivipuolueen hallituksen puheenjohtaja, Ralph Assheston päätti lähteä tukemaan Hayekin teoksen painattamista, jotta sanoma totalitarismin uhasta tavoittaisi myös äänestäjät, eivätkä he näin antaisi ääntänsä Labourille. Myös Churchillin vaalien aikana pitämä kuuluisa 'Gestapo-puhe' käytti hyväkseen teoksen sanomaa ja tämän myös sanomalehdet huomasivat.⁸⁸ Waldron Smithers oli yksi Hayekin teoksen ponnekkaimmista esille tuojista parlamenttikeskusteluissa. Hän kirjoitti alkuvuodesta 1945 oman versionsa *Road to Serfdom* teoksesta, jolla oli tarkoitus saada teoksen sanoma tavoittamaan myös tavallinen kansa ja työväestö. Smithers jopa perusti *Fighting Fund for Freedom* nimisen rahaston vastustamaan valtion sääntelyn lisääntymistä ja puolustamaan yksilönvapauksia.⁸⁹

Hayekin voidaan katsoa olevan merkittäviä linkkejä parlamenttikeskustelun ja parlamentin ulkopuolella käydyn yhteiskuntateoreettisen keskustelun välillä. Nopean aineistotarkastelun perusteella voidaan todeta, että yksikään muu teoreetikko ei myöskään saanut yhtä paljon huomioita parlamenttikeskusteluissa kuin Hayek. Kuitenkin hänen *Road to Serfdom* teoksensa tulee nähdä ennemmin vapaudesta ja suunnittelusta käydyn keskustelun jatkeena, kuin aloittajana, sillä teos on monessa mielessä vastaus aiempiin puheenvuoroihin asiasta. Teoksen nimi viittaa Hilaire Bellocin *The Servile State* (1912) teokseen⁹⁰, mutta on monessa mielessä vastaus erityisesti Karl Mannheimin teokselle *Man and Society* (1940).⁹¹ Myös Mannheim sai runsasta huomiota osakseen 1940-luvun Britanniassa, mutta hänen ajatuksensa suunnittelun ja vapauden yhdistämisestä keräsivät kannattajia eri piireistä kuin Hayekin. Hän vetosikin lähinnä hierarkista yhteiskuntajärjestystä ja kristillisiä arvoja kannattaviin konservatiiveihin, jotka etsivät välimuotoa *laissez faire* -talouden ja täyden suunnittelun välillä. Pääpaino Mannheimilla oli erityisesti koulutuspolitiikassa ja kannatti

87 Hayek, F. A. (1956), *Road to Serfdom*. The University of Chicago Press. Preface.

88 Muller 2011, 152, Page 2007, 24-25.

89 Farrant & Tynan 2012a, 43-45.

90 Barker 1978, 135.

91 Hayek 1944. Hayek viittaa useita kertoja teoksessaan Karl Mannheimin kyseiseen teokseen ja kahteen otteeseen kommentoi Mannheimin näkemyksiä mainiten henkilön nimeltä.

”sosiaalista koordinaatiota”, jossa suunnittelun kohteena oli jossain määrin myös ihmisen moraalii.⁹² Mannheimin ohella huomiota sai *Road to Serfdom* teoksessa myös sosialistit kuten Harold Laski ja 1900-luvun alussa vaikuttanut Webbin pariskunta. Paitsi, että Laski oli yksi 1920-40-lukujen merkittävimpiä brittiteoreetikoita, niin hän pääsi myös vaikuttamaan suoraan politiikan tekoon Labour-puolueessa. Hän nousi vuonna 1945 Labourin vaalivoittovuonna puolueen keskuskomitean (NEC) puheenjohtajaksi, mutta riitautui nopeasti Atleen hallituksen kanssa yritettyään ottaa valtaa käsiinsä myös parlamenttitoiminnassa.⁹³ Laski olikin jollain tavalla myös Labourin riippakivi, sillä hänen räjäköitä lausuntoja käytettiin konservatiivien toimesta hyödyksi.⁹⁴

Hayekin *Road to Serfdom* teos ei myöskään lopettanut keskustelua vapaudesta ja suunnittelusta. Heti teoksen perään ilmestyi useampikin kriittinen vastaus teoksen sanomalle. Kenties selkein ja eniten huomiota herättänyt vastakirjoitus oli vasemmalle kallellaan olevan sosiologin, Barbara Woottonin teos *Freedom under Planning* (1945), jossa hyökättiin Hayekin teoriaa suunnittelun välttämättömästä laajenemisesta, vastaan.⁹⁵ Myös Unkarista Yhdysvaltoihin muuttaneen vasemmistoajattelija ja taloushistorioitsija Karl Polanyin teos *The Great Transformation* (1944) käsitteli samoja teemoja kuin Hayek, mutta sitä ei kenties voida suoraan nähdä *Road to Serfdom* teoksen vastakirjoituksena. Päinvastoin kuin Hayek, Polanyi näki *laissez faire* -talouden enemmän suunniteltuna järjestelmänä ja protektionismin luonnollisena reaktiona vapaiden markkinoiden seurauksista.⁹⁶ Tämä kyseinen teos sai kenties Britanniaa enemmän huomiota Yhdysvalloissa, vaikkakin teos ilmestyi vuoden viiveellä myös Britanniassa.

Sen sijaan Itävallasta Uuden Seelannin kautta Britanniaan toisen maailmansodan päätyttyä tullut Karl Popper oli enemmän Hayekin näkemysten myötäilijä. Myös hän oli Hayekin tavoin vaihtanut sosialismin liberalismiin ja luonnut tieteellistä uraa 1930-luvun Britanniassa ennen väliaikaista poismuuttoaan Uuteen Seelantiin. Popperin pääteos *The Open Society and its Enemies* (1945) kritisoi toisaalta historismia ja

92 Mannheim, Karl (1940), *Man and Society in an Age of Reconstruction*. Routledge. Harris 1986, 239-241

93 Morgan 1984, 70-72.

94 HC 21.08.45 vol.413 cc486-487. Debate on the Address.

95 Wootton, Barbara (1945), *Freedom under Planning*. The University of North Carolina Press. (Archive.org) Rosenbolm, Or (2014), Barbara Wootton, Friedrich Hayek and the debate on democratic federalism in the 1940s. *The International History Review* vol. 36/5.

96 Polanyi, Karl (2009), Suuri Muutos. Vastapaino. Suomennut Natasha Vilokkinen. Alkuteos *The Great Transformation* (1944).

erityisesti marxilaisuutta, sekä toisaalta vastasi osin samoihin kysymyksiin fasismiinkin luisumisen osalta kuin Hayekin *Road to Serfdom*. Popperin teos sai suurta huomiota sen ilmestyttyä Britanniassa vuoden 1945 marraskuussa, vaikkakaan sillä ei ollut samantapaista poliittista nostatusta kuin Hayekin teoksella.⁹⁷ Popperista tuli Hayekin tärkeä yhteistyökumppani ja vuonna 1947 nämä perustivat liberalismia edustaneen yhteisön, *Mont Pelerin Societyn* yhdessä Hayekin oppi-isän von Misesin kanssa ja tulevan suuruuden, Milton Friedmanin kanssa.

2.3.1. Poliittinen vapaus

Monet aikakauden konservatiiveista ja liberaaleista puhuivat vapaudesta lähinnä poliittisena vapautena, vaikkakin käyttivät vain harvoin tätä kyseistä termiä. Se oli usein luonteeltaan negatiivista vapautta⁹⁸ eli vapautta rajoitteista ja pakkovallasta, jota erityisesti valtio harjoitti kansalaisiaan kohtaan. Poliittiseen vapauteen usein liitetään yhdenvertainen kohtelu lain edessä, poliittiset oikeudet sekä laillisuusperiaatteen noudattaminen.⁹⁹ Tämä monessa mielessä edusti juuri sitä vapautta, jota 1800-luvun liberalistit ja myös esimerkiksi Hayek ja Popper painottivat.¹⁰⁰ Monen liberaalinkin mielestä poliittinen vapaus edellytti valtiota, joka lainsäädännöllään sovitti ihmisten vapaudet siten, etteivät nämä rajoittaneet toisen vastaavia vapauksia. Toisaalta moni liberaali katsoi, että valtio ei saanut rajoittaa yksilön toimintaa enempää, mitä yksilöiden poliittisten vapauksien yhteensovittaminen vaati. Popper näki teoksessaan *The Open Society and its Enemies* (1945)¹⁰¹ vapauksien rajoittamisen olevan selkeä ja rajattu toimenpide, joka demokraattisessa valtiossa merkitsi suojelua väkivallalta. Liberalismi ja valtion puuttuminen asioihin eivät ole vastakohtia vaan päinvastoin vapaus on mahdoton, ellei valtio takaa sitä. Valtion tulisi lisäksi pitää huolta koulutusmahdollisuuksista ja kasvatuksesta siltä osin, jotta kansalaiset voisivat puolustaa vapauksiaan. Liiallinen valtion valvonta oli kuitenkin vapauden uhka.¹⁰² Myös toinen

97 Hacoheh, Malachi Haim (2002), Karl Popper - The Formative Years, 1902-1945: Politics and Philosophy in Interwar Vienna. Cambridge University Press.

98 Vapautta jostakin (kts. esim. Berlin 1958)

99 Neumann, Franz (1953), The Concept of Political Freedom. Teoksessa: Neumann, Franz (1957), 267-274.

100 Esimerkiksi Hayek painottaa *Road to Serfdom* (1944) teoksessaan laillisuusperiaatteen noudattamisen vaatimusta, jotta vapaus voisi toteutua. Tähän hän sitoo kansalaisten yhdenvertaisen kohtelun lain edessä ja sen, ettei valtio saa tehdä lainsäädäntöä palvelemaan jonkun tietyn ryhmän etuja.

101 Hacoheh, Malachi Haim (2002), Karl Popper - The Formative Years, 1902-1945: Politics and Philosophy in Interwar Vienna, 383. Teos saavutti runsaan suosion Britanniassa heti ilmestymisen jälkeen 1945.

102 Popper, Karl (1945a), The Open Society and its Enemies. Volume 1: The Spell of Plato, 96-98.

aikakauden merkittävistä liberaaleista, Hayek näki teoksessaan *Road to Serfdom* (1944) liberalismiin vaativan valtiota takaamaan ihmisten oikeudet. Hän asetti teoksessaan keskeiseksi tavoitteeksi vapaan kilpailutalouden, joka valtion tulisi lainsäädännöllään turvata, mutta jonka toimintaan valtion ei tulisi muilla keinoin puuttua.¹⁰³

Aikakauden liberaali- ja konservatiivipoliitikot katsoivatkin laillisuusperiaatteen (rule of law) noudattamisen tärkeäksi ehdoksi vapauden toteutumiseksi. Keskustelu laillisuusperiaatteen soveltamisesta nousi pintaan joitakin kertoja myös aikakauden parlamenttikeskusteluissa, joista paras esimerkki löytyy ammattiliittolaista käydyssä keskustelusta, johon palaan myöhemmin tässä tutkimuksessa.¹⁰⁴ Lähes aina laillisuusperiaatteeseen liitettiin ainakin parlamentin asema ylimpänä vallankäyttäjänä sekä hallitseminen voimassaolevien lakien mukaan. Hayek meni kuitenkin tätä oikeusfilosofi A. V. Diceyiltä peräisin olevaa laillisuusperiaatteen tulkintaa pidemmälle vaatiessaan lakien perustamista muodollisille periaatteille, jotka eivät ohjailisi kansalaisia mitään tiettyä mielivaltaista tavoitetta kohti.¹⁰⁵ Hayek määritteli teoksessaan *Road to Serfdom* laillisuusperiaatteen tarkoittavan sitä, että valtiovaltaa sitoo kaikissa toiminnoissaan ennakolta laaditut ja julkituodut säännöt, jotka antavat jokaiselle yksilölle mahdollisuuden ennakoita, kuinka viranomaiset määrätyissä tilanteissa käyttävät pakkovaltaansa. Yksilö voi tiedossa olevien pelisääntöjen rajoissa toteuttaa pyrkimyksiään varmana siitä, että viranomaiset eivät käytä valtaansa ja tee tyhjäksi hänen yrityksiään. Periaatteeseen kuului myös ajatus siitä, että valtio ei asettaisi ihmisiä ja heidän pyrkimyksiään eriarvoiseen asemaan, vaan toimisi muodollisten periaatteiden mukaan tietämättä kehen lait ja säädökset kohdistuisivat.¹⁰⁶

Hayek piti laillisuusperiaatettaan myös ehdottomana periaatteena, josta ei voinut tinkiä kuin aivan äärimmäisissä tapauksissa. Edes yhteiskunnallisten ongelmien, kuten työttömyyden ja eriarvoisuuden ratkaiseminen ei oikeuttanut laillisuusperiaatteesta luopumista. Silti oli olemassa joitakin poikkeuksia, joissa laillisuusperiaatteesta voitiin joustaa. Hayek katsoi sodan tai väliaikaisen onnettomuuden tilanteeksi, jolloin yhteiskunta voidaan alistaa palvelemaan yhtä välitöntä tarvetta vapauden säilyttämiseksi pitemmällä tähtäimellä. Rauhan aikana kuitenkin työttömyyden voittamisen kaltaisten päämäärien asettaminen muiden tavoitteiden edelle hinnalla millä hyvänsä ei ole

---

103Hayek 1944, 37-39.

104Esim. HC 02.04.46 vol.421 cc1190 ja HC 02.04.46 vol.421 cc1118.

105Barker 1978, 136

106Hayek 1944, 75-82.

perustelua, vaikka päämäärä olisikin tärkeä.¹⁰⁷ Voidaankin todeta, että tällä sota-ajaksi myönnetyllä poikkeuksella oli yhtymäkohdat teoksen kirjoittamisen ajankohtaan eli sotavuosiin. Teoksen sanoma olikin hyvin sopusoinnussa konservatiivien harjoittaman politiikan kanssa, joka ei hyväksynyt toisen maailmansodan aikaisten poikkeus-säädösten jatkamista rauhan tilassa.

2.3.2. Taloudellinen vapaus

Brittiläinen yhteiskuntateoreetikko Hilaire Belloc väitti eräässä vuonna 1938 kirjoittamassaan esseessään köyhän ihmisen olevan laillisin keinoin sidottu työskentelemään sen hyväksi, jolta palkan sai. Köyhä oli kyllä vapaa olemaan suostumatta tähän, mutta tämä vapaus oli tosiasiasa vain vapautta kuolla nälkään, eikä henkilö näin ollen ollut taloudellisesti vapaa.¹⁰⁸ Erityisesti 1930-40-lukujen brittiläinen vasemmisto vaatikin taloudellista vapautta poliittisen vapauden rinnalle. Taloudellinen vapaus ymmärrettiin useimmiten vapaudella taloudellisten olosuhteiden aiheuttamasta vapauden menettämisestä. Laski painotti taloudellisen turvan merkitystä vapauden edellytyksenä ja vaati teoksissaan valtiovallan puuttumista toimeentulon puutteeseen sekä siirtymistä sosialistiseen talouteen.¹⁰⁹ Hän määritteli teoksessaan *The Grammar of Politics* (1925) taloudellisen vapauden turvallisuutena ja mahdollisuutena saada jokapäiväinen leipä ilman pelkoa työttömyydestä tai toimeentulon menettämisestä.¹¹⁰ Toisaalta myös osa aikakauden konservatiiveista ja liberaaleista puhui taloudellisen vapauden puolesta, mutta täysin eri merkityksessä kuin vasemmisto. Esimerkiksi Hayek vaati *Road to Serfdom* teoksessaan taloudellista vapautta poliittisen vapauden rinnalle, mutta tarkoitti tällä lähinnä yksilön taloudellista autonomiaa valtiosta ja vapaan markkinatalouden sallimista. Hän väittikin, että suunnittelijoiden tarjoama taloudellinen vapaus tosiasiasa vapautti yksilön vapaudesta ratkaista omat taloudelliset ongelmansa ja toisaalta myös vapaudesta valita. Hayek katsoi, että taloudelliseen vapauteen tulee kuulua vapaus valita, vaikka se toisi yksilölle riskin ja vastuun omasta pärjäämisestä.¹¹¹ Kuitenkin vapaan markkinatalouden liittäminen taloudellisen vapauden käsitteeseen oli 1930-40-lukujen yhteiskunnallisissa keskusteluissa ensin kuvattua merkitystä

¹⁰⁷Hayek 1944, 211-212.

¹⁰⁸Belloc, Hilaire (1938), *The Way Out – Secured Capitalism*, Teoksessa: *Social Justice* 2A(2): 4.

¹⁰⁹Laski, Harold (1925), *The Grammar of Politics*, 33. Katso myös Lamb, Peter (2004), *Harold Laski : Problems of Democracy, the Sovereign State, and International Society*,

¹¹⁰Laski, Harold (1925), *The Grammar of Politics*, 33.

¹¹¹Hayek 1944, 75-82. Katso myös Lamb 2004, 82.

harvinaisempaa ja useimmiten taloudellisesta vapaudesta puhuttiinkin nimenomaisesti Laskin määritelmään viittaavalla tavalla.

Vaatimus taloudellisesta vapaudesta kuului myös aikakauden parlamenttikeskusteluissa. Näissä monesti vaadittiin taloudellisen vapauden turvaamista valtion suunnittelupolitiikan avulla, jotta myös ihmisten poliittiset vapaudet toteutuisivat.¹¹² Parlamenttikeskusteluissa esitetyt viittaukset taloudelliseen vapauteen olivat kuitenkin useimmiten epäsuoria. Paljon puhuttiin erityisesti 'todellisesta vapaudesta' (real freedom)¹¹³ sekä 'suuremmasta vapaudesta' (greater freedom)¹¹⁴, jotka sisälsivät usein viitteitä esitettyyn taloudellisen vapauden näkökulmaan. Toisen maailmansodan aikana parlamenttikeskusteluissa alettiin puhua myös 'vapaudesta puutteesta' (freedom from want). Tähän vaikutti erityisesti Yhdysvaltojen presidentti Winston D. Rooseveltin puhe vuonna 1941, jossa hän laski kyseisen vapauden yhdeksi neljästä perusvapaudesta.¹¹⁵ Tämä kyseinen käsite tai fraasi tuli tutuksi pian myös brittiparlamentin keskusteluissa, joissa käsitettä alettiin kierrättää.¹¹⁶

Kaikki jotka puhuivat taloudellisesta turvasta tai vapaudesta puutteesta, eivät suinkaan kannattaneet sosialistista yhteiskuntaa. Myös monet liberaalit ja konservatiivit kannattivat 1940-luvulla taloudellisen turvan parantamista, mutta niin, ettei tämä vienyt ihmisten vapauksia tai sotinut laillisuusperiaatetta vastaan. Jopa Hayek piti taloudellista turvallisuutta tärkeänä, mutta tätä ei saanut luoda kilpailutalouteen tai vapaisiin työmarkkinoihin puuttumalla. Hayek erottelikin kaksi taloudellisen turvallisuuden muotoa: rajoitetun ja absoluuttisen turvallisuuden. Rajoitettu taloudellinen turvallisuus, joka käsittäisi vähimmäistoimeentulon, voitaisiin tarjota kaikille kilpailujärjestelmän puitteissa. Sen sijaan absoluuttinen turvallisuus, joka merkitsi asemaa suhteessa muihin, voitiin tarjota todellisuudessa vain osalle muttei rajoittamatta ihmisten vapauksia tai vapaata kilpailua. Hayek määritteli vähimmäistoimeentuloksi riittävän määrän ruokaa, asuinpaikka ja vaatteet, jotka riittävät terveyden ja työkyvyn säilyttämiseen. Sen sijaan vaikkapa työpaikkojen turvaaminen ei sopisi periaatteen kanssa yhteen, sillä se rajoittaisi paitsi vapaata kilpailua, niin myös tekisi ilman työtä jääneiden mahdollisuudet asemansa parantamiseen heikoiksi.¹¹⁷

112Kts. erit. HC 18.02.43 vol.386 cc1966. Social Insurance and Allied Services.

113Esim. HC 21.8.45 vol.413 cc580-581. Debate on the Address.

114Esim. HC 08.08.47 vol.441 cc1820-1825. Supplies and Services Bill.

115The Four Freedoms Speech 1941. <http://voicesofdemocracy.umd.edu/fdr-the-four-freedoms-speech-text> (viitattu 15.12.2015).

116Esim. HL 28.01.41 vol.118 cc240 ja HC 02.11.44 vol.404 cc1079.

117Hayek 1944, 123-137.

Vaikka Hayek puhuikin taloudellisesta turvallisuudesta, niin hän ei nähnyt sillä olevan tekemistä vapauden - eli Hayekin merkityksessä poliittisen vapauden - kanssa. Hayek ei nähnyt sosialismin 'uuden vapauden' merkitsevän vapautta jonkun tahon käskyvallasta, vaan lähinnä vapautta olosuhteiden aiheuttamasta pakosta, jota hän ei laskenut vapauden rajoitteeksi. Toisilla olosuhteet rajoittivat valinnanvapautta enemmän ja valinnanmahdollisuuksien välillä vallinnut epäsuhta tuli poistaa, jolloin vaatimus uudesta vapaudesta oli tosiasiaassa vaatimus varallisuuden tasaisemmasta jakamisesta.¹¹⁸ Taloudellisen turvallisuuden takaaminen ei siis ollut ensisijassa yhteiskunnan tulonjakoon puuttumista, vaan palkkojen ja eri alojen hyödyllisyyden määräytyminen tuli jättää vapaan kilpailutalouden 'anonyymien voimien' päätettäväksi. Hayek halusi pitää yhteiskunnan tarjoaman turvaverkon rajoitettuna, sillä katsoi laajan hyvinvointivaltion johtavan valtion yksilöihin kohdistuvaan hallintaan.¹¹⁹

Taloudelliseen vapauteen ja turvaan liittyvällä keskustelulla on kiinteät yhtymäkohdat niin tasa-arvosta, kuin myös positiivisesta vapaudesta käytyyn keskusteluun. Vaikka useimmiten vapaudesta puhuttiin lähinnä poliittisten tai taloudellisten rajoitteiden poissaolona, toisinaan käsitteeseen kytkettiin myös ajatus positiivisesta vapaudesta.¹²⁰ Vapaudesta puhuminen positiivisessa merkityksessä – eli merkityksensä todellista mahdollisuutta ja kykenemistä johonkin – oli ollut hallitseva diskurssi erityisesti vuosisadan vaihteen sosiaaliliberaalien ajattelijoiden keskuudessa.¹²¹ Toisen

¹¹⁸Hayek 1944, 26-27.

¹¹⁹Williams, Juliet A. (2005), *Liberalism and the Limits of Power*, 28-29, Booth, P.M., Dickinson, G.M. (1998), *Public or private? Insurance and pensions*. Teoksessa: Sorell, Tom (1998), *Health Care, Ethics and Insurance*, 183.

¹²⁰Vapautta oltiin jaottelu positiiviseen ja negatiiviseen vapauteen jo 1800-luvun loppupuolen yhteiskuntafilosofisissa teoksissa. Kuitenkin yksi tunnetuimmista jaotteluista löytyy Isaiah Berliniltä 1950-luvun lopulta, jossa hän pitkälti referoi aiempia käsityksiä positiivisesta ja negatiivisesta vapaudesta. Teoksessaan *Two Concepts of Liberty* (1958) hän katsoi, että vapaus-käsitteitä oli kaksi kappaletta, jotka hän nimesi positiiviseksi ja negatiiviseksi vapaudeksi. Negatiivinen vapauden määritelmä on vastaus kysymykseen siitä, mikä toimijan tai ryhmän oma alue on ja millä alueella näiden tulisi saada toimia vapaasti ilman, että toiset puuttuvat asioihin. Positiivinen vapauden määritelmä sen sijaan vastasi kysymykseen siitä mikä tai ketkä ovat kontrollin ja asioihin puuttumisen lähteitä.

¹²¹Erityisesti 1900-luvun alun sosiaaliliberalistinen *New Liberalism* -suuntaus painotti vapautta positiivisissa merkityksessään erityisesti kykenemisenä ja itsensä toteuttamisena. Yksi varhaisimpia merkittäviä positiivisen vapauden määrittelyjä löytyy yhteiskuntafilosofi T. H. Green teoksesta *Liberal Legislation and Freedom of Contract* (1881). Hän tyrmäsi vapauden merkitsevän vain rajoitteiden poissaoloa, vaan määritteli vapauden positiiviseksi voimaksi tai kyvyksi tehdä jotain tai nauttia jostain. Hänen mukaansa vapaus ei ollut vapautta tehdä aivan mitä tahansa tai riistää toisen ihmisen vapautta. Myöhemmin Greenin ajatuksia lainasivat 1900-luvun alun keskeisimmät sosiaaliliberaalit ajattelijat kuten L. T. Hobhouse ja J. A. Hobson. Heistä viimeksi mainittu väitti teoksessaan *The Crisis of Liberalism* (1909) virheelliseksi käsitystä, jonka mukaan liberalismiin vapauskäsite olisi pelkästään negatiivinen ja merkitsisi poliittisten ja taloudellisten kahleiden

maailmansodan jälkeisissä keskusteluissa erityisesti monet Labour-poliitikot puhuivat vapaudesta positiivisessa merkityksessään vaatiessa vapautta työhön, itsensä toteuttamiseen tai palkallisiin lomapäiviin.¹²² Myös aikakauden yhteiskunta-teoreettisessa kirjallisuudessa puhuttiin positiivisesta vapaudesta. Wootton näkee teoksessaan *Freedom under Planning* positiivisen vapauden merkitsevän todellisia mahdollisuuksia toteuttaa joku asia, mutta tätä vapautta saattoi rajoittaa esimerkiksi toimeentulon puute. Hän kuitenkin myös itse tekee jaottelun positiivisiin ja negatiivisiin vapauksiin keinoitekoiseksi, sillä katsoo kaikkien vapauksien olevan samanaikaisesti vapautta jostakin ja vapautta johonkin.¹²³ Monesti aikakauden parlamenttikeskusteluissa taloudellisesta turvasta ja mahdollisuudesta työhön sekä itsensä toteuttamiseen puhuttiinkin rinta rinnan.¹²⁴

Labour-poliitikot puhuivat taloudellisen vapauden ohella paljon myös taloudellisesta tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta.¹²⁵ Puheenvuoroissa taloudellinen tasa-arvo katsottiinkin monessa mielessä välttämättömäksi (taloudelliselle) vapaudelle, kun taas epätasa-arvo ja pääomien keskittyminen oli vapauden uhka. Toisaalta moni aikakauden Labour poliitikko katsoi suurimmaksi haasteeksi taloudellisen tasa-arvon ja (poliittisen) vapauden yhdistämisen. Yksi Labourin merkittävimmistä yhteiskunta-teoreetikoista E. M. F. Durbin ei nähnyt teoksessaan *The Politics of Democratic Socialism* (1940) yhteiskunnan ongelman olevan yksinomaan taloudellisen tasa-arvon toteuttaminen vaan sellaisen yhteiskunnan, joka samanaikaisesti olisi poliittisesti vapaa ja taloudellisesti tasa-arvoinen.¹²⁶ Erityisesti poliittisen vapauden yhdeksi peruspilariksi mielletty laillisuusperiaate katsottiin vaikeaksi yhdistää taloudellisen tasa-arvon kanssa. Hayek näkikin mahdolliseksi, että laillisuusperiaate voisi tuottaa taloudellista eriarvoisuutta, mutta tämän eriarvoisuuden ei ole tarkoitettu vaikuttavan joihinkin määrättyihin ihmisiin jollakin määrättyllä tavalla. Koska tiettyyn yksilöön kohdistunut huono-osaisuus ei ollut kenenkään määräämää vaan seurausta vapaiden markkinoiden toiminnasta, se voitiin näin ollen hyväksyä.¹²⁷

---

poistamista.

122Esim. 03.11.48 vol.457 cc869-870 ja 9.10.45 vol.414 c161-162.

123Wootton 1945, 14-15.

124Myöhemmin tutkimuksessani esittämät parlamenttipuheiden referaatit vahvistavat tätä näkemystä.

125Kts. HC 23.10.47 vol.443 cc333. Debate on the Address.

126Durbin, E. M. F. (1940), *The Politics of Democratic Socialism*, 270

127Hayek 1944, 75-82.

2.3.3. Vapaus ja suunnittelu

Monesti suunnittelua perusteltiin paremmalla tarpeiden täyttymisellä. Monet Labour-poliitikoista argumentoivatkin parlamentissa sen puolesta, että vapauksia voitaisiin tarpeen vaatiessa rajoittaa 'todellisien', 'suurempien' tai 'korkeampien' vapauden muotojen toteuttamiseksi.¹²⁸ Suunnittelu ei kuitenkaan ollut aina täysin yksiselitteinen käsite, mutta useimmiten se tarkoitti valtion harjoittamaa taloudellista ohjailua, joka katsottiin tarpeelliseksi talouden toiminnan kannalta. Suunnittelua vastustaneen Hayekin määritelmän mukaisesti suunnittelu tarkoitti valtion harjoittamaa politiikkaa, jossa yhteiskunnan resursseja ohjattiin tietoisesti palvelemaan määrättyjä tavoitteita määrättyllä tavalla.¹²⁹ Toinen hyvä aikalaismääritelmä löytyy Barbara Woottonin suunnittelua puoltavasta teoksesta *Freedom under Planning*, joka oli alunperin tarkoitettu *Road to Serfdom* teoksen vastakirjoitukseksi. Wootton katsoi teoksessaan suunnittelun olevan tietoinen ja deliberatiivinen taloudellisiin päämääriin liittyvä valinta julkisen auktoriteetin tekemänä, jolloin kyse oli näin ollen yhteisestä valinnasta.¹³⁰

Taloudellinen suunnittelu tulee nähdä osana aikakaudella esiin noussutta uskoa yhteiskunnan rationalisointiin. Erityisesti kansallistamista koskevissa keskusteluissa esitettiin näkemyksiä, jonka mukaan tuotantolaitosten siirtäminen valtiolle lisäisi talouden tehokkuutta. Tätä usein perusteltiin sillä, että valtio pystyisi yksityisiä toimijoita paremmin organisoimaan teollisuuden, jotta se palvelisi koko kansakunnan etua.¹³¹ Voidaankin päätellä, että tällaiseen ajatteluun vaikutti osaltaan edellisten vuosikymmenten kokemukset. 1930-luvun suuri lama ja sitä seurannut massatyöttömyys olivatkin monelle osoituksia siitä, että nykyinen *laissez faire* -talous ei voinut enää taata kaikkien ihmisten vapauksien ja oikeuksien toteutumista. Vuosikymmenen mittaan nousi usko siihen, että valtio voisi toiminnallaan rationalisoida taloutta sekä näin ehkäistä yhteiskunnallisten ongelmien syntymistä. Tällainen näkökulma oli myös talousteoreetikko Keynesillä, joka painotti aikakauden pääteoksessaan *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1935) valtion harjoittamaa raha- ja talouspoliittista ohjailua. Hän katsoi, että oikeanlaisen tarkastelun avulla yhteiskunnalliset ongelmat, kuten työttömyys voitiin ratkaista ilman, että

¹²⁸Esim. HC 21.8.45 vol.413 cc580-581 ja HC 03.11.47 vol.443 cc1372.

¹²⁹Hayek 1944, 37-38.

¹³⁰Wootton 1945, 6-7.

¹³¹Esim. HC 22.10.47 vol.443 cc203, HC 17.12.46 vol.431 cc1842 ja HC 09.05.49 vol.464 cc1539.

korjaavat toimenpiteet laskisivat talouden tehokkuutta tai veisivät ihmisten vapauksia.¹³²

Sen sijaan kaikki eivät uskoneet rationalisoinnin mahdollisuuteen. Hayek katsoi, että talouselämän säilyttäminen vapaana oli perusteltua paitsi vapauden niin myös tehokkuuden näkökulmasta. Hän näki markkinatalouden hyvin monimutkaisena järjestelmänä, joka monimutkaisuudestaan huolimatta tarjosi parhaan mahdollisen tuloksen, jos sen annettiin toimia vapaasti. Valtion ohjaillessa talouselämää, kilpailu muuttuisi helposti epätäydelliseksi ja tehottomaksi, sillä tehokkuutta tuovat markkinamekanismit häiriintyisivät.¹³³ Hayek näkikin suunnittelun tehottomuuden suurimmaksi syyksi keskusjohdon heikon kyvyn ymmärtää taloutta. Tämä johtaisi vain perättäisiin epäonnistumisiin, mistä seuraisi aina vain entistä kattavampi kontrollijärjestelmä, jotta kaikki saataisiin toimimaan halutulla tavalla. Tämän ketjun lopputuloksena olisi ennen pitkää täysin suunniteltu totalitaristinen valtio.¹³⁴

Parlamenttikeskusteluissa puhuttiin paljon 'demokraattisesta suunnittelusta' erityisesti vuoden 1947 keskusteluissa, jolloin viitattiin asiaa käsitelleeseen Economic Survey mietintöön. Demokraattisen suunnittelun katsottiinkin Labourin toimesta välttämättömäksi, jotta kaikkien ihmisten vapaus voisi toteutua, vaikka tämä tarkoittaisi talouselämän rajoittamista.¹³⁵ Termiä 'demokraattinen suunnittelu' käyttivät myös monet aikakauden yhteiskuntateoreetikot. Mannheim näki teoksessaan *Man and Society* tarpeelliseksi demokraattisen suunnittelun, joka ei tarkoittaisi vapauksien menettämistä, vaan päinvastoin mahdollistaisi suurempien vapauksien olemassaolon. Liberaalissa kapitalistisessa yhteiskunnassa vapaus oli vain rikkaalla, kun taas työmiehellä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin myydä työpanos tai kuolla nälkään. Järjestelmä ei myöskään tarjonnut köyhälle todellisia mahdollisuuksia opiskella kunnolla, eikä tehdä elämänsä kannalta järkeviä päätöksiä. Mannheimin mukaan korkein eli "kolmannen tason" vapaus oli mahdollista saavuttaa ainoastaan demokraattisen suunnittelun avulla, jossa suvereniteetin olo edustuslaitoksella takaisi järjestelmän demokraattisen hallinnan.¹³⁶

Mannheim, kuten moni muu suunnittelun puoltaja, katsoi mahdolliseksi myös 'vanhojen vapauksien' säilyttämisen yhteiskunnassa, mikäli suunnittelu toteutettaisiin oikein ja rajatusti. Hän näki teoksessaan, ettei mielivaltainen tyrannia tai loppuun asti

¹³²Keynes, John Maynard (1935), *The General Theory of Employment*

¹³³Hayek 1944, 37-44.

¹³⁴Hindess 1986, 128.

¹³⁵Esim. HC 03.11.47 vol.443 cc1352 ja HC 12.04.47 vol.434 cc1430.

¹³⁶Mannheim 1940, 376-379.

viety liberalismiksi tuoneet kumpikaan vapautta, vaan tarvittiin suunnittelua ja sosiaalista koordinaatiota. Demokraattisissa valtioissa oli tapahduttava suunnittelun uudelleenmäärittely, jossa yhdenmukaistavan suunnittelun sijaan tulisi harjoittaa sosiaalista koordinaatiota merkiten yksilöllisyyden ja vapauden huomioon ottamista yhteiskunnan eri sektoreilla.¹³⁷ Mannheimin näkemys suunnittelusta erosikin hieman Woottonin näkemyksestä, joka painotti tiukkaa rajanvetoa suunnittelun osalta kohdistuen sen ainoastaan taloudelliseen toimintaan. Toisin kuin Mannheim, Wootton halusi pitää erillään taloudellisen ja kulttuurillisen suunnittelun, jotta kulttuurillinen yhdenmukaistuminen voitiin välttää. Hän väittikin, että esimerkiksi Neuvostoliitossa suunnittelun ulottaminen kulttuuriin oli tietoista toimintaa, johon vallitsi selkeä poliittinen tahtotila.¹³⁸

Kun Labour-poliitikot puhuivat suunnittelun ja vapauden yhteensovittamisesta, niin osa konservatiiveista oli kriittisiä tällaista mahdollisuutta kohtaan – huolimatta siitä että Mannheimin ajatuksilla oli myös kannatusta puolueessa. Erityisesti valtion omistuksen lisääntyminen katsottiin konservatiivien totalitarismiin luisumisena, jossa valtio ei ainoastaan omistanut tuotantolaitoksia vaan myös ”ihmisen mielen ja ruumiin”.¹³⁹ Hayek oli erityisen kriittinen ajatukselle, että suunnittelua voitiin rajoittaa koskemaan vain ihmisen taloudellista toimintaa. Hän ei nähnyt suunnittelun rajoittamisen talouteen merkitsevän vain yhden lohkon valvomista ihmisten elämässä, vaan vaikutukset ulottuisivat taloudellisen toiminnan lisäksi myös ihmisen muuhun toimintaan. Esimerkiksi valinnanvapaus työn suhteen oli tärkeää sillä se määräsi millaisessa sosiaalisessa ympäristössä yksilö toimi ja tavoitteli pyrkimyksiään. Toisaalta hän näki, että suunnittelijoiden lupaama taloudellinen vapaus merkitsisi lähinnä yksilön vapauttamista vastuusta omien ongelmien ratkaisemisessa. Valtio tekisi tällöin valinnat yksilön puolesta ja joutuisi lopulta hallitsemaan lähes kaikkia ihmisen elämän osa-alueita.¹⁴⁰ Hayekin mukaan suunnittelussa kyse siis oli lähinnä vallan ja valinnanvapauden siirtämisestä yksilöltä valtiolle. Yleensä kaikki Hayekin analyysit suunnitelmataloudesta päättyi samaan lopputulokseen eli totalitaristiseen valtioon, jossa valta päättää asioista oli siirtynyt yksilöltä valtiolle.

137Mannheim 1940, 263-265.

138Wootton 1945, 28-38.

139Kts. erit. HC 02.11.48 vol.457 cc725. Nationalisation.

140Hayek 1944, 94-97.

Osa suunnittelijoista pitäytyi ajatuksessa, jonka mukaan omaisuus ja tuotantokoneisto tulisi olla yksityisissä käsissä, kun taas osa näki ainakin osittaisen valtion omistuksen tarpeelliseksi. Erityisesti sosialismin käsitteen sisältö aiheutti aikakaudella erimielisyyttä. Wootton määritteli teoksessaan *Freedom under Planning* sosialismin merkitsevän julkista omistusta. Vaikka valtion harjoittama tuotannon prioriteettien suunnittelu käsittäisi suurimman osan taloudesta, niin ei välttämättä puhuttaisi sosialismista, mikäli omaisuus pysyisi yksityisillä toimijoilla.¹⁴¹ Sen sijaan Hayekin *Road to Serfdom* teos keräsi aikakaudella runsaasti kritiikkiä hapuilevasta sosialismikäsitteen käytöstä, jota joutui myöhemmissä painoksissa tarkentamaan.¹⁴² Hayek näki teoksessaan sosialismin tarkoittavan toisaalta sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, laajemman tasa-arvon ja turvallisuuden ihannetta, kun taas toisaalta menetelmää, jonka avulla useimmat sosialistit toivoivat saavuttavansa tavoitteet nopeasti. Koska päämääristä useimmat ovat samaa mieltä niin sosialismi kuvaa näin ollen useimmiten lähinnä menetelmää tavoitteen toteuttamiseksi.¹⁴³

Vaikka suunnittelulla oli toisen maailmansodan jälkeisissä puolueissa laaja kannatus, niin laajan valtion omistuksen suhteen oltiin huomattavasti kriittisempiä. Osa katsoi tuotantolaitosten kansallistamisten keskittävän liikaa valtaa valtiolle ja näki sen tuhoisaksi taloudellisen toiminnan sfäärin autonomisuudelle. Hayek näki vapauden takeeksi tuotantovälineiden valvonnan jakautuminen itsenäisesti toimivien ihmisten kesken, sen sijaan että yhdellä taholla olisi valta päättää kaikesta tietyllä alalla. Valtion monopoli oli pahin mahdollinen ratkaisu, sillä tällöin valtiolla oli valta päättää siitä, kenen tarpeet se tyydytti ja millä ehdoilla.¹⁴⁴ Toisaalta argumentti liiallisen taloudellisen vallan keskittymisestä ja vapauden katoamisesta katsottiin vasemmiston suunnalla harhaanjohtavaksi. Esimerkiksi Polanyi katsoi, että nykyinen talouselämä pitää sisällään monopolien ja trustien kaltaisia yksityisiä taloudellisen vallan keskittymiä, jotka riistivät työläistä vapauden nimissä.¹⁴⁵ Moni aikakauden Labour-poliitikko katsoikin, että valinta tehtiin lähinnä yksityisten ja julkisten monopolien välillä, joista vain jälkimmäistä voitiin hallita demokraattisesti.¹⁴⁶

141Wootton 1945, 6-7.

142Hayek, F. A. (1956), *Road to Serfdom*, Preface.

143Hayek 1944, 33-35.

144Hayek 1944, 96-107.

145Polanyi 2009, 402-403.

146Esim. HC 16.12.46 vol.431 cc1666. Transport Bill.

2.3.4. Vapaus ja demokratia

Keskustelu demokratiasta oli kiivasta aikakauden parlamenttikeskusteluissa. Labour-poliitikot argumentoivat usein demokraattisen vallankäytön puolesta, kun taas konservatiivit pitivät tärkeämpänä yksilön autonomian ja valinnan vapauden säilyttämistä.¹⁴⁷ Labour halusi monesti saada kansan äänen kuuluviin lisäämällä enemmistöpäätöksenteon mahdollisuuksia, mutta konservatiivit argumentoivat parlamentaarisen vähemmistön oikeuksien puolesta vapauksien säilyttämiseksi.¹⁴⁸ Demokratian ja enemmistöpäätöksenteon suhde vapauteen puhutti myös aikakauden yhteiskuntateoreetikoita. Hayek näki *Road to Serfdom* teoksessaan mahdottomaksi, että demokraattinen instituutio, kuten parlamentti pystyisi sopimaan yhteiskunnan kokonaisratkaisuihin, jolloin kyvyttömyys suunnitelmien toteuttamiseksi johtaisiin vallan siirtymiseen asiantuntijoille. Näitä eivät rajoittaisi tällöin demokraattisten menettelytapojen kahleet, mistä syystä päätöksenteko muuttuisi epädemokraattiseksi.¹⁴⁹ Hän näki toisaalta mahdolliseksi, että parlamentin enemmistö tulisi joissain tilanteissa yhden suunnitelman taakse, jos suunnitelman aikaansaaminen katsottiin välttämättömäksi. Kuitenkin ihmisten yksimielisyys siitä, että tarvitaan keskitettyä suunnittelua ilman tavoitteista sopimista, vastaisi tilannetta, jossa ryhmä ihmisiä sopii lähtevänsä yhdessä matkalle ilman yhteistä näkemystä määränpäästä. Toteutunut suunnitelma olisi lopulta vain pienen vähemmistön - jos niidenkään - tavoitteiden mukainen, muiden joutuessa tekemään kompromisseja suunnitelman osalta.¹⁵⁰

Hayekin suhtautui näin ollen hyvin skeptisesti parlamentaarisen demokratian kykyyn tehdä monimutkaisia päätöksiä pitäen parlamenttia lähinnä demokraattisen keskustelun foorumina. Demokraattinen päätöksenteko ei Hayekille merkinnyt itsessään vapautta, eikä hän pitänyt sitä myöskään vapauden takeena, vaikka katsoi sen olevan parempi järjestelmä kuin tyrannia. Koska demokraattinen suunnittelu oli monessa mielessä ongelmallista, hän katsoi, että osa sosialisteista kannatti sosialismin toteuttamiseksi epädemokraattisia keinoja, joita useampi sosialisti ei hyväksyisi.¹⁵¹ Niin Hayek kuin myös Popper kritisoivat ajatusta yhden päämäärän nostamisesta keinoja kaihtamatta muiden päämäärien edelle. Popper näkikin, että yhteen tavoitteeseen

147Esim. HC 05.05.47 vol.437 cc84-85, HC 02.11.48 vol.457 cc774-779 ja HC 27.10.48 vol.457 cc140-147.

148Kts. erit. HC 21.09.48 vol.456 cc801-809. Parliament Bill.

149Hayek 1944, 64-71.

150Hayek 1944, 64-71.

151Hayek 1944, 141-142.

pyrkiminen saattaa johtaa ihan muualle, ja myös tavoite saattaa muuttua alkuperäisestä, mikä voi johtaa vaaroihin. Tästä johtuen mikään yhteiskunnallinen päämäärä ei oikeuttaisi kaikkia keinoja.¹⁵² Toisaalta myös Hayekin *Road to Serfdom* teoksen voidaan katsoa asettavan yhteiskunnalle yhteisiä päämääriä. Valtioeteetikko Michael Oakeshott väitti esseessään *Rationalism in Politics* (1947) myös Hayekin edustavan hänen vastustamaansa rationalistista politiikkaa¹⁵³ kannattaessaan "suunnitelmaa" suunnittelun vastustamiseksi. Tämän Oakeshott tosin katsoi hyväksyttävämmäksi kuin suunnittelun jonkun tietyn tavoitteen saavuttamiseksi.¹⁵⁴

Vaikka Labour-hallitus halusi lisätä enemmistö päätöksentekoa yhteiskunnassa, niin toiminnassa oli hyvin vähän merkkejä epäparlamentaarisesta toiminnasta. Kuitenkin konservatiivit ja monet liberaalipuolueen jäsenet toivat kärkkäästi esille väitteensä parlamentaarisen vähemmistön oikeuksien polkemisesta ja siitä, että hallituksen politiikka olisi menossa kohti totalitarismia.¹⁵⁵ Demokraattisen järjestelmän luisuminen totalitarismiin olikin keskeinen teema niin Hayekin kuin Popperinkin teoksissa. Hayek ja Popper perustelivat teorioitaan totalitarismiin luisumisesta ja demokratian tuhoutumisesta ottamalla esimerkkejä 1920-30 lukujen Saksasta ja Italiasta. Heistä kumpikin oli nähnyt läheltä fasismin nousun ja erityisesti Hayek väitti samojen voimien uhkaavan nyt myös brittiläistä poliittista järjestelmää. Hän oli omistanut *Road to Serfdom* teoksen "Kaikkien puolueiden sosialisteille" nähden erityisesti sosialistien ja konservatiivien lähentymisen suurimmaksi uhaksi fasismin nousulle. Hän puhuikin teoksessaan "konservatiivisesta sosialismista", jolla viittasi konservatiivien joukosta löytyvän henkilöitä, jotka olisivat sydämeltään sosialisteja.¹⁵⁶

Myös Popper katsoi sosialismin periaatteiden hyväksymisen olevan ensimmäinen askel siirryttäessä kohti totalitaristista järjestelmää. Hän katsoi, että fasismin nousu 1930-luvun Euroopassa selittyisi nimenomaisesti sosiaalidemokratian ja marxismin demokraattisen muodon murenemisena. Tämä liike edusti työväestön keskuudessa vapautta ja tasa-arvoa, muttei lopulta kyennyt selviytymään fasismin nousulta.¹⁵⁷ Fasismin nousun syyksi katsottiin toisaalta enemmistö päätöksenteon hyväksyminen

¹⁵²Popper 1945a, 141.

¹⁵³Oakeshott näki uhkana rationalistisen politiikan, johon kuului suunnittelu jonkun tavoitteen saavuttamiseksi. Katso lisää esim. Soininen, Suvi (2003), From a 'Necessary Evil' to an Art of Contingency.

¹⁵⁴Oakeshott, Michael (1947), *Rationalism in politics*. Teoksessa: Oakeshott, Michael (1962), *Rationalism in politics and other essays* 5-42.

¹⁵⁵Esim. HC 25.11.48 vol.458 cc1476-1480 ja HC 13.11.46 vol.430 cc215-216.

¹⁵⁶Hayek 1944, 182-187.

¹⁵⁷Popper 1945b, 57.

ainoaksi järjestelmää yllä pitäväksi periaatteeksi. Popper näkikin pelkän enemmistöperiaatteen noudattamisen voivan johtaa pahimmassa tapauksessa hirmuvaltaan, mistä syystä demokraattisen valtion tuli luoda hirmuvaltaa vastustavia instituutioita, joita olisi vaikea syrjäyttää.¹⁵⁸ Hän näki demokratian toimimisen vaativan sitä, että kaikki puolueet hyväksyisivät demokraattiset periaatteet, eivätkä suunnitelleet vallankumousta. Demokratiaa ei näin ollen voitu luonnehtia pelkästään enemmistövallaksi, sillä siihen kuului olennaisena osana myös vähemmistöjen mahdollisuus päästä valtaan. Popperin mukaan vähemmistöjen suojaa ei kuitenkaan tulisi ulottaa niihin, jotka rikkoivat lakia tai eivät kunnioittaneet demokratian periaatteita.¹⁵⁹

Monet konservatiiveista ja liberaaleista katsoivat demokratiaakin tärkeämmäksi laillisuusperiaatteen toteutumisen.¹⁶⁰ Periaate painotti vahvaa parlamentin valtaa ja toisaalta suojeli vapautta enemmistöperiaatetta väärin käyttävää vahvaa hallitusvaltaa vastaan. Popper sen sijaan liitti laillisuusperiaatteen kiinteästi liberaalin demokratian toteutumiseen. Tähän kuuluikin ajatus demokratiaa ohjaavista periaatteista, joita kaikkien puolueiden tuli noudattaa, jotta järjestelmä toimisi. Hayekin ja Popperin teoksissa näkyy selkeästi kirjoittajien intentiot ja halu ohjailta erityisesti Britannian poliittista kehitystä. Popper viittasikin teoksessaan demokratian uhan tulevan nimenomaisesti vasemmalta, käyttäen esimerkeissään työväenpuolueen nousua valtaan. Työväenpuolueen tavoitteena saattaa olla demokraattisen puolueen tavoitin enemmistön saaminen ja hallituksen muodostaminen, mutta tämä puolue saattaakin käyttää enemmistön valtuuksia linnoittautuakseen asemaansa siten, että toisen puolueen on enää vaikea demokraattisin menetelmin päästä valtaan. Jos tällainen työväenpuolue jo vähemmistöasemassa uhkailee toisen puolueen nujertamisella väkivalloin niin se samalla tunnustaa enemmistössä olevalle puolueelle samat oikeudet.¹⁶¹ Laillisuusperiaatteella olikin iso sija Hayekin, Popperin ja Oakeshottin kaltaisten suunnittelua vastustaneiden teoreetikoiden ajattelussa. Enemmistöperiaatteella toimiva demokratia ei ollut riittävä tae vapaudelle, vaan vaadittiin myös rakenteita ja käytänteitä, jotka suojelisivat yhteiskuntaa vahvoilta hallituksilta.

158Popper 1945a, 108-110.

159Popper, Karl (1945b), *The Open Society and its Enemies*. Volume 2: *The High Tide of Prophecy: Hegel, Marx, and the Aftermath*, 149-151.

160Esim. HC 02.04.46 vol.421 cc1190 ja HC 02.04.46 vol.421 cc1118.

161Popper 1945b, 146.

III SIELUTON BYROKRATIAKONE? - DEBATTI

VAPAUDESTA JA TALOUDELLISESTA SUUNNITTELUSTA

3.1. Sota ja kollektiivitalouden nousu

Sodan ja Churchillin johtaman koalitiohallituksen aikaisen politiikan vaikutuksista Britannian myöhemmälle kehitykselle on kiistelty. Osa on pitänyt silloin saavutettua osittaista yhteisymmärrystä hyvinvointivaltion peruspilareiden luomiseksi käännteentekevänä Britannian historiassa ja puhunut jopa sota-ajasta 70-luvun loppupuolelle kestäneestä konsensuksesta.¹⁶² Taas osa näki myös sotien välisen ajanjakson merkityksellisenä tulevalle kehitykselle, vaikka tällöin suuret uudistukset jäivät lähinnä suunnitteluasteelle ja vaille toimeenpanoa.¹⁶³ Sodan vaikutuksia ei kuitenkaan tule aliarvioida. Sota merkitsi myös omista eduista tinkivän mielialan lisääntymistä ja halua ajaa yhteistä etua, mihin vaikutti yhteinen ulkoapäin tuleva uhka. Syntyi *fair shares* -idea, joka painotti reiluuutta ja kohtuutta yhteiskunnan niukkojen sodan aikaisten resurssien jakamisessa.¹⁶⁴ Koko yhteiskunta pyrittiin mobilisoimaan sodan tarpeita silmällä pitäen ja yhteiselle tavoitteen - sodan voittamiselle - eteen joutuivat uhrautumaan niin köyhät kuin rikkaatkin, joiden liiketoimintaa sota-ajan rajoitukset ja asetukset vaikeuttivat. Kun rauha lopulta tuli, osa olisi halunnut siirtää sota-ajan yhteisille tavoitteille rakentuneen yhteiskunnan toimimaan rauhanajan tavoitteiden - työttömyyden, köyhyyden ja eriarvoisuuden - voittamisen eteen. Nämä

¹⁶²Addison, Paul (1975), *The Road to 1945: British Politics and the Second World War*, 270-278.

¹⁶³Pelling, Henry (1970), *Britain and the Second World War*, 297.

¹⁶⁴Morgan 1984, 296-297

näkiivät sota-ajan paradoksaalisella tavalla enemmän lisänsen kuin vähentäneen tavallisen työväenluokkaisen kansalaisen vapauksia, turvaten toimeentulon sota-aikaisen täystyöllisyyden ja tehostuneen julkisen palveluntuotannon vuoksi aiempaa varmemmin. Toiset taas näkiivät sota-aikaisten rajoitusten olleen vain tilapäisiä sodan vuoksi tehtyjä uhrauksia, joista oli luovuttava mahdollisimman nopeasti rauhan palattua, jotta ihmiset saivat harjoittaa vapaasti liiketoimintaa ihmisten taloudellisen aloitteellisuuden kärsimättä.

Yhteiskunnan mobilisointi merkitsi suurta byrokratian kasvua. Jotta kansakunnan resursseja ei olisi hukattu tarpeettomaan, valtio tunkeutui valvomaan lähes kaikkea yhteiskunnassa tapahtuvaa toimintaa, mikä rikkoi aiemmin hyväksyttävänä pidettyjä raja-aitoja vallan laajuuden osalta. Muuttunut tilanne vaati uusia menetelmiä niin talouden ohjailun, kuin palveluiden tarjonnan osalta valtion siirtyessä kohti yleistä palveluiden tarjontaa. Täystyöllisyyden toteuduttua asepalvelukseen siirtymisen myötä, ei enää tarvittu erikseen työttömien tukipalveluita, vaan palvelut voitiin tarjota yleisesti kaikille hädässä oleville. Sairaalahjärjestelmä otettiin valtion valvontaan ja erilaisten terveystyöpalveluiden organisaatioiden väliset rajat murtuivat, jotta järjestelmä palvelisi sodan tarpeita. Huolimatta yleisen huolenpidon paranemisesta, sosiaaliset arvot muuttuivat toisaalta myös primitiivisemmiksi ja sodalle alistetuiksi. Sodasta hyötyivätkin erityisesti ne, joita sotaponnisteluissa eniten tarvittiin.¹⁶⁵

Toukokuussa 1940 astui voimaan hätätilalaki (*Emergency Powers Act*), joka antoi hallitukselle käytännössä kaiken vallan kontrolloida maassa olevaa omaisuutta ja ihmisiä. Tämän katsottiin olevan väliaikainen, mutta välttämätön vapauden menetys, joka tarvittiin massiivisten sotaponnistelujen mahdollistamiseksi. Työläisiä voitiin lain nojalla määrätä käytännössä mihin tahansa valtion tarpeelliseksi katsomaan työtehtävään. Laajentuneiden valtuuksien ja työllisyysministeri Ernest Bevinin toimeenpaneman teollisuuden uudelleen organisoinnin myötä niin sotateollisuuden, kuin perusteollisuudenkin työntekijämäärät kasvoivat merkittävästi.¹⁶⁶ Varustelu- ja palvelulaki (*Supplies and Services Act*) oli toinen merkittävä sodan vuoksi säädetty laki, joka keskittyi talouden säätelyyn. Viranomaisille annettiin oikeus ohjaila teollisuuden tuotantoa ja kauppaa sekä varmistaa, että yhteiskunnan resurssit palvelisivat parhaalla mahdollisella tavalla yhteiskunnan tarpeita. Uusien hätätila-asetusten toimeenpano ja talouden valvonta vaati myös aiempaa enemmän työvoimaa, mikä johti merkittävään

¹⁶⁵Brown, Kenneth D. (1982), *The English Labour Movement 1700-1951*, 285, Jones 1991, 123-125

¹⁶⁶Brown 1982, 283, Greenleaf 1983a, 62

byrokratian kasvuun sodan aikana. Osa tästä byrokratian kasvusta jäi pysyväksi, eikä palautunut sota edeltävään tilaan, kuten oli käynyt myös ensimmäisen maailmansodan yhteydessä.¹⁶⁷ Tilanteella olikin monessa määrin yhtymäkohtia ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen. Sen sijaan tällä kertaa sota-ajan sääntelyä ei vapautettu yhtä nopealla tahdilla, jotta ensimmäisen maailmansodan jälkeiseltä inflaatiolta ja työttömyydeltä voitiin säästyä.

Sota-ajan järjestelyihin myös jossain määrin totuttiin ja moni näkikin niissä olleen paljon hyvää, jota voitaisiin hyödyntää myös rauhantilassa. Vuonna 1945 yleinen mielipide oli valtiojohtoisen sodasta rauhaan siirtymisen puolella, sillä muistissa oli ensimmäisen maailmansodan jälkeinen liian nopeasti tapahtunut markkinoiden vapauttaminen, joka johti puutteeseen ja suureen inflaatioon. Osa toivoi suuremman valtion roolin talouselämässä jäävän pysyväksi, sillä mielessä oli myös ennen sotaa vallinnut suuri työttömyys, johon valtion haluttiin puuttuvan.¹⁶⁸ Attleen hallituksen noustua valtaan monia sota-ajan säädöksiä, kuten varustelu- ja palvelulakia, jatkettiin sillä verukkeella, että liian nopea talouden vapauttaminen johtaisi puutteeseen ja massatyöttömyyteen. 1930-luvun alun lama ollessa ihmisten muistissa, näitä pelättiin enemmän kuin valtion byrokratian kasvua, mistä syystä tällaiselle politiikalle oli myös suuren osan tuki.

Sota-ajan talous teki vaikutuksen myös William Beveridgeen. Hän vakuuttui sota-ajan kokemusten perusteella osittaisen suunnittelutalouden eduista ja mietti mahdollisuuksia soveltaa sota-ajan oppeja myös rauhan palatessa. Vuonna 1942 ilmestyneessä komitearaportissaan hän katsoi, että vain valtion toimenpiteillä voitaisiin kukistaa hänen 'viisi jättiläistään', joihin hän luki kurjuuden, tietämättömyyden, puutteen, toimettomuuden ja sairauden. Hänen tavoitteenaan oli luoda yleiseen ja yhtäläiseen turvaan perustuva järjestelmä, jossa yhdistyisi niin yksilön kuin yhteisön vastuu. Vähimmäistuesta tulisi hänen ehdotuksessaan oikeus, jonka saisi ilman harkinnanvaraa ja jonka avulla yksilö pystyisi toimimaan vapaasti yhteiskunnassa. Hän halusi korvata järjestelmällään ikivanhat köyhäinlait ja murtaa käsityksen sosiaaliturvasta hyväntekeväisyytenä. Beveridgen ehdotuksessa korostui niin yksilönvapaus, kuin myös näkemys valtiosta organismina, jossa ongelmiin puuttuminen oli koko yhteiskunnan

---

¹⁶⁷Greenleaf 1983a, 27, 63-67.

¹⁶⁸Greenleaf 1983a, 75-76.

etu.¹⁶⁹

Beveridgen sosiaaliturvamallissa kaikilla kansalaisilla olisi pakollinen, mutta erikseen rahoitettu vakuutus toimeentulon puutteen ja sairauden varalle, joka nojaisi yleisen ja yhtäläisen turvan periaatteille. Vähimmäistoimeentulo käsitti ruoan, vaatteet, polttoaineen, valaistuksen, kotitaloustarvikkeet ja asunnon, eli välttämättömät fyysiset tarpeet. Tämän lisäksi raportti tarjosi fyysisen turvan myös sairauden varalle, joka toteutettiin yleisen ja julkisen terveydenhuoltojärjestelmän avulla, jossa rajana oli vain potilaan tarpeet. Myös tämä toteutettiin vakuutusluonteisella terveysvakuutusmaksuna, sen sijaan, että se olisi rahoitettu suoraan verotuloista.¹⁷⁰ Sosiaaliturvan ja terveydenhuollon ohella Beveridgen raportti vaati puuttumista työttömyyteen, joka oli paha ongelma maailmansotien välisenä aikana. Beveridgen mukaan massatyöttömyyden ehkäisy oli tärkeää myös sosiaaliturvajärjestelmän kustannusten kannalta, sillä muuten esitetty järjestelmä tulisi kalliiksi toteuttaa. Raportissa nähtiin mahdollisena jopa täystyöllisyyden saavuttaminen, mikäli valtio säätelisi taloutta ja harjoittaisi tehokasta työvoimapolitiikkaa.¹⁷¹

Beveridgen raportin ehdottama universaali sosiaaliturvajärjestelmä sopi hyvin Labourin politiikkaan, joka oli vaatinut sellaista jo Asquithin hallituksen aikana. Vähimmäistukien harkinnanvaraisuutta oli pidetty nöyryyttävänä ja terveydenhuollon tasoerot katsottiin myös ongelmallisiksi. Toisaalta Labourin vasemmistosipi oli sosiaaliturvajärjestelmän suhteen varauksellinen, sillä sen pelättiin olevan sosialismiin siirtymisen korvaava toimenpide, joka entisestään vain vahvistaisi markkinatalousjärjestelmän asemaa. Osa katsoi, että esitetty sosiaaliturvajärjestelmä sammuttaisi vain pahimmat tulipalot, mutta jättäisi pääoman jakautumiseen liittyvän ongelman ratkaisematta. Nämä katsoivat, että vain sosialismin periaatteiden mukainen yhteisomaisuuteen siirtyminen voisi pidemmällä aikavälillä poistaa taloudellisen eriarvoisuuden ja puutteen.¹⁷²

Churchill oli useaan otteeseen julistanut kannattavansa turvaa "kehdosta hautaan". Tästä huolimatta hän suhtautui Beveridgen raporttiin epäilevästi, sillä piti raportin esitystä sellaisenaan liian kalliina toteuttaa. Tämän kannan jakoi myös moni muu

169Harris 1986, 246-249, Jones 1991, 126.

170Lund, Brian (2002) *Understanding State Welfare: Social Justice or Social Exclusion?*, 110, Fox, Daniel M. (1986), *The National Health Service and the Second World War: the elaboration of consensus*. Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), *War and social change*, 44-45, Jones 1991, 126-127.

171Harris 1986, 246-249, MacLeod 1986, 79-84

172Ellison 1994, 30-33, Marvick 1982, 28-29

puolueen johtohahmoista, sekä erityisesti oikeistosiipi. Sen sijaan puolueen reformistisiipi, Tory Reform Committee kannatti esitystä ja pyrki saamaan puolueen esityksen taakse jääden kuitenkin vähemmistöön.¹⁷³ Huolimatta erityisesti Labourin koalitiollahituksen ministerien, Attleen, Bevinin ja Morrisonin haluista, raporttia ei sellaisenaan hyväksytty vielä koalitiollahituksen toimesta, vaan se jäi odottamaan sodan jälkeistä toteutusta.¹⁷⁴

Toisen maailmansodan aikana nousi esiin käsite 'vapaus puutteesta' (*freedom from want*), josta tuli keskeinen teema aikakauden poliittisessa keskustelussa. 'Vapaus puutteesta' voidaan nähdä yhtenä ihmisen perusvapauksista, joka on välttämätön korkeammista vapauksista nauttimiselle. Sen voidaan katsoa pitävän sisällään ajatuksen ihmisten perustarpeiden täyttymisestä, johon kuului ainakin ruoka, asunto ja terveys.¹⁷⁵ 'Vapaus puutteesta' nousi aikakauden poliittiseen kielenkäyttöön Franklin D. Rooseveltin vuonna 1941 Yhdysvaltojen kongressille pitämästä 'neljän vapauden puheesta'. Hän määritteli puheessaan neljä tavoiteltavaa vapautta, joista ensimmäinen oli sanan- ja ilmaisunvapaus, toinen uskonnon vapaus, kolmas 'vapaus puutteesta' ja neljäs vapaus pelosta. 'Vapaus puutteesta' merkitsisi taloudellisessa mielessä terveen elämän turvaamista kaikille kansalaisille, kun taas neljäs vapaus määriteltiin lähinnä ulkopoliittisena turvallisuutena.¹⁷⁶ Ensimmäistä kertaa Rooseveltin puhetta siteerattiin parlamentin ylähuoneen keskustelussa jo 28.1.1941, jonka jälkeen käsite 'vapaus puutteesta' käyttö yleisty nopeasti parlamenttikeskustelussa.¹⁷⁷ Saman vuoden elokuussa 'vapaus puutteesta' oli mainittuna myös Churchillin ja Rooseveltin allekirjoittamassa Atlantin julistuksessa, jossa vaadittiin kyseisen vapauden täyttymistä sekä parempia työoloja ja sosiaaliturvaa.¹⁷⁸

Kyseiseen Atlantin julistuksen kohtaan viitattiin useasti vuoden 1944 parlamenttikeskusteluissa erityisesti koalitiollahituksen sosiaaliturvauudistusesityksen yhteydessä. Labourin edustaja Harry Hynd korosti sosiaaliturvasta käydyssä parlamenttikeskustelussa Atlantin julistuksen kohtaa, jossa mainittiin 'vapaus puutteesta'

¹⁷³Pitchford, Mark (2011), *Conservative Party and the Extreme Right, 1945-1975*, 10, Harvard 2010, 303, Dorey 2009a, 39.

¹⁷⁴Page 2007, 20-21.

¹⁷⁵Roshwald 2000, 28-29.

¹⁷⁶The Four Freedoms Speech 1941. <http://voicesofdemocracy.umd.edu/fdr-the-four-freedoms-speech-text> (viitattu 15.12.2015).

¹⁷⁷HL 28.01.41 vol.118 cc240. War-Time Administration of Departments..

¹⁷⁸Atlantic Charter 1941. <http://www.fdrlibrary.marist.edu/aboutfdr/atlanticcharter.html> (viitattu 15.12.2015).

ja näki sen tärkeäksi periaatteeksi liittyen tulevaan sosiaaliturvaohjelmaan.¹⁷⁹ Labourin edustaja James Griffiths huomioi myös kyseisen Atlantin julistuksen periaatteen ja näki vapauden puutteesta vaativan talouden perusteiden uudistamista ja siirtymistä suunnittelutalouteen, jossa maan resurssit suunnattaisiin yksilöiden sijaan kansakunnan tarpeita varten. Tärkeäksi tavoitteeksi tulisi ottaa taloudellisen turvattomuuden poistamisen, sillä ihmiset elivät ainaisessa pelossa toimeentuloon liittyen, eivätkä tunteneet olevansa oman kohtalonsa herroja.¹⁸⁰ Myös konservatiivit käyttivät kyseistä käsitettä joissakin yhteyksissä. Konservatiivien edustaja Hamilton Kerr näki brittien ja amerikkalaisten olleen poliittisen vapauden pioneereja, mutta Britannia on ollut lisäksi pioneeri sosiaalipalveluiden kehittämisessä ja kansan vapautumisessa puutteesta.¹⁸¹

Toisen maailmansodan aikana noussut keskustelu 'vapaudesta puutteesta' oli monella tapaa mielenkiintoinen. Kyseinen käsitefraasi nousi keskusteluun pitkälti kahden merkittävän käyttökerran – Rooseveltin 'neljän vapauden puhe' ja Atlantin julistus – seurauksena ja levisi siitä brittiläiseen parlamenttikeskusteluun. Hansard-tietokannasta ei esimerkiksi löydy viittauksia fraasista Rooseveltin puhetta aiemmalta aikakaudelta, Vuoden 1943 käydyissä sosiaaliturvakeskusteluissa se oli kaikkein voimakkaimmin läsnä, mutta sen käyttö väheni jälleen tasaisesti sodan jälkeen. Vaikka käsitefraasilla oli yhtymäkohdat vasemmiston painottamaan taloudelliseen vapauteen, niin merkittävä ero tähän oli fraasin esiintyminen useimmiten sosiaaliturvaan liittyvissä puheenvuoroissa. Kun taloudellisen vapauden nimissä vaadittiin monesti laajempia yhteiskunnallisia reformeja ja monesti kansallistamisia, niin vaatimus 'vapaudesta puutteesta' oli hieman eksaktimpi ja käsitti lähinnä toimeentulon turvaamisen kansalaisille. Tästä johtuen myös konservatiivit käyttivät hieman kyseistä fraasia, vaikkeivät yleensä muuten puhuneet taloudellisesta vapaudesta tai liittäneet vapautteen vaatimusta yhteiskunnallisista reformeista. Voidaankin katsoa, että 'vapaus puutteesta' liittyi sosiaaliturvajärjestelmän uudistamisesta vallinneeseen – tosin myös kyseenalaistettuun – konsensuseseen.

179HC 02.11.44 vol.404 cc1079. Social Insurance.

180HC 03.11.44 vol.404 cc.1193-1198. Social Insurance.

181HC 25.11.41 vol.376 cc667-668. King's Speech.

3.2. Valtio hyvinvoinnin turvaajana

Attleen hallitus katsoi, että 'vapaus puutteesta' toteutuisi vain, mikäli valtio ottaisi vastuun kansalaistensa hyvinvoinnin turvaamisesta. Tähän kuului riittävä toimeentulo ja terveys sekä oikeus työpaikkaan. Keskeistä aikakauden ajattelussa oli valtion ja kansalaisen välisen suhteen muuttuminen oikeuksien ja velvollisuuksien osalta. Riittävä toimeentulo ja terveys alettiin näkemään ihmisen kansalaisoikeutena, kuten nähtiin vuonna 1949 allekirjoitetussa YK:n ihmisoikeusjulistuksessa.¹⁸² Moni oli myös valmis myöntämään, että ihmisen huono-osaisuus ei johtunut välttämättä ihmisen omista virheistä, vaan monessa tapauksessa 1930-luvun laman kaltaisista vapaan markkina-talouden häiriötiloista. Tältä osin valtion vastuu kansalaistensa hyvinvoinnista oli myös perusteltu ja tavoitteeksi asetettiin jonkinlainen hyvinvointivaltio, jossa kansalainen oli oikeutettu perustarpeiden täyttymisen suhteen riittäviin valtion takaamiin palveluihin.

Käsitettä 'hyvinvointivaltio' ei käytetty Britannian parlamentin keskusteluissa, kuten ei lehtikirjoituksissakaan, vielä heti sodan jälkeen käydyissä sosiaaliturvareformia koskevissa keskusteluissa. Osasyynä tähän oli käsitteen liittäminen fasistiseen Saksaan, mistä kertoo myös maininta eräässä 1930-luvun alun sanomalehti uutisessa, jossa Saksan sosiaalijärjestelmästä käytetään nimitystä "Social Welfare State". Siinä järjestelmään liitettiin militaristinen sävy, vaikkakin siihen liitettiin samalla myös monia myöhemminkin hyvinvointivaltiokäsitteeseen liitettäviä asioista, kuten tulonsiirrot keskiluokalta työväenluokalle sekä tuki työttömyyden, sairauden ja vanhuuden varalle.¹⁸³ Heti toisen maailmansodan jälkeen tuskin kukaan halusi tulla liitetyksi millään tavalla fasistiseen järjestelmään, mikä voi osin selittää myös käsitteen poissaoloa - ainakin omana itsenäisenä terminään - keskusteluissa. Ensimmäinen kertaa kyseistä termiä käytettiin vasta keväällä 1949¹⁸⁴, jonka jälkeen hyvinvointivaltio-termin käyttö yleistyi nopeasti niin parlamentissa kuin sen ulkopuolellakin.¹⁸⁵

Vaikka hyvinvointivaltion perustusten luominen katsottiin lähinnä Labourin ansioksi vuoden 1950 vaaleissa, niin todellisuudessa pohja tälle oltiin luotu jo maailmansotien välisenä aikana. Erityisesti terveydenhuoltoreformin suhteen oli tehty

¹⁸²Declaration of Human Rights 1949. <http://www.un.org/en/documents/udhr/> (viitattu 15.12.2015).

¹⁸³Manchester Guardian 29.07.1932.

¹⁸⁴HC 07.04.1949 vol.463 cc2294.

¹⁸⁵Esim. Manchester Guardian 14.03.1949, Manchester Guardian 04.04.1949.

valmisteluja jo ennen toista maailmansotaa, jolloin konservatiivit olivat olleet hallitusvastuussa. Kaikkea ei siis voi laittaa yksin Labour-hallituksen ansioksi. Monet uudistuksista toimeenpantiin vuoden 1946 aikana kuten, vuoden 1911 lain korvaava uusi sosiaalivakuutuslaki (*National Insurance Act*) ja terveydenhuoltolaki (*National Health Service Act*). Nämä lait olivat kokonaisuudessaan edistyksellisiä turvaten kaikille kansalaisille riittävän ja yhdenvertaisen turvan sekä kaikenkattavan terveydenhuoltojärjestelmän.¹⁸⁶ Yhdysvalloilla oli suuri rooli Labourin reformiohjelman rahoittajana, sillä maa oli sodan jälkeen rutiköyhä ja valoissa, eikä myöskään ulkomaankauppa vetänyt toivotulla tavalla. Ilman Yhdysvaltojen taloudellista tukea ja lainanantoa reformiohjelma ei olisi voinut toteutua ainakaan suunnitellussa laajuudessaan.¹⁸⁷

Sen sijaan suurimmat Attleen aikaiset epäonnistumiset löytyvät sodan jälkeisen asunnontuotannon organisoinnista ja erityisesti koulutuksesta. Koalitionhallituksen aikana säädetty koululaki (*Education Act, 1944*) jäi aikakauden suurimmaksi koulutusjärjestelmän uudistukseksi, eikä Attleen hallituksen aikana merkittävää kehitystä juuri tapahtunut. Ennen lakia toisen asteen opetukseen oli mahdollisuus vain viidesosalla lapsista ja silloinkin opetuksesta perittiin erillistä lukukausimaksua, joka oli porrastettu varallisuuden mukaan. Laki toi toisen asteen opetuksen kaikkien ulottuville, muttei yhdenmukaistanut opetuksen laatua, mistä syystä yksityiskoulujen asema oli edelleen vankka ja sosiaalinen luokkajako näkyi koulutuksessa.¹⁸⁸ Myöskään varallisuuseroissa ei tapahtunut merkittävää tasoittumista, sillä Attleen hallituksen toimeenpanemat uudistukset tehtiin pitkälti köyhien sisäisten tulonsiirtojen puitteissa sen sijaan, että oltaisiin siirretty suuremmissa määrin varallisuutta rikkailta köyhille. Toisaalta toimien pitkäaikaiset vaikutukset olivat lyhytaikaisia vaikutuksia suuremman luoden puitteet tasa-arvoisemmalle yhteiskunnalle.¹⁸⁹

3.2.1. Sosiaaliturva ja toimeentulo

Moni 1900-luvun alun yhteiskuntateoreetikko näki, että ihminen saattoi olla vapaa toimimaan ja nauttimaan poliittisista vapauksista vasta kun perustarpeet olivat tyydyttyneet. Beveridge oli puhunut köyhän ihmisen vapauksien ja valinnan-

¹⁸⁶Fox, Daniel M. (1986), *Health Policies, Health Politics: The British and American Experience 1911-1965*, Fox 1986a, 35-42, Morgan 1984, 142-143.

¹⁸⁷Morgan 1984, 143-151.

¹⁸⁸Thom, Deborah (1986), *The 1944 Education Act: the 'art of the possible'*. Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), *War and social change* s.101-128, 102-103, Page 2007, 33-35.

¹⁸⁹Morgan 1984, 184-187.

mahdollisuuksien lisäämisestä, jonka takaisi vain hänen ehdotuksensa mukainen universaali ja vähimmäistoimeentulon takaava sosiaaliturvavakuutus. Toimeentulon täyttymisen yhdistäminen vapauteen oli keskeinen teema myös toisen maailmansodan jälkeen. Vuoden 1946 vappupuheessaan Attlee uskoi Labourin politiikan kykenevän ottamaan taloudellinen valta pois harvojen käsistä ja saavuttamaan 'vapaus puutteesta'. Hän halusi myös yhteistyötä muiden - erityisesti sosialististen – maiden kanssa puutteen poistamiseksi, sillä ei katsonut poliittisten ja taloudellisten ongelmien rajoittuvan vain yhteen maahan.¹⁹⁰ Puheessa olikin hieman samoja ajatuksia kuin Atlantin julistuksessa puheen vaatiessa kansainvälistä yhteistyötä taloudellisten ongelmien ratkaisussa ja puutteen poistamisessa, jotta vältyttäisiin sodalta ja poliittisilta levottomuuksilta.

Labourin lisäksi myös konservatiivit olivat myötämielisiä sosiaaliturvajärjestelmän uudistamiselle. Uudistuksen toteuttamistavoista ja yksityiskohdista oli kuitenkin hieman erimielisyyttä, sekä erityisesti siitä, tulisiko turvan olla harkinnanvaraista vai ei. Vielä 1940-luvulla oli rinnakkain sekä uusia, että vanhoja, köyhäinlain tapaisia sosiaaliturvan muotoja, mutta perheelle oli edelleen iso rooli hyvinvoinnin turvaajana. Labour oli vuodesta 1897 ajanut periaatetta vähimmäistarpeiden turvaamisesta kaikille, joka oli konkretisoitunut Beatrice Webbin laadittamassa vuoden 1909 *Minority Report* -komiteamietinnössä. Tämä köyhänlait kumoava esitys sosiaaliturvan uudistamiseksi ei kuitenkaan päätynyt Asquithin hallituksen toimeenpanemaksi, mutta toimi pohjana Beveridgen komitean raportille.¹⁹¹ Sosiaalivakuutuslaki, *National Insurance Act* (1946) takasi kaikille kiinteämääräisen avustuksen työttömyyden, sairauden, äitiyden tai vanhuuden varalle. Tätä täydensi *National Assistance Act* (1948), joka luotiin viimesijaiseksi tueksi täydentämään vuoden 1946 sosiaalivakuutuslakia laajentaen tuen koskemaan myös muita kuin palkkatyössä olevia. Lait olivat pitkälti Beveridgen esityksen mukaisia, mutta esimerkiksi eläkkeiden maksuun ehdotetun pitkän siirtymäajan sijaan laki tuli välittömästi voimaan.¹⁹²

Vuoden 1946 sosiaalivakuutuslain käsittelyssä ei ilmennyt yhtä paljon selkeitä ideologisia rajalinjoja kuin monissa myöhemmissä Labour-hallituksen lakiesityksissä. Koska kaikilla ryhmittymillä oli halu parantaa nykyistä sosiaaliturvajärjestelmää, kohdistui kritiikki lähinnä yksityiskohtiin ja toteuttamismuotoon, kuin itse uudistuksen toteuttamiseen. Yksityiskohdista keskustellessa ideologinen väri sen sijaan näkyi.

¹⁹⁰Manchester Guardian 06.06.45, The Times 22.06.1945.

¹⁹¹Harris 1986, 235-252, Freedon 2004, 60-70.

¹⁹²Morgan 1984, 172, Page 2007, 29-30.

Labour vetosi siihen, että laki tekisi vähimmäisturvasta oikeuden ja poistaisi tukien nöyryyttävän harkinnanvaraisuuden. Sen sijaan konservatiivit olivat kriittisiä täysin kasvottoman ja universaalien järjestelmän pystyttämisen suhteen, eivätkä pitäneet ajatuksesta, että tukia myönnettäisiin ilman kunnan kontaktia puutteessa olevaan. Niin sosiaaliturvan kuin terveydenhuoltouudistuksen yhteydessä konservatiivit väittivät puheenvuoroissaan uuden järjestelmän johtavan siihen, että jokainen yksilö olisi kohta kahlehdittu valtion "sieluttomaan byrokratiakoneeseen". Osa konservatiiveista kritisoi näkemystä, että ihmiset saisivat kansalaisuuteen perustuvia oikeuksia, jotka eivät olleet tasapainossa velvollisuuksien kanssa. Tällaisen ajattelun pelättiinkin useissa puheenvuoroissa johtavan kansalaisten aloitteellisuuden häviämiseen, jos saisivat perustarpeensa liian helpolla tekemättä juuri mitään.

Sosiaalivakuutuslaki toteutti Beveridgen periaatteen sosiaaliturvan harkinnanvaraisuuden poistamisesta ja muuttamisesta oikeudeksi.¹⁹³ Monet Labour-poliitikoista olivat sitä mieltä, että vasta vähimmäistoimeentulon muuttaminen kansalaisoikeudeksi voisi tuoda köyhälle ihmiselle vapauden. Uuden sosiaalivakuutuslain ensimmäisessä käsittelyssä Labourin edustaja Julius Silverman katsoi merkittäväksi aiemmin hyväntekeväisyytenä pidetyn sosiaaliturvan tunnustamisen oikeudeksi, jonka katsoi olevan perusedellytys vapauden olemassaololle.¹⁹⁴ Niin Labourin kuin konservatiivien poliitikot asettivat ehtoja taloudellisen turvallisuuden määritelmälle. Konservatiivien edustaja Simon Wingfield Digby näki, että taloudellinen turvallisuus oli taattava ei vain silloin kun yhteiskunnalla meni hyvin vaan kaikissa tilanteissa ja taloudellisina kriisiaikoina, mikäli kyseinen sana merkitsi ylipäätään mitään.¹⁹⁵ Vain toimeentulon täytyminen kaikissa tilanteissa, voisi vapauttaa ihmisen puutteesta, sillä muuten tämä olisi aina puutteen armoilla.

Toisaalta myös vähimmäistoimeentulon suuruus aiheutti keskustelua. Sosiaalivakuutus oli suuruudeltaan isompi kuin koalitionhallituksen vuoden 1944 ehdotus, mutta siitä huolimatta pienempi mitä Beveridge oli alunperin ehdottanut. Sen sijaan järjestelmä luotiin osin sen varaan, että vuoden 1948 *National Assistance Act* parantaisi myös vuoden 1946 sosiaalilain piirissä olevien asemaa.¹⁹⁶ Vaikka moni edustajista pitikin sosiaaliturvauudistusta tärkeänä edistysaskeleena, osa suhtautui lain

¹⁹³Jones 1991, 126, Marvick 1982, 28-29.

¹⁹⁴HC 11.2.46 vol.419 cc65. National Insurance Bill.

¹⁹⁵HC 11.2.46 vol.419 cc80-81. National Insurance Bill.

¹⁹⁶Page 2007, 30.

yhteiskunnallisiin vaikutuksiin varsin maltilla. Labourin vasemman siiven edustaja Sidney Silverman kumosi sosiaalivakuutuslain käsittelyssä esille tulleen väitteen, jonka mukaan lain hyväksyminen merkitsi sosiaalista vallankumousta, vaan sanoi tämän olevan vasta alku kyseiselle vallankumoukselle ja vielä olisi pitkä matka kohti vapautumista puutteesta.¹⁹⁷ Myöskään konservatiivien edustaja Oliver Poole ei yhtynyt hallituksen ja opposition riveistä kuuluneisiin puheenvuoroihin, että laki toisi turvallisuuden ja vapauden puutteesta, vaan hänkin piti tätä ainoastaan hyvänä alkuna. Hän tyrmäsi hölynpölynä ajatuksen, jonka mukaa 42 sentin antaminen viikossa vanhalle parille tarjoaisi heille täydellisen turvan välttämättömien tarpeiden suhteen.¹⁹⁸ Labourin edustaja David Jones oli osin samaa mieltä edellisten puheenvuorojen kanssa, mutta totesi järjestelmän toisaalta takaavan esimerkiksi vanhuksille paremman turvan mitä heillä koskaan aikaisemmin on ollut.¹⁹⁹

Suurin ideologinen kiista Labourin ja konservatiivien välillä oli eriävä näkemys siitä, mitkä olisivat turvan saamisen perusteet. Konservatiivit vastustivat yhtäläisyyden periaatteelle rakennettua turvaa painottaen sen harkinnanvaraisuutta.²⁰⁰ Erityisesti yksilön ja valtion välinen suhde puhutti, eikä moni opposition edustajista lämmennyt idealle tuen saamisesta ilman harkinnanvaraa. Kun Labour yhdisti tuen harkinnanvaraisuuden holhoukseen ja nöyryyttämiseen niin moni harkinnanvaraisuuden kannattaja näki asian hyvin erilaisessa valossa painottaen jopa tuen saajan etua. Sitoutumattomiin lukeutunut edustaja William Brown muistutti sosiaalivakuutuslain käsittelyssä, että joka kerta kuin valtion tehtäviä lisätään oli kiinnitettävä erityistä huomiota valtion ja yksilön väliseen suhteeseen, jotta tämä olisi kylmän ja virallisen sijaan lämmin ja henkilökohtainen. Köyhän ihmisen asioidessa valtion kanssa hänelle saattaa tulla mielikuva valtiosta valtavana mekanismina, joka oli persoonaton ja jopa vihamielinen tätä kohtaan.²⁰¹ Myös monet muut suhtautuivat kielteisesti näkemykseen valtiosta byrokraattisena ja universaalina palveluiden tarjoajana. Konservatiivien edustaja R.A. Butler²⁰² kritisoi Beveridgen käsitettä 'sosiaaliturva' nähden sen kuvaavan huonosti alkanutta reformia, sillä kyseinen käsite antoi hänen mukaansa negatiivisen vaikutelman. Hän otti kantaa yksilön ja valtion väliseen suhteeseen, jonka tuli hänen

197HC 30.5.46 vol.419 cc1422. National Insurance Bill.

198HC 30.5.46 vol.423 cc1444. National Insurance Bill.

199HC 30.5.46 vol.423 cc1445. National Insurance Bill.

200Marvick 1982, 28-29.

201HC 23.5.46 vol.423 cc588-589. National Insurance Bill.

202Pitkäaikainen konservatiivipoliitikko, joka toimi urallaan useita kertoja myös ministerinä. Vastasi koulutuksesta sodan aikana ja oli laatimassa vuoden 1944 koululakia.

mukaansa perustua oikeuksien tasapainoon velvollisuuksien kanssa. Butler uskoi valtioon jota ei pidettäisi tarpeiden ja tukien universaalina tarjoajana vaan läheisen kaverina, joka auttoi yksilöä ongelmissaan.²⁰³

Osa konservatiivien oikeistosiivestä ei sulattanut uutta näkemystä sosiaaliturvasta oikeutena ja vetosivat vanhoihin periaatteisiin, kuten luonnonlakiin. Konservatiivien edustaja Smithers väitti lain antavan kansalle virheellisen oletuksen sellaisesta turvallisuudesta, että he saisivat valtiolta jotain tekemättä mitään sen hyväksi ja pitäisi heistä huolta kohdusta hautaan. Hänen mukaansa oli olemassa luonnon laki, jota mikään hallitus ei voinut rikkoa ja jonka sanoma oli: ”If anyone will not work, neither shall he eat”.²⁰⁴ Työ oli siis velvollisuus, jota kaikilta yhteisön jäseniltä vaadittiin ottamatta kuitenkaan kantaa siihen, että työtä ei välttämättä ollut saatavilla. Erityisen huolissaan osa konservatiiveista oli uuden järjestelmän vaikutuksista ihmisen aloitteellisuuteen. Lehdissä esiintyi konservatiivipoliitikkojen pohdintoja siitä, että korkea verotus aiheuttaisi ihmisten kyllästymistä työntekoon sekä aiheuttaisi aloitteellisuuden tippumista.²⁰⁵ Aloitteellisuuden säilyminen liitettiin monesti konservatiivien taholta mahdollisuuksiin parantaa omaa asemaansa yhteiskunnassa, kun taas täydellisen taloudellisen tasa-arvon ihanne oli tämän kaiken vastaista.

Kaiken kaikkiaan sosiaaliturvasta käyty keskustelu tuo esille ennemmin ideologisia sävyjä, kuin suoranaista vastakkainasettelua. Sosiaaliturvajärjestelmän uudistaminen ja kansan vapauttaminen puutteesta olivat ainakin retoriikan tasolla yleisesti hyväksytyjä tavoitteita, vaikkakin toteutuksesta oli erimielisyyttä. Labour-poliitikot liittivät puheenvuoroissaan vähimmäistarpeiden täytymisen vapauteen, mutta laittoivat vapauden toteutumiseksi myös ehtoja. Sosiaaliturvasta oli tehtävä universaali kansalaisoikeus, eikä järjestelmä saanut perustua harkinnanvaraisuuden tai hyväntekeväisyyden varaan, eikä olla myöskään nöyryyttävä tai holhoava. Sen sijaan konservatiivien puheenvuoroissa korostui hyvin erilainen suhde valtion ja kansalaisen välillä, kuin Labourin poliitikot esittivät. Konservatiivien kannattama turvan harkinnanvaraisuus verhottiinkin retoriikan keinoin yksilön ja valtion välisen ”lämpimän kaverisuhteen” sisään. Kaveri – eli valtio – ei voinut olla taho, joka antaisi kaiken ilman vastapalveluksia, vaan tarvittiin tasapainoa oikeuksien ja velvollisuuksien

203HC 30.5.46 vol.423 cc1380-1389. National Insurance Bill.

204HC 11.2.46 vol.419 cc45-47. National Insurance Bill.

205Manchester Guardian 04.04.1949.

osalta. Erityisesti konservatiivien oikeistosiipi painotti vaatimusta työntekoon, jotta ihminen olisi oikeutettu toimeentuloon. Sosiaaliturvan näkeminen sosiaalisena oikeutena tai vapautena ei näin ollen korostunut samalla tavalla kuin Labour-poliitikkojen puheissa.

3.2.2. Työllisyyden hoito

Työttömyydestä käytiin runsasta keskustelua sosiaaliturvalain yhteydessä. Uusi sosiaaliturvajärjestelmä luotiin sen varaan, että samalla myös työttömyyteen tartuttaisiin aiempaa voimallisemmin. Järjestelmän pelättiin tulevan kalliiksi, mikäli työttömyysluvat nousisivat korkeiksi ja tästä syystä tuleva työllisyyskehitys aiheutti huolta.²⁰⁶ Työttömyyden hoito oli tärkeä osa Labourin politiikkaa ja toisin kuin konservatiivit, Labour uskalsi ottaa tavoitteekseen täystyöllisyyden, joka toteutettaisiin suunnittelun avulla. Myös Beveridgen raportin yksi mahdollisista skenaarioista sisälsi täystyöllisyyden mahdollisuuden, vaikka Beveridge oli tämän skenaarion toteutumisen suhteen pessimistinen.²⁰⁷ Elokuun 1945 ja joulukuun 1946 välillä armeijan miesvahvuus pieneni kotiuttamisen seurauksena neljällä miljoonalla sotilaalla, mutta työttömyysluvat pysyivät tästä huolimatta verrattain hyvinä ja maailmansotien välisen ajan massatyöttömyydeltä vältyttiin. Työllisyyden hoidossa käytettiin osin sota-ajan tapoja työvoima allokointiin eri aloille, mutta suoraa määräämistä vältettiin, sillä sen katsottiin aiheuttavan vastustusta. Vaikeimmillaan tilanne oli vuoden 1947, jolloin koettiin hetkellinen taloudellinen kriisi aiheuttaen pulaa polttoaineesta, mutta jo seuraavana vuonna työttömyys oli laskenut alle kolmen prosentin.²⁰⁸

Konservatiivit olivat varautuneita täystyöllisyyden toteutumisen suhteen ja puhuivat ennemmin "suuresta ja vakaasta työllisyysasteesta" katsoen täystyöllisyyden liian haastavaksi tavoitteeksi vapaassa markkinataloudessa.²⁰⁹ Toisaalta konservatiivien joukossa oli niitäkin, jotka olivat valmiita tarvittaessa vaikka rajoittamaan taloutta mikäli sen katsottiin olevan välttämätöntä täystyöllisyyden saavuttamiseksi. Konservatiivien edustaja Nigel Birch²¹⁰ nosti esiin vuoden 1945 syksyn budjetti-keskustelussa Keynesin pääteoksen *The General Theory of Employment, Interest and*

²⁰⁶MacLeod 1986, 84, Morgan 1984, 172.

²⁰⁷Ellison 1994, 30, Morgan 1984, 180.

²⁰⁸Morgan 1984, 181-183.

²⁰⁹Dorey 2009a, 43-45.

²¹⁰Toimi Macmillanin hallituksessa talousministerinä, mutta joutui eroamaan riitauduttua talouspoliittisissa linjoissa Macmillanin kanssa.

Money, joka oli toiminut myös koalitionhallituksen täystyöllisyysohjelman innoittajana. Birch uskoi täystyöllisyyteen laajassa merkityksessä ja piti tätä normaalitilana niin kapitalistisessa, sosialistisessa kuin sekataloudessa, jollaiseksi hän Britannian mielsi. Hän ei myöskään uskonut enää massatyöttömyyden paluuseen, koska maa oli kokemuksesta oppinut rajoitetun talouden edut.²¹¹

Suurin osa konservatiiveista pitäytyi silti vanhoissa periaatteissa ja pitivät vapaan liiketoiminnan rajoittamista ihmisen aloitteellisuuden kahlitsemisena. Labourin edustajat sen sijaan näkivät tämän kaltaisen vapauden olevan lähinnä vapauden riistoa työläisiltä, joista osalle *laissez faire* -talous merkitsi työttömyyttä. Osa Labourista puhuikin työstä vapautena ja oikeutena, joka valtion oli turvattava jokaiselle, tarvittaessa vaikka rajoittamalla vapaita markkinoita. Asetelmaa kuvaa hyvin varustelu- ja palvelulain jatkamista käsitelleessä istunnossa käyty keskustelu vapauskäsitteen merkityksistä. Kyseisessä keskustelussa konservatiivien skotlantilaisedustaja William Darling²¹² toi ilmi lähteneensä aikoinaan Labour-puolueesta säätelyä koskevien asioiden vuoksi, sillä ei katsonut puolueen ajavan vapauksia. Hänen mukaan sosialistien lupaukset vapaudesta muuttuivat valtaan päästyään ”kahleiden laittamiseksi” ihmisille.²¹³ Tähän taas Labourin skotlantilaisedustaja John Robertson esitti täysin vastakkaisen näkemyksen vapaudesta. Hän aloitti puheenvuoron kysymällä minkälaisesta vapaudesta Darling puhui ja totesi vastustavansa sitä vapautta, joka vallitsi maassa sotien välisenä aikana. Labour ei hänen mukaansa ajanut sellaista vapautta, joka salli monopolistien ja pankkiireiden riistää kansakunnan resursseja, eikä vapautta jossa työttömät hukkasivat aikaansa työvoimatoimistoissa. Sen sijaan sosialistinen liike perustui vapaudelle, joka antoi yksilölle oikeuden työhön ja nauttia siitä muistakin kuin itsekkäistä syistä.²¹⁴

Paljon myös käytiin keskustelua siitä, mikä oli uuden sosiaaliturvajärjestelmän rooli suhteessa työllisyydenhoitoon. Sosiaaliturvajärjestelmän ei monestikaan nähty vähentävän valtion vastuuta työttömyydenhoidosta tai olevan korvaava toimenpide oikeudenmukaisemman tulonjaon tavoittelulle. Labourin edustaja Arthur Greenwood²¹⁵ halusikin ihmisten hylkäävän uskomuksen, jonka mukaan oli halvempaa tarjota kansalle työttömyyskorvausta kuin pitää kansa työllistettynä. Sosiaaliohjelman ideana oli hänen

211HC 19.11.45 vol.416 cc79. Finance Bill.

212Sotasankari ja Skotlannin pankin johtaja 1942-57.

213HC 9.10.45 vol.414 c157. Supplies and Services Bill.

214HC 9.10.45 vol.414 c161-162. Supplies and Services Bill.

215Labourin varapuheenjohtaja 1935-45, joka toimi myös toisen maailmansodan aikana ministerinä.

mukaansa tarjota turvaa taistelussa heikkoutta, loukkaantumisia ja sairauksia vastaan, muttei toimia vaihtoehtona rakentavalle talous- ja sosiaalipolitiikalle.²¹⁶ Myös muissa puolueissa työttömyydenhoidon merkitys nähtiin tärkeänä. Liberaalien edustaja Emrys Roberts²¹⁷ näki sosiaaliturvaohjelman tehokkuuden kannalta tärkeäksi, että oli samanaikaisesti suunnitelma myös täystyöllisyyden saavuttamiseksi. Työttömyys ei Robertsin mukaan johtunut mystisistä syistä syistä, joita ei voinut hallita, vaan valtion harjoittamalla suunnittelulla työttömyys voitiin ehkäistä.²¹⁸

Työllisyys nähtiinkin monessa mielessä vähintään yhtä tärkeänä ellei jopa tärkeämpänäkin kuin sosiaaliturvajärjestelmän pystyttäminen. Vaikuttaisi siltä, että poliitikkojen keskuudessa vallitsi jonkinlainen hiljainen konsensus siitä, että täystyöllisyyteen ei ollut mahdollista päästä ilman valtion harjoittamaa talouden ohjailua. Kun Labour-poliitikot olivat useimmiten valmiita rajoittamaan talouselämän vapauksia työllisyyden nimissä, niin konservatiivit suhtautuivat talouselämän vapauksien rajoittamiseen huomattavasti varautuneemmin, eivätkä uskaltaneet näin myöskään puhua täystyöllisyydestä. Konservatiivit vastustivat Labourin täystyöllisyyspolitiikkaa kahlemetaforalla, jota he säännöllisesti käyttivät kuvatessaan ihmisten vapauksia rajoittavaa valtiovaltaa. Taas Labourin retoriikassa on huomioitavaa se, että puolueen poliitikot eivät toisaalta olleet vain rajoittamassa vapauksia, vaan tuomassa uusia vapauksia vanhojen vapauksien tilalle. Työstä puhuttiinkin Labourin leirissä vapautena ja joskus myös itsensä toteuttamisen välineenä, joka ei ollut samassa mielessä itsekästä ja moraalitonta toimintaa, kuin omistajien voitontavoittelu. Labourin vapausvaatimukseen liittyikin tietystä mielessä korkeiden moraaliarvojen korostaminen eli oli parempi turvata niiden vapaus, jotka toimivat oikein ja epäitsekästä.

3.2.3. Terveysturva

Riittävän toimeentulon ohella terveys katsottiin useiden aikakauden poliitikkojen taholta ihmisen perusoikeudeksi. Maailmansotien välisenä aikana terveydenhuollon tasoerot katsottiin ongelmallisiksi ja yhteiskuntaa jakaviksi. Terveysturvajärjestelmä oli avoinna vain niille, jotka olivat vakuutettuja ja hammaslääkäri oli lähestulkoon

---

216HC 11.2.46 vol.419 cc100. National Insurance Bill.

217Walesilainen sosiaaliliberaali, joka kannatti Keynesin ja Beveridgen ajamaa politiikkaa.

218HC 23.5.46 vol.423 cc649. National Insurance Bill.

keskiluokan ylellisyyttä.²¹⁹ Terveystuotereformilla haettiin kohonneiden terveydenhuoltokustannusten vuoksi tehokkuutta, jota parempi organisointi ja hallinnon uudelleenjärjestelyt voisivat tuoda. Ennen sotaa oli suunnitteilla järjestelmä, joka organisoitaisiin hierarkisesti paikallishallinnon alaisuuteen, mutta sodan jälkeinen toteutus oli aavistuksen valtiojohtoisempi.²²⁰ Terveystuotereformi eteni koalitiollahituksen aikana, mutta jo silloin kiistaa aiheutti hallinto ja toisaalta lääkäreiden ammatinvapaudet. Labour halusi terveyskeskusjärjestelmän, jossa lääkärit työskentelisivät täyspäiväisinä työntekijöinä, kun sen sijaan konservatiivit olisivat sallineet lääkäreille liikkuman varaa mahdollistaen yksityisvastaanotot. Lääkäreiden määrääminen lääkärifulasta kärsiville alueilla aiheutti myös erimielisyyttä ja tässäkin konservatiivit olivat lääkärinkunnan puolella puolustaen vapaata työpaikan valintaa.²²¹

Kaikissa puolueissa ymmärrettiin, että leviävien sairauksien ehkäisy vaati jossain määrin myös yhteisön vastuuta ihmisten terveydestä. Vielä 1900-luvun alun Euroopassa oli riehunut useita runsaasti kuolonuhreja vaatineita epidemioita, joista kenties kuuluisin oli ensimmäisen maailmansodan lopussa puhjennut miljoonia kuolonuhreja vaatinut espanjantauti.²²² Heikko terveys verotti lisäksi ihmisten työkykyä ja heikensi näin taloudellisessakin mielessä kansakunnan hyvinvointia. Kun terveydenhuotereformi tuli keväällä 1946 parlamentin käsiteltäväksi sen periaatteet hyväksyttiin läpi koko puoluekentän. Liberaalien parlamenttiryhmän johtaja Clement Davies²²³ näki terveydenhuoltolakia koskevassa parlamenttikeskustelussa esittämässään puheenvuorossaan välttämättömäksi terveydenhuollon ottamisen aiempaa selvemmin yhteisön hoidettavaksi. Hän totesi kaikkien viimein käsittävän, että kansakunnan varallisuus riippui osaltaan yksilöiden terveydentilasta ja tästä syystä yhteiskunnalla oli vastuu huolehtia jokaisen sairaan hoitamisesta terveeksi.²²⁴

Terveystuotereformiuudistuksesta käydyt parlamenttikeskustelut eivät kuitenkaan olleet ideologiselta kielenkäytöltään runsaita keskustelun pyöriessä pitkälti hallinnollisten asioiden ja teknisten yksityiskohtien ympärillä. Kuten sosiaalivakuutuslakikin, niin myös terveydenhuoltolaki oli saanut alkunsa jo koalitiollahituksen aikana,

²¹⁹Marvick 1982, 28-32.

²²⁰Fox 1986a, 33-44.

²²¹Morgan 1984, 154, Page 2007, 31.

²²²Espanjantauti oli vuosina 1918-1919 esiintynyt maailmanlaajuinen influenssapandemia, joka tappoi arviolta 30-100 miljoonaa ihmistä.

²²³Walesilainen liberaalipuolueen johtaja, joka tuki Churchillia. Kuului sodan aikana sosiaaliliberaaliin liberaalien *Radical Action* -siipeen yhdessä William Beveridgen kanssa.

²²⁴HC 2.5.46 vol.422 cc247-248. National Health Service Bill.

mistä syystä peruseriaatteet hyväksyttiinkin laajalti. Toisaalta koalitionhallitukselta perinnöksi jääneet kiistakysymykset liittyen lääkäreiden asemaan ja järjestelmän hallintoon olivat vielä ratkaisematta. Konservatiivit olivat huolissaan lain aiheuttamasta valinnanvapauden vähentymisestä niin potilaiden kuin henkilökunnan osalta. Potilaat eivät saisi enää valita vapaasti lääkäriään, kuten ei lääkärikään potilaita, eikä välttämättä edes työpaikkaansa. Konservatiivit seisoivatkin tiukasti lääkäreiden ammatinvapauksien puolella, eivätkä olleet valmiita joustamaan esimerkiksi lääkäreiden yksityisvastaanottojen rajoittamista koskevassa kohdassa. Labour sen sijaan näki valinnanvapauden koskettaneen ainoastaan aiemmin ainoastaan osaa ihmisistä, kun taas isolla osalla ei ollut mahdollisuuksia terveyspalveluihin laisinkaan. Syrjäseuduilta tulleet liberaalienkin edustajat yhtyivät Labourin enemmistö näkemykseen siitä, että lääkäreitä voitiin tarpeen vaatiessa määrätä lääkäripulasta kärsiville alueille, mikäli tämä oli välttämätöntä. Kysymys palveluntarjonnan turvaamisesta koko maahan liittyi toisaalta myös keskusteluun järjestelmän hallinnollisista rakenteista. Labourin keskitetty valtiojohtoinen malli voitiin nähdä tarpeiden täyttymisen ja tehokkuuden näkökulmasta hyvänä, mutta se aiheutti vastustusta opposition suunnalta, joka painotti paikallishallinnon merkitystä uudistuksessa.²²⁵

Uusi terveydenhuoltojärjestelmä, National Health Service (NHS) perustui samoille universaaleille periaatteille, kuin muutkin Labourin toimeenpanemat sosiaaliturvauudistukset. Järjestelmällä haluttiin turvata jokaiselle varallisuuteen katsomatta vapaat terveyspalvelut aina kirurgisia operaatioita ja hammaslääkäreitä myöten. Uuden terveydenhuoltolain ensimmäisessä käsittelyssä Labourin edustaja William Griffiths iloitsi lakiesityksestä, johon sisältyi paljon sosialismin periaatteita, kuten terveydenhuollon tarjoamisen jokaiselle tarpeittensa mukaan sosialismin peruseriaatteen ”each according to his needs” mukaisesti.²²⁶ Uudistuksesta vastaava ministeri Aneurin Bevan²²⁷ kiteyttikin uuden järjestelmän periaatteet hyvin esimerkissään. Hän näki, että uuden järjestelmän myötä valtio tarjoaisi vapaan hammaslääkärin, mutta jos henkilö haluaisi hampaat täytettävän kullalla niin sitä valtio ei tarjoaisi.²²⁸

225HC 30.4.-2.5.46 vol.422. National Health Service Bill.

226HC 2.5.46 vol.422 cc370. National Health Service Bill.

227Walesilainen Attleen hallituksen terveysministeri, joka edusti Labourin vasenta laitaa. Toimi urallaan aktiivisesti myös ammattiliitoissa. 1950-luvulla Labourin vasemmistosiipeä kutsuttiin hänen mukaansa bevaniiteiksi.

228HC 30.4.46 vol.422 cc57. National Health Service Bill.

Terveydenhuoltouudistusta kritisoitiin hieman samankaltaisilla ideologisilla metaforilla kuin muitakin Labourin sosiaaliturvauudistuksia. Se toisaalta vaati lääkärien toiminnan vapauksien kutistamista, jotta yhteisön vapaudet ja oikeudet saatiin terveydenhuollon osalta turvattua. Tämä vaati myös keskitetympää järjestelmää, mitä osa konservatiiveista piti liian byrokraattisena. Labourin edustaja Alice Bacon²²⁹ sen sijaan kiisti terveydenhuoltolain käsittelyssä opposition taholta tulleet väitteet siitä, että laki veisi pois yksilönvapaudet tai loisi ”sieluttoman byrokratiakoneiston”. Hänen mukaansa laki tarjosi tuhansille ihmisille vapauden, josta he eivät olleet vielä koskaan päässeet nauttimaan, kuten ilmaiset lääkäri ja sairaalapalvelut. Bacon myös kannatti alkuperäistä esitystä siitä, että kaikki sairaalat, mukaan lukien myös vapaaehtois-sairaalat, järjestettäisiin aluehallinnon alaisuuteen ja ilmaisi tälle toimenpiteelle olevan kannatusta myös paikallistasolla.²³⁰

Uuden terveydenhuoltojärjestelmän organisointi olikin yksi suurimmista kiistakapuloista puolueiden välillä. Monet Labourin edustajista olivat valmiita laittamaan terveystalouden laajan tarjonnan maan joka kolkassa niin lääkäreiden ammatinvapauksien kuin myös paikallisen itsehallinnon edelle pitäen parhaimpana terveydenhuollon järjestämisvastuun keskittämistä. Kiistaa aiheutti erityisesti kysymys vapaaehtois-sairaaloiden kansallistamisesta ja tämä kysymys jakoi aluksi jopa hallitusta. Morrison vastusti Bevanin tekemää esitystä vapaaehtois-sairaaloiden kansallistamisesta siitä syystä, että puolueen vaaliohjelma ei ollut antanut valtaa sellaiseen toimenpiteeseen.²³¹ Seuraavan kerran vapaaehtois-sairaaloiden kansallistamisesta puhkesi kiista lakiesityksen tultua parlamentin käsiteltäväksi, jolloin oppositio hyökkäsi kyseistä esityksen kohtaa vastaan. Sitoutumaton edustaja Erenst Graham-Little²³² kiinnitti huomionsa lakiesityksen eroihin alkuperäiseen koalitiollahituksen mietintöön verrattuna, jossa ei ollut mainintaa sairaaloiden kansallistamista. Hän myöskin näki, ettei kukaan ollut vaaliohjelmissaan puhunut sairaaloiden kansallistamisesta, eikä hallituksella näin ollut mandaattia tällaiseen.²³³

Kenties vielä suurempi kiistanaihe parlamentissa, mutta erityisesti sen ulkopuolella oli lääkäreiden ammatinvapauksien kaventaminen. Lääkärikunnan asiaa puolusti lääkäriliitto (British Medical Association), jota erityisesti huoletti

229Pitkäaikainen Labourin keskuskomitean (NEC) jäsen, joka toimi myöhemmin urallaan ministerinä.

230HC 1.5.46 vol.422 cc110-111. National Health Service Bill.

231Marvick 1982, 31-32, Morgan 1984, 154-155.

232Alunperin Bengalissa syntynyt hammaslääkäri.

233HC 2.5.46 vol.422 cc372. National Health Service Bill.

yksityisvastaanottojen rajoittaminen ja lääkärintoimen muuttaminen täyspäiväiseksi palkkatyöksi.²³⁴ Myös Labourin riveissä oli huolta lääkärin ammatinvapauksista. Labourin edustaja Ernest Millington²³⁵ huomasikin ristiriidan lääkäreiden ja muiden, lähinnä teollisuustyöntekijöiden kohtelun osalta, ihmetellen lääkäreiden huonoa kohtelua sekä vähäistä osallisuutta päätöksenteossa.²³⁶ Sen sijaan konservatiivien edustaja James Reid ihmetteli hallituksen puolelta tulleita näkemyksiä, joiden perusteella lääkäreiden oli luovuttava ammatinvapauksistaan yleisen edun nimissä. Hän kyseenalaisti keskustelussa tulleen halun lääkärinkunnan kollektiivisesta hallitsemisesta työpaikan valinnan suhteen, eikä nähnyt olevan ”yleisen edun mukaista” rajoittaa lääkäreiden vapautta työskennellä missä halusivat.²³⁷ Kuitenkin enemmistö näki yhteiskunnan kokonaisedun ja palvelujen saannin turvaamisen menevän lääkärin ammatinvapauksien edelle. Jopa maaseutuvaltaisilta alueilta tulleet liberaalit katsoivat asiaa omien alueidensa edun mukaisesti ja olivat valmiita luopumaan yksilönvapautta ihannoivista periaatteistaan.²³⁸

Terveystuudistuksesta käydyssä keskustelussa on paljon yhtymäkohtia sosiaaliturvasta käytyyn keskusteluun. Tässäkin Labour-poliitikot kannattivat universaalia palveluntarjontaa, jossa palvelun turvaaminen kaikille meni muiden vapauksien edelle. Sen sijaan konservatiivit näkivät järjestelmän keskitettynä ja byrokraattisena, joka ei kunnioittanut yksilön haluja ja tarpeita – etenkin siitä vastaavien työntekijöiden oikeuksia. Merkittävää onkin se, että konservatiivit olivat tässä asiassa työläisten eli lääkärin vapauksien puolella, jota Labourin yhteiseen etuun pohjautuva politiikka sortii. Toisaalta tämä ei ollut ainut kerta Attleyn hallituskaudella kuin näin kävi. Monesti Labourin puheenvuoroissa korostuikin kollektiivinen vapauskäsite, jossa yhteisön vapauden turvaaminen edellytti yksilönvapauksien uhraamista. Tässä keskustelussa oli mielenkiintoista huomata, että myös liberaalit olivat asiassa Labourin puolella ja kannattivat lääkärinkunnan ammatinvapauksien rajoittamista yhteisen edun nimissä.

234Morgan 1984, 156-157, Page 2007, 31.

235Liittyi Labour-puolueeseen huhtikuussa 1946, jota ennen toimi sosialistisessa *Common Wealth*-puolueessa. Mielsi itsensä maltilliseksi kommunistiksi.

236HC 2.5.46 vol.422 cc383. National Health Service Bill.

237HC 23.7.46 vol.425 cc1922. National Health Service Bill.

238Kts. esim. HC 2.5.46 vol.422. National Health Service Bill.

3.3. Valtio talouden ohjaajana

Valtion suora puuttuminen teollisuusalojen toimintaan pysyi kansallistettuja aloja lukuun ottamatta vähäisenä. Vuosien 1945-47 aikana suunnittelu oli pääosin epäsuoraa ja samalla myös tehotonta. Vuonna 1947 hallitus julkaisi *Economic Survey* asiakirjan, jossa totalitaristisen ja demokraattisen suunnittelun välillä nähtiin merkittävä ero. Ensin mainittu alisti yksilön halut ja preferenssit valtion vaatimuksille, käyttäen yksilöön kohdistuvia vapautta riistäviä pakkokeinoja. Nämä toimenpiteet saattoivat olla hyväksyttäviä sota-aikana, mutta rauhantilassa demokraattisen maan kansalaiset eivät tällaiseen vapauden riistoon, johon kuului myös työpaikan valinnan rajoittaminen, suostuisi.²³⁹ *Economic Survey* totesi hallituksen politiikan nojaavan nimenomaisesti demokraattiselle suunnittelulle, johon kuului teollisuuden aloja koskevat suunnitelmat, työvoiman allokointi ja resurssien saatavuuden turvaaminen.²⁴⁰ Labourissa olisi ollut haluja huomattavasti suurempaan taloudelliseen suunnitteluun, mitä hallitus harjoitti. Erityisesti olisi ollut haluja säädellä palkkoja, jotta tiettyjen alojen – kuten työvoimapulasta kärsivän hiiliteollisuuden – houkuttelevuus paranisi. Hallituksen piirissä kuitenkin uskottiin enemmän markkinatalouden hintamekanismeihin ja pelättiin palkkojen säätelyn johtavan inflaatioon, joten säätelystä pitäydyttiin.²⁴¹

Sota oli tuhonnut tai vahingoittanut asumiskelvottomaan kuntoon suuren määrän asuntoja, mistä syystä asuntopulan ratkaisu katsottiin hallituksen päätehtäväksi. Labour yritti vastata sodanjälkeiseen asunto-ongelmaa valtiojohtoisen asunnontuotanto-ohjelman avulla, jossa yksityistä asunnontuotantoa ja myymistä rajoitettiin. Keskitettyä järjestelmää ei voida pitää onnistuneena, eikä hallituksella ollut riittävää kykyä koordinoida laajamittaista rakennustuotantoa, jolloin tulokset jäivät laihoiksi. Monet vuokranantajat lisäksi kärsivät jäykästä järjestelmästä ja kiinteistökaupan rajoitteista sekä myös valtion rakentamien kiinteistöjen alihintaan myymisestä.²⁴² Asunnontuotannon ongelmat näyttäytyivätkin keskusjohtoisen suunnittelun kyvyttömyytenä tehokkaaseen resurssien allokointiin, josta monet liberaalit ajattelijat - Hayek

²³⁹Tomlinson, Jim (2002), *Democratic Socialism and Economic Policy: The Attlee Years, 1945-1951*, 137-138.

²⁴⁰Devons, Ely (1970), *Papers on Planning and Economic Management*, 67, Morgan 1984, 130-35.

²⁴¹Morgan 1984, 131-133.

²⁴²Morgan 1984, 164-168, Page 2007, 32-33.

etunenässä - olivat varoittaneet.

Paljon puhuttiin myös siitä, miten suunnittelutalous veisi pois ihmisen vapaudet ja kahlitsisi yksilön kiinni valtion koneistoon. Moni Labour-poliitikoista oli kuitenkin asiasta toista mieltä ja puolusti demokraattisen suunnittelun etuja. Parlamentin avajaisistunnossa Ministeri Morrison näkikin vapauden vihdoinkin koittavan myös tavalliselle kansalle. Hän ei nähnyt tulevien hallituksen toimenpiteiden muodostavan uhkaa yksilön 'todelliselle vapaudelle'²⁴³, vaan päinvastoin tuovan todellisen vapauden miljoonille, jotka eivät voineet 1930-luvun talouslaman ja tyrannimaisen taloudellisen vallan käytön seurauksena aiemmin siitä nauttia. Hän näki myös, että kansakunta olisi ensimmäistä kertaa taloudellisten resurssien herra eikä uhri sekä järjestäisi resurssit palvelemaan Britannian kansaa.²⁴⁴ Tässäkin puheenvuorossa vapaudesta puhuttiin lähinnä taloudellisena vapautena, eli vapautena olosuhteiden rajoitteesta ja puutteesta. Tähän oli myös sisäänrakennettu ajatus, että taloudelliset resurssit eivät olleet aiemmin palvelleet Britannian kansaa vaan lähinnä tyrannimaisia vallankäyttäjiä. Labour teki puheenvuoroissaan selvän pesäeron 'voitontavoittelijoiden' ja 'tavallisen kansan' vapauksien välillä. Jos voitontavoittelijoiden annettiin tehdä vapaasti voittoa, tavallinen kansa ei eläisi vapaudessa vaan lähinnä orjuudessa.

Kun konservatiivit puhuivat paljon yksilön vapauksista ja vapaudesta valita niin Labour puhui 'todellisen vapauden' - taloudellisen vapauden - ohella paljon 'yleisestä edusta'. Useimmiten Labourin retoriikassa 'yleinen etu' liittyi paljolti juuri tavallisen kansan etuun ja taloudellisten resurssien tehokkaampaan ja oikeudenmukaisempaan kohdentamiseen. Käsite 'yleinen etu', kuten myös 'todellinen vapaus' katsottiin usein olevan ristiriidassa vapaan markkinatalouden kanssa. Monesti 'yleinen etu' menikin niin yksilön edun, kuin myös yksilönvapauden edelle ja sillä oikeutettiin hallituksen toimet, jotka kohtelivat joidenkin mielestä osaa kansasta epäoikeudenmukaisella tavalla.

Termiä 'yleinen etu' käytettiin myös lakiteksteissä, mikä antoi monessa suhteessa suurta harkintavaltaa hallituksen ministereille. Hyvänä esimerkkinä tästä oli hätätilalain jatkosta tehty lakiesitys, jossa "yleinen etu" esiintyi täsmentämättömänä. Konservatiivien edustaja Anthony Marlowe näkikin lain tulleen hallitukselta, jolla oli

---

243Englanninkielen käsitteet *real freedom* ja *real liberty* olivat yleisiä Labourin retoriikassa. Nämä käsitteet lähenivät monessa suhteessa taloudellisen vapauden käsitettä sen merkityksessä vapautta puutteesta.

244HC 21.8.45 vol.413 cc580-581. Debate on the Address.

totalitaristiset aikeet ja joka yritti kävellä parlamentin yli. Hänen mukaansa lakitekstissä oli korvattu aiempi ilmaisu ”sodan tarpeita varten” ilmaisulla ”yleisen edun nimissä” ja näki tällaisen kirjauksen vaarallisena.²⁴⁵ Eräässä toisessa istunnossa konservatiivien edustaja Harry Crookshank avoimesti ihmetteli mitä tarkoitti laista löytyvä ilmaisu ”yleinen etu” (public interest) sillä sitä ei ollut millään tavalla täsmennetty tai selitetty.²⁴⁶ Tähän termiin vedottiin myös monissa kansallistamisten perusteluissa. Edustaja Percy Daines kritisoi lordi presidentin käyttämää ilmaisua ”yleisen edun nimissä” ottaen esimerkkinä, että sen varjolla oli puhuttu huonossa kunnossa ja vararikon partaalla olevan teollisuuden kansallistamisesta.²⁴⁷ Konservatiivien edustaja Oliver Lyttelton²⁴⁸ ihmettelikin mitä julkinen etu (*public interest*) lain suhteen tarkoitti. Hän näki mahdolliseksi, että teräksen hinnan nostamista saatettiin joissain tapauksissa nähdä julkiseksi eduksi, jos haluttiin nostaa palkkoja, mutta oliko tästä johtuva inflaatio tai ulkomaan kaupan supistuminen myös julkinen etu.²⁴⁹

3.3.1. Raha- ja talouspolitiikka

Kuten kaikki yhteiskunnan osa-alueet, myös rahapolitiikka haluttiin saattaa palvelemaan 'yleistä etua' ja keskusjohtoisen taloudellisen suunnittelun päämääriä. Rahoitusmarkkinoita ja yleistä korkotasoa haluttiin säädellä aiempaa voimallisemmin, minkä vuoksi katsottiin tarpeelliseksi kansallistaa osa rahoitusliikenteestä. Englannin pankin kansallistaminen olikin Attleen hallituskauden ensimmäinen suuri kansallistaminen. Se oli osin symbolinen teko, mutta toisaalta antoi valtiolle mahdollisuuden säädellä rahavirtoja ja harjoittaa korkopolitiikkaa, jonka avulla Keynesin oppien mukainen epäsuora makrotaloudellinen ohjailu oli mahdollista. Toisaalta valtiovarainministeri Daltonin talouspolitiikka ei perustunut täysin Keynesin opeille ja sodanjälkeisessä tilanteessa hän katsoi parhaaksi pitää korkotason matalana, jolla haluttiin lisätä investointeja.²⁵⁰ Vaikka keynesiläisyydellä oli sijansa Labourin talouspolitiikassa, niin samanaikaisesti pelättiin myös suurta inflaatiota, johon keynesiläinen politiikka joidenkin mielestä saattoi johtaa.

245HC 20.11.45 vol.416 cc264-265. Emergency Laws Bill.

246HC 14.05.46 vol.422 cc1798. Coal Industry Bill.

247HC 30.5.46 vol.423 cc1406. National Insurance Bill.

248Konservatiivien kärkihahmoja, joka toimi toisen maailmansodan aikana sekä kauppaministerinä, että teollisuusministerinä.

249HC 09.05.49 vol.464 cc1518. Iron and Steel Bill.

250Morgan 1984, 100-101, 134.

Kaikki Labourissakaan eivät myöskään jakaneet hallitukset näkemystä talouspoliittisista linjoista. Kun osa Labourista halusi Beveridgen tapaan hakea mallia sota-ajan taloudesta, niin toiset taas näkivät tällaisen toiminnan epärealistisena ja aiheuttavan vain velkataakan kasvua. Eräs hallituksen talouspolitiikan kritisoija oli Labourin edustaja William Cove. Hän otti vuoden 1945 syksyn budjettikeskustelussa esille Beveridgen ja muiden suunnittelua puolustaneiden näkemyksen, jonka mukaan talous voisi toimia rauhan aikana samalla tavalla kuin sodan aikana. Tätä hän luonnehti suureksi harhaopiksi, sillä sellainen olisi taloudellisesti täysin kestämatöntä ja valtio velkaantuisi nopeasti suurten menojen vuoksi. Tämä lisäisi myös epätasa-arvoa ja aiheuttaisi tyytymättömyyttä taloutta kohtaan.²⁵¹ Valtion velkaantumista näin ollen pelättiin paitsi opposition, mutta myös Labourin riveissä.

Konservatiivien suunnalla hallituksen politiikan vastustaminen kohdistui toimenpiteisiin, jossa valtio tunkeutui ohjailemaan yksityisiä investointeja. Osa oppositiosta olisi halunnut jättää raja-aidat valtion ohjailun suhteen ennalleen, vaikkakaan Englannin pankin kansallistaminen ei loppujen lopuksi aiheuttanut yhtä suurta vastustusta kuin tulevat teollisuuden kansallistamiset. Konservatiivien edustaja Lyttelton ihmetteli Englannin pankin kansallistamisen myötä tapahtuvan yksityisten investointien säätelyn mielekkyyttä, nähden sen arveluttavana ja aiemmin kokeilemattomana järjestelmänä Britanniassa. Samalla hän jopa vertasi järjestelmää Natsi-Saksan vastaavaan järjestelmään.²⁵² Sen sijaan Labourille Englannin pankin kansallistaminen oli instrumentti tulevana vuosina kansallistettavien alojen paremmalle hallinnalle. Labourin edustaja Ernest Davies näkikin käsittelyssä olevan Englannin pankin kansallistamislain muuttavan julkisten yritysten ja hallituksen välistä suhdetta parantaen hallituksen ja parlamentin kykyä ohjailla julkisia yrityksiä.²⁵³

Rahapoliittisessa keskustelussa huomioitavaa on lähinnä Englannin pankin kansallistamisen symbolinen merkitys. Se oli ensimmäisiä Labour-hallituksen toteuttamia kansallistamisia ja mahdollisti rahapoliittisen säätelyn, jota ei aiemmin oltu samassa määrin harjoitettu. Vaikka osa konservatiiveista kannatti kyseistä kansallistamista, niin se aiheutti osassa epäluuloa siitä, mihin yhteiskunta oli menossa. Harva kuitenkin piti tätä suurena vapauden loukkauksena, vaikka valtio sai tämän

---

251HC 19.11.45 vol.416 cc63-64. Finance Bill.

252HC 21.8.45 vol.413 cc489. Debate on the Address.

253HC 29.10.45 vo.415 cc61. Bank of England Bill.

myötä huomattavasti valtaa. Ehkä tämä nähtiinkin enemmän sääntelytoimenpiteenä toisin kuin myöhemmät omistusoikeutta rajoittaneet kansallistamiset.

3.3.2. Resurssien ohjailu

Rahapoliittinen ohjailu oli vain pieni osa hallituksen harjoittamaa suunnittelupolitiikkaa. Tärkeämmässä roolissa oli kenties taloudellisten resurssien suoraan ja välilliseen kohdentamiseen liittyvä ohjailu, jota harjoitettiin osin sodanaikaisia säädöksiä jatkamalla rauhantilassa. Ruokaa ja tärkeimpiä perustarpeita säännösteltiin sodan aikana tunnetuksi tulleen *fair shares* -periaatteen mukaisesti, jotta niukat resurssit riittäisivät kaikille.²⁵⁴ Sodan aikana säädetty varustelu- ja palvelulaki (*Supplies and Services Act*) haluttiin pysyvän voimassa myös sodan jälkeen, jotta välttyttäisiin ensimmäisen maailmansodan kaltaiselta inflaatiolta ja puutteelta sekä mustanpörssin kaupalta. Tarpeiden tyydyttyminen katsottiin ensiarvoisen tärkeäksi ja vaati kansakunnalta uhrauksia sekä vapaan kaupankäynnin rajoittamista.²⁵⁵ Sodan aikaisten säädösten jatkamisen suhteen olikin erimielisyyttä hallituksen ja konservatiivien välillä, jotka jo vaaliohjelmassa olivat vaatineet taloudellisten rajoitteiden nopeaa purkua.

Talouden vapauttamiselle tuli paineita joka puolelta. Paitsi, että konservatiivit kritisoivat hallituksen haluja jatkaa teollisuuden sääntelyä, niin myös ammattiliitot halusivat purkaa sodan aikaisia palveluvelvoitteita. The Times uutisoi lokakuussa 1945 *Trade Union Congressin* (T.U.C.) yleiskokouksen kannasta, jossa vaadittiin suurempia vapauksia teollisuuteen ja hallitusta poistamaan työvoiman hallintaan liittyvät määräykset. T.U.C. mukaan hallituksen ministerien viimeaikaiset lausunnot aiheutti epäilyksiä siitä, että T.U.C. ja hallituksella oli erilaisia näkemyksiä teollisuuden hallinnasta.²⁵⁶ Intressit ja ideologiset syyt vastustaa hallituksen lakeja olivat konservatiivien sekä ammattiliittojen välillä erilaiset. Kun konservatiivit painottivat vapaata markkinataloutta, niin taas ammattiliitot keskittyivät työläisten oikeuksien ja vapauksien lisäämiseen.

Eräs tärkeimmistä taloudelliseen suunnitteluun tähtäävistä toimenpiteistä oli sodan aikana säädetyn varustelu- ja palvelulain jatko syksyllä 1945. Moni näki varustelu- ja palvelulain olleen ainoastaan tilapäinen toimenpide, joka tuli rauhantilassa lakkauttaa.

²⁵⁴Morgan 1984, 180.

²⁵⁵Greenleaf 1983a, 27.

²⁵⁶The Times 25.10.1945.

Konservatiivit puhuivatkin nopean talouselämän vapauttamisen puolesta, eivätkä olleet valmiita odottamaan asian kanssa kovin pitkään. He vastustivat lain jatkamista, sillä katsoivat tämän estävän talouden elpymisen ja näkivät lain olevan uhka tärkeimmille yhteiskuntaa elossa pitävälle vapauksille. Sen sijaan Labour vetosi ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen tilanteeseen, jossa markkinoiden liian nopea vapauttaminen johti inflaatioon ja puutteeseen perustarpeista. Vasta kun markkinoita vaivaava epävarmuustila olisi väistynyt, voitiin palata rauhan ajan käytäntöihin. Toisaalta Labourin piiristä tuli myös näkemyksiä, jotka osin puolsivat talouselämän hallinnan pitempiaikaista säilyttämistä vedoten sotien välisen ajan työttömyyteen ja epävarmuuteen. Lailla haluttiin ehkäistä erityisesti inflaatiota ja keinottelijoiden voitontavoittelua, joka uhkasi tavallisen kansan tarpeiden täyttymistä aiheuttaen samalla sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta. "Etuoikeutettujen vapaudet" olivat näin ollen toissijaisia ja tärkeämpää oli varmistaa se, että myös heikommassa asemassa olevien tarpeet saatiin turvattua.²⁵⁷

Moni Labourin edustaja yhdisti materiaalistien tarpeiden tyydyttymisen ihmisen vapauteen. Erityisesti sotien välisen ajan yhteiskunta ja politiikka nähtiin negatiivisessa valossa, sillä tällöin kaikkien ihmisten vapaudet eivät voineet puutteen vuoksi toteutua. Tätä mieltä oli muun muassa edustaja Percy Holman²⁵⁸ säätelyn jatkamista koskevan varustelu- ja palvelulain (*Supplies and Services Act*) käsittelyssä. Hän näki säätelyn tarpeelliseksi hyödykkeiden kattohintojen määräämisen osalta sekä myös ylellisyystarvikkeiden tuotannon rajoittamisen osalta, jotta yhteiskunnan resursseja ei tuhlattaisi tarpeettomaan. Lisäksi Holman väitti sota-ajan kontrollin aikana valinneen vapauden olevan suurempi mitä maassa oli nähty kuluneen parinkymmenen vuoden aikana.²⁵⁹

Vuoden 1947 alussa alkanut talouskriisi ja työttömyyden hetkellinen nousu antoivat hallitukselle syyn jatkaa varovaista linjaa talouden palauttamiseksi rauhanajan tilaan. Vaikka varustelu- ja palvelulaille määrätty kahden vuoden jatkoaika oli päättymässä syksyllä 1947, heikkoon taloustilanteeseen vedoten hallitus halusi jatkaa lain soveltamista vielä seuraavatkin kaksi vuotta. Konservatiivien retoriikka oli tällä kertaa vielä entistä kovasanaisempaa, eikä lakia enää voinut perustella yhtä helposti sodasta johtuvana poikkeustilana. Konservatiivit näkivät lain olevan merkki maan luisumisesta totalitarismiin ja rikkovan brittiläistä näkemystä vapaudesta. Sen sijaan

257HC 9.10.45 vol.414. Supplies and Services Bill.

258Labourin kanssa yhteistyötä tekevän *Co-operative* -puolueen jäsen.

259HC 9.10.45 vol.414 c136-137. Supplies and Services Bill.

Labour puolusti lakia sillä, että toimenpiteille oli kansan tuki, sillä suurin osa olisi valmiita uhraamaan osan vapauksistaan 'yleisen edun' ja 'suurempien vapauksien' eteen.²⁶⁰

Merkittävää on se, että hallituksen kritisoijien joukkoon liittyi nyt entistä kovasanaisemmin myös Liberaalipuolue. Kuten konservatiivit, myös liberaalit vertasivat hallituksen politiikkaa orjahallintoon ja totalitarismiin, sillä varustelu- ja palvelulain katsottiin antavan ministereille liikaa valtaa yli parlamentin. Maaorjuus viittaukset sen sijaan liittyivät osin siihen, että laki antoi hallitukselle runsaasti valtaa työvoiman hallintaan²⁶¹. Tämän nosti esille erityisesti Churchill lain ensimmäisessä käsittelyssä. Hän näki lain eroavan vuoden 1945 vastaavasta sillä, että uusi laki antoi hallitukselle mahdollisuuden työvoiman ohjailuun ja hallintaan, jota vertasi maaorjuuteen. Hänen mukaansa demokratian erotti maaorjuudesta juuri se, että demokratia antoi ihmiselle mahdollisuuden valita itse työpaikkansa, mutta maaorjuudessa tätä valtaa ei ollut.²⁶² Churchillin lausunnolle antoi tukensa myös liberaalien ryhmäjohtaja Davies. Hän paheksui Churchillin puheen aikaisia ivahuutoja, jolloin aiheena oli olleet vapaus ja demokratia, nähden näiden olevan lain myötä vakavasti uhattuina. Hänen mukaansa ensimmäistä kertaa maan historiassa annettiin rauhan aikana niin suuri valta muutamalle totalitaristiselle henkilölle arvioida sitä, mikä palveli parhaiten maan etua, eikä voinut näin ollen hyväksyä lakia.²⁶³

Labour sen sijaan puolusti säädösten jatkamista vetoamalla kansakunnan tarpeisiin. Kuten Labour oli vaaliohjelmassakin antanut ymmärtää, työttömyys voitiin voittaa vain valtiojohtoisen suunnittelun avulla, joten talouden hallinnan löyhentäminen saattoi johtaa työttömyyteen.²⁶⁴ Labourin edustaja Richard Crossmannin²⁶⁵ mukaan taloudellisesta kriisistä selviäminen vaatisikin valintaa täydellisen sosialistisen suunnittelun tai työttömyyden välillä, joista itse valitsisi suunnittelun. Hän uskoi kaikkien ymmärtävän, että täystyöllisyyden vaaliminen vaati hallitukselle mahdollisuuksia hallita sekä työvoimaa, että materiaaleja. Crossman katsoi järjestyneen työväestön haluavan uhrautua ja luopua osasta vapauksiaan 'suurempien vapauksien' vuoksi, eikä palata sotien välisen ajan etuoikeutettujen vapauteen (privileged liberty),

---

260HC 08.08.47 vol.441. Supplies and Services Bill.

261Ibid.

262HC 08.08.47 vol.441 cc1801-1802. Supplies and Services Bill.

263HC 08.08.47 vol.441 cc1815-1819. Supplies and Services Bill.

264Labour Party Election Manifesto.

265Siionisti ja anti-kommunisti, joka kuitenkin kuului puolueen *Keep Left* -osastoon.

sekä massatyöttömyyteen. Lisäksi hän katsoi sivistyneen valtion olevan valmis uhraamaan osan vapauksistaan, mikäli tarve vaati.²⁶⁶ Tähän yhtyi pian myös *Independent Labour Party*n James Carmichael. Hän näki vapauden olevan yhteydessä kansan kokonaistarpeisiin ja yksilön oli oltava valmis uhraamaan osa vapauksistaan yhteisön hyvinvoinnin vuoksi. Carmichael katsoi hallituksen tarvitsevan lakiesityksessä esiin tulleita valtuuksia ja vaikka hallitus voisi käyttää valtuuksia väärinkin, niin kyseinen hallitus oli kuitenkin kansan valitsema hallitus.²⁶⁷ Toimenpiteille katsottiin siis olevan kansan tuki, joka oli valmis uhraamaan osan vapauksistaan kansakunnan kokonaistarpeiden eteen.

Monissa aikakauden puheenvuoroissa taloudellisen suunnittelun tehtäväksi asetettiin vapauden turvaaminen. Erityisesti varustelu- ja palvelulain keskusteluissa tuli ilmi Labourin poliitikkojen käyttämä materiaallinen vapauskäsite, jossa resurssien oikein kohdentaminen turvaisi paremmin kansalaisten tarpeet eli vapauden. Myös tässä on huomioitavaa aiemminkin esiin tullut retorinen tapa esittää asia niin, että hallituksen politiikan tarkoitus oli ainoastaan korvata yhdet vapaudet toisilla, paremmilla vapauksilla. Vallinneen *laissez faire* -talouden katsottiin johtaneen vain siihen, että resurssit hyödyttivät vain voitontavoittelijoiden haluja ja tarpeita, mutta jättivät työläiset vaille perustarpeiden tyydyttymistä. Valtion tehtäväksi katsottiinkin valvoa, että resurssit kohdentuisivat tavalla, jolla ne edistäisivät parhaiten yhteistä hyötyä ja kaikkien hyvinvointia. Vapaus konkretisoituikin Labourin puheenvuoroissa ruokaan, asuntoon ja työhön.

Konservatiivit ja liberaalit vastustivat valtion harjoittamaa resurssien ohjailua totalitarismin käsitteellä. Tämä redeskriptio ei kuitenkaan kohdistunut periaatteeseen jakaa resursseja paremmin, vaan lähinnä siihen, kuka näistä päätti ja miten asiaan päästiin. Erityisesti monien konservatiivien puheenvuoroissa korostuu pessimistisyys demokraattisen suunnittelun mahdollisuutta kohtaan, vaikka demokratiaa itsessään puolustettiin. Siitäkin huolimatta, että Mannheimin painottama demokraattinen suunnittelu oli saanut kannatusta joidenkin konservatiivien keskuudessa.²⁶⁸ Hallituksen toimien katsottiin siirtävän valtaa lähinnä ministereille, sen sijaan, että valta olisi ollut parlamentilla. Tässä korostuukin Hayekiin viittaava pessimismi, jossa suunnittelua oli

²⁶⁶HC 08.08.47 vol.441 cc1820-1825. Supplies and Services Bill.

²⁶⁷HC 08.08.47 vol.441 cc1853. Supplies and Services Bill.

²⁶⁸Kts. esim. Harris 1986, 239-241.

mahdollista tehdä ainoastaan siten, että valta oli siirretty ministereille ja asiantuntijoille. Koska tällainen vallankäyttö ei ollut demokraattista niin sitä voitiin vastustaa totalitarismin käsitteellä, josta jossain määrin tehtiin vastakohta niin vapaudelle kuin demokratialle – vaikka totalitarismikäsitteen suhde näihin kahteen käsitteeseen oli joissakin puheenvuoroissa hieman erilainen.

3.3.3. Työvoiman ohjailu

Vuoden 1947 alussa alkanut taloudellinen kriisi asetti Attleen hallituksen hankalaan tilanteeseen, sillä hiilen ja polttoaineen puute voitiin laittaa hallituksen aluille laittamien kansallistamisten syyksi. Puutteeseen oli osasyynä myös pula kaivosalan työntekijöistä, mistä syystä hallitus katsoi välttämättömäksi koventaa keinoja työvoimapulan paikkaamiseksi. Varustelu- ja palvelulaki sekä myöhemmin syksyllä säädetty työsopimustenhallintajärjestys (Control of Engagement Order) tekivät mahdolliseksi työttömien suoran ohjaamisen kaivosalalle. Konservatiivien piirissä osa näki lokakuussa 1947 hallituksen aseman heikoksi ja varautuivat siihen, että hallitus lisäisi valtuuksiaan, jotta talouskriisistä selvittäisiin. Työvoiman hallinta nähtiin erityisen pahana ja konservatiivien oikeistosiiven edustaja Waldron Smithers näki sen enteilevän askelia kohti totalitaristista yhteiskuntaa - lainaten Hayekin fraaseja.²⁶⁹ Työsopimustenhallintajärjestys teki laittomaksi täyspäiväisessä työssä oleville vaihtaa työpaikkaa ilman työministeriön ja työvoimatoimiston lupaa. Työvoimatoimistoon tulevat joutuivat ottamaan vastaan valtion preferenssien mukaisen työpaikan, usein teollisuudesta tai tuotannosta. Käytännössä työsuhteiden sopiminen tuli mahdolliseksi vain työvoimatoimistoissa. Toisaalta laki oli käytännössä sama kuin Churchillin aikaansaannos loppukeväästä 1945, joka astui voimaan Churchill ”Gestapo”-puheiden aikaan.²⁷⁰ Järjestelmää perusteltiin ”vakavalla kriisillä”, joka vaati kaikkia tekemään töitä valtion eteen. Työsopimusten tekemistä työvoimatoimistoissa perusteltiin sillä, että ihmiset tekisivät kansakunnan tarpeiden mukaista työtä.²⁷¹

Aiheesta käyty parlamenttikeskustelu oli yksi Attlee hallituskauden

²⁶⁹Farrant, Andrew, Tynan, Nicola (2012), Sir Waldron Smithers and the Long Walk to Finchley. Economic Affairs, vol. 32, no. 1, 43-45.

²⁷⁰Peart, Sandra J., Levy, David M. (2013), F. A. Hayek and the Modern Economy: Economic Organization and Activity, 173-174.

²⁷¹Control of Engagement Order 1947.

<http://www.unionhistory.info/britainatwork/emuweb/objects/nofdigi/tuc/imagedisplay.php?irn=1551> (viitattu 15.12.2015).

ideologisimmista ja värikkäimmistä. Kun Labour vetosi yleiseen etuun ja tarpeiden tyydyttämiseen, konservatiivit vetosivat yksilönvapauten nähden lain lähentelevän jopa totalitaristista vallankäyttöä. Aiheesta myös uutisoitiin runsaasti. The Times lehdessä uutisoitiin jo hiilikaivoslain yhteydessä konservatiivipoliitikkojen huolesta liittyen kaivostyöläisten mahdollisuuksiin vaihtaa työpaikkaa.²⁷² Työsopimustenhallintajärjestyksen säätämisen aikaan lehdissä - erityisesti Manchester Guardian - esiintyi myös hallituksen politiikka tukevia näkemyksiä.²⁷³

Labour perusteli työsopimustenhallintajärjestystä sillä, että kansa käsitti taloudellisen kriisitilanteen vakavuuden ja oli valmis uhrauksiin. Kansaa oli valmis näin ollen luopumaan osasta vapauksiaan, jotta kaikki tulisivat ravituksi ja reiluus sekä oikeudenmukaisuus toteutuisivat. Tälläkin kertaa Labour-poliitikkojen tavoitteellinen vapaus sai aineellisen ulkomuodon liittyen perustarpeiden tyydyttämiseen, joka toisaalta vaati työvoiman riittävän saannin tarpeita tuottaville aloille. Tällainen näkemys vapaudesta ei luonnollisesti ollut konservatiivien tavoitteiden mukaista vapautta, vaan väittivät Labourin rikkovan myös omia sosialismin periaatteitaan rajoittamalla työntekijöiden vapauksia. Konservatiivit näkivätkin, että Labour oli tekemässä "rikosta vapauden nimeen" puuttumalla työntekijöiden henkilökohtaiseen vapauteen. He katsoivat, että puuttuminen valinnanvapauteen työn suhteen olisi uhka erityisesti ihmisen motivaatiolle toimia yhteiskunnan parhaaksi. Työntekijät eivät tällöin pääsisi käyttämään koko kyvykkyyttään parhaiten soveltuvassa työssä ja menettäisivät päätösvaltansa hyvin keskeiseen elämän osa-alueeseen.²⁷⁴

Kun Labour näki hallituksen erityistoimenpiteiden työvoiman suuntaamiseen työvoimapolusta kärsiville aloille olevan välttämättömiä, niin moni konservatiiveista näki merkitykselliseksi sen, oliko kyse sodan vai rauhan ajasta. Kun sota-aikana äärimmäisetkin toimenpiteet yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi olivat mahdollisia niin rauhan aikana tällainen politiikka saattaisi johtaa mielivaltaiseen tulkintaan toimenpiteiden tarpeellisuudesta.²⁷⁵ Työvoiman ohjailuun liittyvät kysymykset nousivat pintaan vuoden 1946 istuntokauden avajaiskeskustelussa, jossa Churchill ei nähnyt

²⁷²The Times 29.03.1946.

²⁷³Manchester Guardian 20.11.1947.

²⁷⁴HC 03.11.47 vol.443. Control of Engagement Order.

²⁷⁵Eryityisesti Hayek oli teoksessaan *Road to Serfdom* varoittanut yhteiskunnan alistamisesta palvelemaan yhtä tavoitetta rauhantilassa, mutta johon sota toi poikkeuksen. Tällainen ajattelumalli oli esillä myös ajan parlamenttikeskusteluissa erityisesti konservatiivien edustajien keskuudessa.

tarpeelliseksi teollisuuden palvelusvelvollisuuden (*industrial conscription*) lisäämistä rauhan tilassa varoittaen toimenpiteen haitallisuudesta. Hänen mukaansa uhraus voitiin tehdä sodan aikana kun sille oli kansalaisten ja ammattiliittojen hyväksyntä, mutta rauhan aikana kyseinen palvelusvelvollisuus ei ollut hyväksyttävissä ja kaikkea tällaista suuntausta oli vastustettava niiden toimesta, jotka eivät halunneet maan luisuvan totalitaristiseen maaorjuuteen.²⁷⁶

Erityisen akuutiksi tilanne tuli vuoden 1947 lokakuussa, jolloin keskusteluun oli tulossa edellä mainittu uusi työsopimustenhallintajärjestys. Liberaalien ryhmäjohtaja Davies kritisoi istuntokauden avajaiskeskustelussa näkemystä, jonka mukaan työvoiman ohjailu oli ainoa tapa välttää työttömyys ja niukkuus. Hän katsoi hallituksella olevan oikeus kontrolloida raaka-aineita, mutta katsoi monen ihmisen maassa haluavan hallituksen lopettavan sääntelyn. Lisäksi hän muistutti, että maata voisi uhata sama vaara kuin aikoinaan Saksaa ja Italiaa, joissa sosialismi muuttui lopulta totalitarismiksi.²⁷⁷ Konservatiivien edustaja Smithers yhtyi myöhemmin samassa keskustelussa tähän uhakuvaan ottamalla esille Hayekin *Road to Serfdom* teoksen sanoman. Hän painotti kohtaa, jonka mukaan samat voimat, jotka saivat aikoinaan Saksan luisumaan totalitarismiin vallitsi myös Britanniassa. Myös Smithers näki erittäin vararallisenä työvoiman ohjailun, jonka katsoi askeleeksi totalitarismin tiellä.²⁷⁸

Marraskuun kolmantena päivänä tuli käsittelyyn työsopimustenhallintajärjestys. Päivän parlamenttikeskustelu voidaan katsoa Attleen hallituskauden ideologisesti värittyneimmäksi keskusteluksi, mitä kuvastaa runsas vapauskäsitteen esiintyminen keskustelussa.²⁷⁹ Erityisen mielenkiintoiseksi tilanteen teki se, että myös jotkut Labourin edustajista nousivat hallituksen esitystä vastaan katsoen asiaa työläisen näkökulmasta. Labourin edustaja Rhys Davies²⁸⁰ piti käyttämässään puheenvuorossa pahana, että hallituksen esitys antoi mahdollisuuden määrätä työttömät mihin tahansa työhön, eikä antaa heidän itse valita työpaikkaansa. Tämä lähenteli hänen mukaansa totalitarismia ja sosialismin lupaus 'suuremmasta vapaudesta' unohtui tässä perin pohjin, eikä ollut valmis menemään työvoimaan kohdistuvissa rajoitteissa yhtään pidemmälle. Sosialistina hän ei nähnyt hyväksi, että valtio käsitteli ihmisiä elottomana materiaalina,

276HC 12.11.46 vol.430 cc26. Debate on the Address.

277HC 24.10.47 vol.443 cc396. Debate on the Address.

278HC 24.10.47 vol.443 cc434, cc440. Debate on the Address.

279Vapauskäsitteet *freedom* ja *liberty* mainittiin peräti 125 kertaa käsittelyn aikana.

280Walesilainen ammattiliittoaktivisti

joihin kohdisti runsasta hallintaa.²⁸¹ Toisaalta moni Labourin edustajista suhtautui esitykseen samalla tavalla kun olivat suhtautuneet varustelu- ja palvelulain jatkon yhteydessä eli katsoivat vapauksien uhrauksen yleisen edun vuoksi välttämättömäksi. Labour-ministeri George Isaacs²⁸² näki esitykselle olevan tässäkin tilanteessa kansan hyväksyntä. Kansalaiset olivat valmiita luovuttamaan osan vapaudestaan, jotta välttämättömät tarpeet tyydyttyivät ja lapset saivat ruokaa.²⁸³

Keskustelussa esiintyi hyvin erilaisia näkemyksiä vapaudesta ja sen määrittelystä. Liberaalien edustaja Frank Byers²⁸⁴ piti työvoimaan kohdistuvaa määräämistä 'henkilökohtaisen vapauden' (*personal liberty*) rikkomisena, mutta pakon edessä ja kansakunnan ollessa uhattuna näin voitiin tehdä, jotta muut vapaudet turvattaisiin.²⁸⁵ Byersin puheenvuoro aloitti mielenkiintoisen keskustelun siitä, mitä henkilökohtaisella ja taloudellisella vapaudella tarkoitettiin. Labourin edustaja Douglas Jay²⁸⁶ otti esille hänelle suunnatun kysymyksen siitä, oliko hän edelleen aiemmin kirjoittamansa kirjan ajatusten takana, jossa erotteli vapauden henkilökohtaiseksi ja taloudelliseksi vapaudeksi. Tähän hän vastasi myöntävästi ja toisti oman näkemyksensä henkilökohtaisesta vapaudesta, jossa henkilöllä oli oikeus tehdä kuten halusi omien kykyjensä puitteissa. Taloudellisen vapauden sen sijaan hän määritteli ihmisen oikeudeksi myydä, ostaa, omistaa, ottaa ihmisiä töihin ja erottaa heitä. Taloudellisen suunnittelun hän katsoi vaativan, että ihmiset luopuivat osasta edellä mainittuja taloudellisia vapauksia. Myöskään työpaikan vapaan valinnan rajoittamisen hän ei katsonut suoraan olevan henkilökohtaisen vapauden rajoittamista, vaan ennemmin taloudellisen vapauden rajoittamista.²⁸⁷ Keskusteluun henkilökohtaisesta ja taloudellisesta vapaudesta yhtiä pian myös konservatiivien edustaja Henry Strauss. Hän lainasi kollegansa, Christopher Holliksen vasta ilmestynyttä teosta, jossa tämä otti jyrkän kannan työpaikan valinnan rajoittamiseen. Myös kyseisessä teoksessa työpaikan valinnan rajoittaminen katsottiin henkilökohtaisen vapauden rajoittamiseksi.²⁸⁸

Edellä mainittua tapa jaotella vapauksia oli erittäin mielenkiintoinen ideologisessa

281HC 03.11.47 vol.443 cc1343-1344. Control of Engagement Order.

282Attleen hallituksen työministeri, joka toimi myös Ramsey MacDonalidin hallituksessa.

283HC 03.11.47 vol.443 cc1372. Control of Engagement Order.

284Liberaalipuolueen *chief whip*.

285HC 03.11.47 vol.443 cc1386-1387. Control of Engagement Order.

286Labourin keynesiläisen siiven kärkihahmo.

287HC 03.11.47 vol.443 cc1410-1411. Control of Engagement Order.

288HC 03.11.47 vol.443 cc1426-1427. Control of Engagement Order.

mielessä. Ensinnäkin kaikki edellä mainituista puheenvuoroista halusivat pitää henkilökohtaisen vapauden rikkomattomana, mutta eri mielisyyttä oli siitä, mitä henkilökohtaisiksi vapauksiksi laskettiin. Kun monet aikakauden konservatiivit ja oikeistoliberaalit näkivät vapauden uhaksi yksilön taloudellisen autonomian rikkomisen, niin vasemmisto oli valmis sitomaan yksilön taloudellisen panoksen yhteisön käyttöön. Monet sosialisteista katsoivatkin mahdolliseksi uhrata taloudellisen vapauden 'suurempien vapauksien' eteen. Toinen mielenkiintoinen huomio edellisestä keskustelusta on sen, että Jay puhuu taloudellisesta vapaudesta eri merkityksessä, kuin monet muut aikakauden vasemmistopoliitikot. Ei siis vapautena puutteesta vaan taloudellisena autonomiana. Tällaisella jaottelulla oli mahdollista lohkoa henkilökohtaisen vapauden käsitteestä pois palanen, joka ei ollut yhtä tärkeää vapautta ja voitiin tarpeen vaatiessa uhrata.

Kuten esille tuli, niin työvoimanhallinta oli vapauskäsitteen näkökulmasta huomattavasti enemmän mielipiteitä jakava, kuin muiden resurssien, kuten tuotannon hallinta. Tämä siitä syystä, että hallinta kohdistui tällä kertaa ihmisiin, ei tavaraan. Labour-poliitikot puolustivat hallituksen politiikkaa vapauskäsitteellä, jossa keskeistä oli yhteisön materiaalsen hyvinvoinnin yhdistäminen vapauteen. Kollektivismiin hengessä joistakin vapauksista voitiin tällöinkin tinkiä, mikäli saavutettaisiin parempi tarpeiden tyydyttyminen eli 'suuremmat vapaudet'. Toisaalta tällaisella politiikalla oli ristiriitansa niihin lausumiin, jotka korostivat Labourin puolustavan nimenomaisesti työmiehen vapautta. Kun resurssien hallinta rajoitti lähinnä voitontavoittelijoiden vapautta yhteisen hyvinvoinnin vuoksi, niin työvoimanhallinta rajoitti myös suoraan työmiehen vapautta valita työpaikkansa. Tämä aiheutti myös ristiriitoja Labourin ja ammattiliittojen välille, kuten edellä viittasin.

Myös tässä kysymyksessä konservatiivit ja liberaalit puhuivat totalitaristisesta vallankäytöstä ja työvoimanhallinta liitettiin maaorjuuteen (serfdom). Työvoimanhallintaa vastustaneissa puheenvuoroissa oli konkreettisia viittauksia myös Hayekiin, jonka viitoittamalla totalitarismin tiellä Britannian katsottiin joidenkin mielestä olevan. Osa katsoi, että valtion liiallinen vallankäyttö ihmisen työpaikan valintaan liittyvissä kysymyksissä vaikutti myös ihmisen henkilökohtaiseen vapauteen, eikä rajoittunut ainoastaan työhön liittyvään hallintaan. Tälläkin näkemyksellä oli yhtymäkohtia Hayekin esittämään taloudellisen hallinnan läpätunkevuuteen, jossa taloudellinen

suunnittelu oli myös ihmisen henkilökohtaisen elämän suunnittelua. Toisaalta konservatiivien näkemykset yhdistyivät Hayekin näkemyksiin myös sotaan ja rauhaan liittyvissä näkökannoissa. Niin Hayekille kuin myös konservatiiveille vain sota oli syy rajoittaa ihmisten vapauksia, eikä hyvinvoinnin turvaaminen riittänyt rauhan aikana syyksi erityistiloihin. Erityistilojen määrääminen rauhan aikanahan oli mielivaltaista vallankäyttöä ja tällainen vallankäyttö yhdistyikin monesti retoriikassa totalitarismin käsitteeseen.

3.4. Valtio omistajana

Kansallistamiset olivat kenties suurin ideologinen vedenjakaja Labourin ja konservatiivien välillä siitäkin huolimatta, että osa konservatiiveista suhtautui joidenkin alojen kansallistamisiin osin myönteisesti. Erityisesti vuosien 1947-48 kansallistamiskeskustelu osoitti selkeitä ideologisia erimielisyyksiä paitsi hallituksen ja opposition välillä, mutta myös hallituksen sisällä.²⁸⁹ Kun monet Labourista näkivät kansallistamisten lisäävän tehokkuutta, tasoittavan omaisuudenjakoa ja laajentavan demokraattista järjestelmää, niin konservatiivit väittivät toimenpiteiden rajoittavan vapautta ja kaventavan yksilön valinnan mahdollisuuksia. Keskeiseksi kysymykseksi nousi taloudellinen vallan jakautuminen ja käyttö yhteiskunnassa. Niin Labourin kuin konservatiivien poliitikot katsoivat vapauden ehdoksi taloudellisen vallan hajauttamisen yhteiskunnassa, mutta erimielisyyttä oli siitä, mitä tämä käytännön tasolla merkitsi. Myös työntekijöiden asema kansallistamisten yhteydessä oli esillä, eikä keskusteluissa saavutettu yksimielisyyttä siitä, paransiko kansallistamiset työntekijän asemaa vai ei.

Vaikka julkinen omistus oli kirjattuna jo Labourin puolueohjelmaan jo vuonna 1918, niin kansallistamisia ei mainittu puolueohjelmissa ennen vuoden 1937 ohjelmaa, lukuun ottamatta ilman täytöntöönpanoa jäänyt kirjaus hiilikaivosten kansallistamisista vuodelta 1929. Sen sijaan vuoden 1945 vaaliohjelmassa kansallistamistavoite tuli hyvin esiin ja sisälsi myös edellisen vuoden puoluekokouksessa tehdyn kiistanalaisen kirjauksen rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisesta.²⁹⁰ Suurin osa vuosien 1945-46 kansallistamisista meni parlamentissa läpi suhteellisen kivuttomasti, sillä osassa oli jo entuudestaan laaja julkinen omistuspohja. Tänä aikana kansallistettiin kaapeli- ja lennätinverkko, sähköverkko sekä ilmaliikenne. Kansallistamisissa puhutti lähinnä vain yksityisille osakkeenomistajille maksettavat korvaukset, joka olivat myöhemminkin merkittävä keskustelunaihe.²⁹¹ Kansallistamisista eniten vastustusta aiheutti polttoaine- ja energiateollisuuden, kuljetusten sekä rauta- ja terästeollisuuden kansallistamiset. Hallitus pelkäsi rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisen viivästyvän ylähuoneen vastustuksen takia ja tästä syystä päädyttiin viemään läpi ylähuoneen

²⁸⁹Keskustelua käytiin hallituksen sisällä kansallistamistavasta ja hallinnosta. Myös sairaaloiden sekä rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisessa hallituksen rivit rakoilivat. (kts. Morgan 1984).

²⁹⁰Morgan 1984, 94-95.

²⁹¹Morgan 1984, 101-103.

viivytyismahdollisuuksia entisestään kaventava uusi parlamenttilaki (*Parliament Act*), jotta kansallistamiset saataisiin vietyä läpi vaalikauden aikana.²⁹²

Kansallistamisilla tavoiteltiin tasa-arvoista yhteiskuntaa, tehokkuutta ja parempia vaikutusmahdollisuuksia työntekijöille. Hallitus katsoi omaavansa mandaatin kansallistamisohjelman toteutukselle, joka oli esitettyä myös Labourin vaali-ohjelmassa.²⁹³ Lisäksi työväestön keskuudessa kansallistamiset saivat kannatusta ja niiden uskottiin parantavan niin palkkatasoa kuin työolosuhteita.²⁹⁴ Kuitenkin kansallistamisista maksetut runsaat korvaukset yksityisille osakkeenomistajille tekivät rikkaista vielä entistä rikkaampia ja kansallistetuilla aloilla vaivasi paikoin tuotannolliset ongelmat. Erityisesti hiilikaivosteollisuuden kansallistaminen oli osasyynä vuoden 1947 alussa alkaneeseen polttoainekriisiin, jolla oli laajat taloudelliset vaikutukset aiheuttaen kritiikkiä kansallistamisia kohtaan. Kritiikkiä keräsi myös vanhan teollisuuden suojeleminen, huono johtaminen sekä uusien innovaatioiden vähäinen käyttöönotto. Toisaalta myöskään työntekijöiden asema ei juuri parantunut, sillä päätöksenteko siirtyi työntekijästä katsottuna vain entistä kauemmaksi.²⁹⁵ Osa näki taloudellisen vallan vain siirtyvän yksityisiltä omistajilta valtion byrokratiakoneistolle, joka käytti valtaansa lähes mielivaltaisesti haluamallaan tavalla. Niin parlamentissa kuin lehdistössäkin puhuttiin virkamiesvallan kasvusta, kuin myös vapauksien rajoittamisesta, jota kansallistamiset erityisesti konservatiivien mielestä aiheuttivat.²⁹⁶

3.4.1. Valtion omistus ja tehokkuus

Tehokkuus oli yksi tärkeimmistä kansallistamisten perusteista idealististen perusteiden ohella. Keskusjohtoisella suunnittelulla ja rationalisoinnilla arveltiin voivan saavuttaa suurempi tehokkuus, mitä yksityiset markkinat voisivat tarjota.²⁹⁷ Labourin retoriikassa tuotannon tehokkuus meni liiketoiminnallisten vapauksien yläpuolelle ja merkitsi parempaa tarpeiden tyydyttymistä sekä toisaalta 'tavallisen kansan' taloudellista vapautta.²⁹⁸ Tehokkuuden ohella esillä oli myös muita pragmaattisia perusteluita

²⁹²Morgan 1984, 108-119.

²⁹³Labour Party Election Manifesto.

²⁹⁴Kynaston, David (2007), *Austerity Britain 1945-51*, 141.

²⁹⁵Morgan 1984, 136-137, Stevenson 1986, 74.

²⁹⁶Lehdistökritiikkiä esim. *The Times* 29.08.1946.

²⁹⁷Morgan 1984, 96-97, Page 2007, 36.

²⁹⁸Kts. luku 3.3. jossa käsiteltiin mm. resurssien- ja työvoimanhallinnan perusteluita. Labourin edustajat katsoivat, että perustarpeiden tyydyttymisen ja tehokkuuden nimissä voitiin lisätä hallintaa talouselämästä, vaikka se merkitsisi yksityiseen liiketalouteen puuttumista.

kansallistamisten tueksi. Polttoaine- ja energiateollisuuden kansallistamisessa arveltiin tehokkuuden lisäksi paranevan myös teollisuuden alan turvallisuus ja tuotanto pystyttäisiin helpommin modernisoimaan. Kaasu- ja sähköverkon kansallistaminen sen sijaan mahdollistaisi alhaisemmat maksut kuluttajalle sekä verkon levittämisen myös maan kehittymättömille alueilla.²⁹⁹ Labourin perusargumentti kansallistamisten puolesta oli, että vain julkinen omistus takasi taloudellisten resurssien optimaalisen käytön. Argumentti ei ollut uusi, vaan nousi jo 1920-luvulla esille. Tausta-ajatuksena tässä oli se, että keskittäminen, standardisointi ja suuri tuotanto laskisi tarpeettomia kustannuksia.³⁰⁰

Valtio oli puuttunut muutamien keskeisten alojen omistusrakenteeseen ja korjannut pahimpia kilpailutilanteiden vääristymiä jo ennen Attleen hallituskautta. Kuljetusliikenne oli kokenut ennen toista maailmansotaa mullistuksia, sillä ongelmallisen kilpailutilanteen vuoksi 130 junayhtiötä organisoitiin valtion toimesta neljäksi suureksi yhtiöksi.³⁰¹ Tällä haluttiin puuttua ongelmiin, joita liian monen toimijan keskeinen kilpailu aiheutti, vaikka useimmilla aloilla ongelmat liittyivät ennemminkin kilpailun puutteeseen ja kartelleihin. Attleen hallituksen aluille laittaman liikenteen ja kuljetusten kansallistamisen arveltiin tuovan etuja erityisesti erilaisten kuljetusten yhteensovittamisten osalta, jolloin kaikkea toimintaa koordinoisi viime kädessä valtio. Paitsi, että kuljetusten kansallistamisilla haettiin suoraa tuotannollista tehokkuutta, haluttiin myös puuttua kilpailutilannetta vääristävien monopolien asemaan.³⁰² Labour vetosi siihen, että kaikki kuljetusmuodot yhdistämällä yksiin käsiin, voitaisiin merkittäväällä tavalla parantaa kuljetusliikenteen tehokkuutta. Edes konservatiivit eivät tätä asiaa kaikissa puheenvuoroissa kiistäneet, mutta näkivät tämän kuitenkin tapahtuvan vapauden kustannuksella ja toisaalta heikentävän kuljetusliikenteen kasvumahdollisuuksia.³⁰³

Eryteisesti yksityisten toimijoiden voitontavoittelu katsottiin Labourin leirissä tehokkuutta laskevaksi seikaksi. Labourin edustaja Norman Smith³⁰⁴ laittoi eräässä vuoden 1947 loppupuolen parlamenttikeskustelussa vallitsevan polttoainepulan kapitalistisen järjestelmän syyksi, jonka ainoa päämäärä oli tavoitella voittoa. Kun

299Greenleaf, W.H. (1987), *The British Political Tradition* vol. 3: A Much Governed Nation Part 1, 369

300Tomlinson 2002, 8-9.

301Stevenson 1986, 63.

302Greenleaf 1987, 369-370, Page 2007, 36.

303HC 16.-18.12.46 vol.431. Transport Bill.

304Puolueen näkyvimpiä keynesiläisyyden vastustajia.

rautatie ja kaivosyritykset maksoivat osinkoja osakkeen omistajille, nämä eivät voineet samaan aikaan huoltaa ja modernisoida kalustoaan.³⁰⁵ Kun vastakkain asetettiin yksityinen ja valtion monopoli, Labour-poliitikot valitsivat mieluiten jälkimmäisen. Labourin edustaja Robert Mellish näki kuljetusliikenteen kansallistamisesta käydyssä keskustelussa, että keskustelun ydin tulisi olla siinä, kumpi oli parempi hoitamaan kuljetuksia, yksityinen monopoli vai valtio. Tähän hänen mielestä ei ollut muuta vastausta kuin valtio, kun yksityinen monopoli keskittyi vain voiton tavoitteluun.³⁰⁶ Kansallistamisten etuja liittyen tehokkuuteen, pidettiin Labourin riveissä selvänä. Labourin edustaja Jay näki väistämättömäksi tosiasiaaksi sen, että valtion omistuksen tuoma kuljetusliikenteen rationalisointi laskisi kustannuksia niin matkustaja- kuin tavaraliikenteessäkin.³⁰⁷

Sen sijaan konservatiivit eivät pitäneet kuljetusliikenteen monopolia edes väistämättömänä tosiasiana, vaan halusivat pitää ovet avoinna mahdolliselle kilpailulle. Konservatiivien edustaja Peter Thorneycroft³⁰⁸ teki kuljetusliikenteen kansallistamisesta käydyssä keskustelussa selväksi kielteisen kannan kaikenlaisia monopoleja - niin yksityisiä kuin valtion monopoleja - kohtaan. Hän kritisoi Labourin näkemystä siitä, että yksityisen monopolin muuttaminen julkiseksi monopoliksi toisi oletettuja etuja, vaan näki monopolin olevan aina paha asia erityisesti kuluttajan kannalta, jonka valinnanvapaudet kapenisivat.³⁰⁹ Labourin edustaja Joseph Sparks³¹⁰ vastasi Thorneycroftin väitteeseen monopolien haitallisuudesta ottamalla esille ennen vuotta 1921 vallinneen tilanteen raideliikenteessä, jossa 130 junayhtiötä kamppaili asemistaan. Sparksin mielestä siirtyminen neljään raideliikenteen toimijaan oli aikoinaan väistämätöntä ja seuraava looginen askel olisi lakiesityksen mukainen siirtyminen valtion hallintaan.³¹¹ Loppujen lopuksi junaliikenteen kansallistaminen ei ollut suurin kiistan aihe, vaan suurimmat erimielisyydet liittyivät autokuljetusten kansallistamisiin. Uusi laki rajoitti tuotantolaitosten mahdollisuuksia kuljettaa itse tuotteitaan 30 mailia pidempiä matkoja. Tässäkin tehokkuus ja kuljetusliikenteen rationalisointi olivat tärkeimmät puoltavat argumentit, kun sen sijaan konservatiivit vetosivat tuotanto-

305HC 22.10.47 vol.443 cc203. Debate on the Address.

306HC 16.12.46 vol.431 cc1666. Transport Bill.

307HC 17.12.46 vol.431 cc1842. Transport Bill.

308Pitkäaikainen konservatiivipoliitikko, joka toimi mm. Macmillanin hallituksessa valtionvarainministerinä v. 1957-58.

309HC 18.12.46 vol.431 cc2027. Transport Bill.

310Ammattiliittoaktiivi, joka toimi rautatiealalla.

311HC 18.12.46 vol.431 cc2048. Transport Bill.

laitosten valinnanvapauteen.³¹²

Kuitenkin vielä kuljetusliikenteen kansallistamistakin suurempi riidan aihe parlamentissa oli rauta- ja terästeollisuuden kansallistaminen. Myöskään tehokkuusargumentti ei ollut yhtä pätevä rauta- ja terästeollisuuden kohdalla kuin kuljetusliikenteen kohdalla oli ollut. Osa katsoi teollisuuden alan toimivan tehokkaasti, vaikka organisoinnissa olikin hieman korjattavaa, eikä tilanne ollut näin samanlainen kuin esimerkiksi hiilikaivosten tai rautateiden osalla oli. Tässä korostui myös enemmän ideologiset perustelut jyrkän linjan sosialistien tukiessa toimenpidettä, kun taas pragmaattiset tahot epäilivät kansallistamisen hyötyjä. Myös hallituksen sisällä mielipiteet jakautuivat erityisesti kansallistamisen toteutuksen aikataulun osalta, mistä syystä kansallistamislaki tuli käsittelyyn vasta vuoden 1948 syksyllä.³¹³

Myös rauta- ja terästeollisuuden kohdalla kansallistamisten arveltiin tuovan kustannuksellisia hyötyjä. Rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisten yksi tärkeimmistä perusteista oli monopolien asema sekä mahdolliset kartellit, jotka pitivät yllä korkeita hintoja.³¹⁴ Tehokkuutta puoltavat argumentit olivat osin samoja kuin kuljetusliikenteen kansallistamiskeskustelussa olivat olleet. Toisaalta rauta- ja terästeollisuuden kohdalla tilanne oli hieman erilainen, sillä toisin kuin monet muut kansallistetut alat, terästeollisuus tuotti valmiita tuotteita markkinoille, eikä kyseessä ollut myöskään luonnollinen monopoli.³¹⁵

Opposition edustajat eivät myöskään uskoneet Labourin edustajien väitteisiin siitä, että markkinatalouden mekanismeihin puuttuminen parantaisi tehokkuutta. Labourin edustaja Stanley Evans yritti rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisesta käydyssä keskustelussa vastata näihin epäilyihin ja otti esille alalla vallitsevan kilpailun puutteen. Hän näki markkinat erityisesti terästeollisuuden osalta tehottomiksi, sillä markkinatalouden mekanismit eivät kartellien ja muiden epäkohtien vuoksi toimineet.³¹⁶ Labour-ministeri George Strauss tyrmäsi keskustelussa esiin tulleen näkemyksen, jonka mukaan kansallistamisten tarkoitus oli pelastaa konkurssin partaalla olevat yksityiset yritykset. Sen sijaan kansallistamisten tarkoitus olisi hänen mukaansa se, että yritykset täyttäisivät kansakunnan niille asettamat vaatimukset, joita nämä eivät yksityisissä

312HC 16-17.12.46 vol.431 cc1641, cc1862, cc2027. Transport Bill.

313Morgan 1984, 110-119, Page 2007, 37.

314Greenleaf 1987, 370.

315Morgan 1984, 110-113.

316HC 15.11.48 vol.458 cc97-98. Iron and Steel Bill.

käsissä täyttäneet.³¹⁷

Vaikka osa Labourin edustajista vieritti syyn polttoainepulasta aiemmin vallinneen *laissez faire* -talouden syyksi niin oppositio sen sijaan näkikin syyn olevan nimenomaisesti vasta toteutetuissa kansallistamisissa. Myös hiilikaivosten kansallistamisten aiheuttamat tuotannolliset ongelmat nostettiin keskustelussa esiin, jota käytettiin varoittavana esimerkkinä kansallistamistoimenpiteiden tehottomuudesta. Konservatiivien edustaja Peter Thorneycroft kyseenalaisti kansallistamisista saadut hyödyt, sillä hiilen hinta oli noussut kolmin tai nelinkertaiseksi sotaa edeltävän ajan hintoihin nähden, eivätkä kansallistamiset tai täystyöllisyysohjelma olisi olleet mahdollisia ilman Yhdysvaltojen taloudellista tukea.³¹⁸ Hiilikaivosten tuotannolliset ongelmat ymmärrettiin myös Labourin sisällä, mistä syystä osa suhtautui varauksellisesti rauta- ja terästeollisuuden kansallistamiseen. Kansallistamisissa käytetty keskusjohtoinen lautakuntamalli³¹⁹ ei kaikkien mielestä kyennyt toimimaan parhaalla mahdollisella tavalla ja tästä syystä esillä oli myös muita hallintamalleja. Jotkut Labourin keskeisistä avainhahmoista, kuten Douglas Jay kyseenalaistivat myöhemmin kansallistamistoimenpiteiden hyödyn niistä aiheutuneiden ongelmien vuoksi. Vaikka julkinen monopoli takaisi sen, ettei tuotanto olisi voitontavoittelun vuoksi tehotonta, niin nähtiin ongelmaksi kilpailun puutteen tuoma staattisuus ja jämähtäneisyys.³²⁰

Kansallistamisten ohessa käyty tuotannon tehokkuuteen liittyvä keskustelu oli monella tapaa mielenkiintoinen, vaikkei se ollut vapauskäsitteen ja vallankäytön näkökulmasta yhtä hedelmällinen, kuin seuraavaksi esiin otettavat teemat. Kuitenkin tarpeiden tyydyttyminen tuotannon tehokkuutta parantamalla liitettiin monissa Labourin puheenvuoroissa vapauteen. Rationalistinen suunnittelu oli ikään kuin keino edistää vapautta. Monissa Labourin puheenvuoroissa tuleekin ilmi jo edellä esitetyt ajatukset siitä, että yksityinen voitontavoittelu oli syy tarpeiden epätasaiseen jakoon ja niukkuuteen.

317HC 15.11.48 vol.458 cc76. Iron and Steel Bill.

318HC 27.10.48 vol.457 cc140-147. Debate on the Address.

319Käännän englanninkielisen termin *board* lautakunnaksi puhuttaessa kansallistettujen alojen keskusjohtoisista hallintoelimistä. Esimerkiksi hiilikaivosteollisuutta johti *National Coal Board* ja sähköverkkoa *Central Electricity Generating Board*.

320Chick, Martin (2002), *Industrial Policy in Britain 1945-1951: Economic Planning, Nationalisation and the Labour Governments*, 99-100.

3.4.2. Valtion omistus ja taloudellinen valta

Kansallistamisilla haluttiin paitsi lisäitä tehokkuutta, mutta myös ottaa valta pois pääoman omistajilta, jotta tasa-arvo voisi toteutua ja vallitseva luokkayhteiskunta murtuisi. Vaikka tämä näkemys oli laajasti omaksuttu Labour puolueessa niin erityisesti puolueen revisionistit katsoivat, etteivät kansallistamiset välttämättä toteuttaisi niille asetettuja päämääriä ja etsivät myös muita keinoja epätasa-arvon poistamiseen.³²¹ Moni aikakauden yhteiskuntateoreetikko, mukaan lukien Burnham ja Hayek, ennustivat valtion yhteisomistuksen johtavan vain uuden, johtavan luokan syntyyn, eikä näin ollen poistaisi luokkayhteiskuntaa. Myös moni vasemmistoideologit, kuten Thomas Balogh ja edellä mainittu G. D. H. Cole, näkivät uhaksi taloudellisen vallan keskittymisen ja vaativat pluralistista omaisuuden hallintamallia, jossa taloudellinen valta oli hajautettu ja demokraattisesti hallittua.³²² Attleen hallituksen kansallistamistoimet eivät kuitenkaan toteuttaneet Baloghin ja Colen visioita hajautetusta hallintajärjestelmästä. Kansallistamisissa valta usein keskitettiin tuotantoalakohtaisille lautakunnille - kuten hiilikaivosten tapauksessa *National Coal Boardille* - joihin kuului usein myös tuotantolaitosten aiempia omistajia. Osakkeenomistajille maksettiin myös suuret korvaukset kansallistamisista, mikä aiheutti kritiikkiä ja myös heikensi kansallistamisten vaikutuksia tasaisempaan omaisuuden jakoon.³²³ Kansallistamisten yhteiskunnalliset vaikutukset esimerkiksi vallitsevaan luokkajakoon jäivät näin ollen pieneksi, eikä monikaan kansallistamisiin liitetty toive - kuten toive laajemmasta työmarkkinademokratiasta - toteutunut.

Niin Labour kuin Konservatiivit argumentoivat taloudellisen vallan keskittymistä vastaan, mutta näkemykset erosivat sen suhteen, oliko taloudellisen vallan siirtäminen valtiolle vallan keskittämistä vai hajauttamista. Kun Labourin retoriikassa taloudellinen valta otettiin pois 'yksityisiltä diktaattoreilta' ja annettiin demokraattisesti hallituille elimille, eli kansalle, niin konservatiivit väittivät tämän todellisuudessa siirtävän valtaa ministereille. Konservatiivit vetosivat tuttuun tapaan valinnan vapauteen, jota laki heidän mukaansa rikkoi tekemällä valtiosta ainoan palvelujentarjoajan pitkän matkan kuljetuksille.³²⁴ Labourin päämääränä oli poistaa 'markkinavoimien tyrannia' siirtämällä taloudellinen valta yksityisiltä omistajilta demokraattisesti hallituille instituutioille,

³²¹Kts. Ellison 1994, 3-12, Jackson 2012, 42-43.

³²²Jackson 2007, 155-158.

³²³Jackson 2007, 155, Morgan 1984, 104-106.

³²⁴HC 16.-18.12.46 vol.431. Transport Bill.

kuten parlamentille. Labourin edustaja Arthur Palmer totesi eräässä parlamentti-keskustelussa, että tehokkuus, hinta ja työläisten suhteet työnantajiin olivat vain toissijaisia argumentteja kansallistamisten puolesta, kun tärkein syy oli taloudellisen vallan poistaminen yksityisistä käsistä.³²⁵ Kuljetus- ja junaliikenteen kansallistamisen yhteydessä erityisesti monopolit nähtiin räikeimpänä esimerkkinä taloudellisen vallan keskittymisestä yksityisille toimijoille. Labourin edustaja Jay näki kuljetus- ja junaliikenteen yritysten olevankin käytännössä yksityisiä monopoleja ja niin suuren vallan keskittyminen yksityisiin käsiin ei ollut suotavaa. Tästä syystä valta oli siirrettävä ministerille vastuussa oleville viranomaisille, ministerien ollessa samanaikaisesti vastuussa parlamentille. Tämän hän näki ainoaksi demokraattiseksi järjestelmäksi ja periaatteen noudattavan myös perustuslakia.³²⁶

Kuljetusliikenteen kansallistamisen yhteydessä vallitsi hallituksen ja opposition välillä erimielisyys siitä, merkitsikö taloudellisen vallan siirtäminen valtiolle taloudellisen vallan keskittämistä vaiko toisaalta sen hajauttamista. Konservatiivit näkivät kansallistamistoimenpiteiden ennemminkin keskittävän valtaa ministereille, kun tuovan sitä parlamentille, vaikkakin hallituksen ministerit olisivat viime kädessä vastuussa parlamentille. Konservatiivit myös vetosivat periaatteisiinsa, jotka korostivat yksilöiden taloudellista autonomisuutta suhteessa valtioon nähden vapauden ehdoksi taloudellisen vallan säilymisen yksilöillä. Konservatiivien edustaja Quentin Hogg³²⁷ piti kuljetusliikenteen kansallistamisesta käydyssä keskustelussa lakiesitystä huonona sillä se oli ristiriidassa sellaisen yhteiskuntanäkemyksen kanssa, mikä teki maasta onnellisen. Hän totesi puolueensa uskovan vapauteen, joka merkitsi vallan hajauttamista ja jota uhkasi nyt vallan keskittäminen, jossa suuret teollisuuden alat olivat muutamien ihmisten täydellisessä hallinnassa.³²⁸ Jay yhtyi puheenvuoroon vallan hajauttamisesta, mutta näki lain päinvastoin tuovan vallan muutamilta ihmisiltä viranomaiselle, joka oli vastuussa viime kädessä koko elektoraatille.³²⁹ Tässä mielessä taloudellisen vallan hajauttaminen merkitsi siis demokraattista hallintoa, kun taas konservatiivit suhtautuivat demokraattisen hallinnan mahdollisuuteen hyvin kriittisesti. Osa Labourin edustajista vertasi *laissez faire* -taloutta jopa diktatuuriin, kuten edustaja George Rogers teki. Hän

325HC 29.10.48 vol.457 cc453-456. Debate on the Address.

326HC 17.12.46 vol.431 cc1842. Transport Bill.

327Yksi aikakauden merkittävimpiä konservatiivipoliitikkoja, joka toimi urallaan ministerinä ja tuli tunnetuksi myös poliittisista teoksistaan.

328HC 05.05.47 vol.437 cc84-85. Transport Bill.

329HC 05.05.47 vol.437 cc90. Transport Bill.

kritisoi konservatiivien esittämää näkemystä ministerivallan kasvusta, sillä yhtä lailla valta oli keskittynyt 'yksityisille diktaattoreille' yksityisten yritysten johdossa, kuten esimerkiksi Henry Fordille, joka ei ollut vastuussa toimistaan kenellekään ja jolla oli lähes täydellinen valta. Hän ihmetteli, miksi silloin valtaa ei pitäisi antaa ministereille, joka on kansaa edustavan parlamentin valitsema ja voitiin tarvittaessa vaihtaa, toisin kuin Henry Fordin tapauksessa.³³⁰

Samanlaisia vertauksia 'yksityiseen diktatuuriin' esiintyi myöhemmin myös rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisen yhteydessä. Kansallistamisesta vastaava ministeri Hugh Dalton ei nähnyt olevan normaali tilanne, että terästeollisuus oli muutamien harvojen toimijoiden käsissä, joiden johtajat käyttivät suunnatonta valtaa³³¹ teollisuudessa. Nämä henkilöt eivät olleet toiminnastaan vastuussa valtiolle ja heillä oli tästä syystä aivan liikaa valtaa.³³² Konservatiivien retoriikka koveni rauta- ja terästeollisuuden kansallistamiskeskustelussa, jolloin hallituksen toimia verrattiin totalitarismiin. Konservatiivien edustaja Lyttelton näki hallituksen, samaan tapaan kuin totalitarististen valtioiden, uskovan vallan keskittämiseen hallituksen käsiin ja näki lain vievän joko tietoisesti tai tietämättään kohti totalitarismia. Hallituksen tuli toimia puolueettomasti kaikkia tahoja kohtaa ja myös punnita maatalouden ja teollisuuden edut tehdessään päätöksiä. Hänen mukaansa oli jo kauan vallinnut oppi, jonka mukaan demokraattisen vallan tulee olla hajautettua ja jossa hallitus hallitsi ja valvoi, muttei omistanut tai johtanut.³³³

Voidaan todeta, että taloudelliseen valtaan liittyvät kysymykset olivat yksi suurimpia erimielisyyden aiheita Labourin ja konservatiivien välillä. Labourin retoriikkaan kuului kansakunnan vapauttaminen ”markkinavoimien tyranniasta”, kun taas konservatiivit puhuivat ”valtiokoneiston kahleista”. Kansallistamiskeskusteluissa nämä jakolinjat tulivat hyvin esille. Yhtä mieltä oltiin periaatteen tasolla vain siitä, että taloudellinen valta tuli olla hajautettua, eikä se saanut olla keskittynyttä joillekin tietyille mielivaltaisesti toimiville vallankäyttäjille. Kutakuinkin yhtä mieltä oltiin myös siitä, että taloudellisen vallan haltijoiden tulee olla vastuussa toiminnastaan muille, joko taloudellisen menestyksen tai sitten demokratian keinoin. Labourin puheenvuoroista

330HC 05.05.47 vol.437 cc113-114. Transport Bill.

331Hugh Dalton puhui sananmukaisesti teollisuusjohtajien diktatuurista (dictatorship).

332HC 02.11.48 vol.457 cc710,713-14. Nationalisation.

333HC 15.11.48 vol.458 cc95-96. Iron and Steel Bill.

huokuikin usko demokraattisen hallinnan mahdollisuuteen, kun taas konservatiivien puheenvuoroissa korostetaan yksilön taloudellisen autonomian ensisijaisuutta. Labour-poliitikot yhdistivätkin vapauskäsitteeseensä demokratian käsitteen, joka oli tietyssä mielessä kollektiivista vapautta, jossa kaikilla oli vapaus vaikuttaa yhteisiin asioihin. Sen sijaan konservatiivit olivat aina epäileväisiä pystyisikö demokraattinen hallinta turvaamaan vapauden, mistä syystä vallan oli turvallista säilyä yksilöllä. Tällöin ei mikään yhteiskunnan sektori saisi liikaa valtaa käsiinsä ja tietty tasapainotila säilyisi.³³⁴

3.4.3. Valtion omistus ja taloudellinen demokratia

Monet Labourin edustajista vaativat taloudellisen sfäärin demokratisointia. Taloudellinen valta haluttiin siirtää joko parlamentaarisen demokratian keinoin valvotuille elimille tai toisaalta suoraan työntekijöille. Taloudellisen demokratian toteuttamisesta ei ollut sosialistisessa liikkeessä yksimielisyyttä, mutta Atleen hallituksen toimet viittasivat enemmän ensin mainittuun keskitettyyn malliin, kuin ns. 'työmarkkinademokratiaan'³³⁵, jossa taloudellinen valta oli tuotantolaitoskohtaisesti työntekijöillä. Esimerkiksi hiilikaivosten kansallistamisissa käytetty lautakuntiin perustuva hallintamalli osoittautui lopulta hyvin keskitetyksi ratkaisuksi, jossa valta karkasikin työntekijöiden näkökulmasta kauas. Vaihtoehtojakin tälle olisi ollut, mutta ne eivät saaneet riittävää kannatusta. Ministeri Morrisonin ehdottamassa kansallistamismallissa oltaisiin perustettu huomattavasti autonomisempi hallintajärjestelmä, jossa laitokset olisivat toimineet itsenäisemmin ja jossa työläisetkin olisi huomioitu paremmin päätöksenteossa.³³⁶ Niin Labourin enemmistö kuin myös ammattiliitot suhtautuivat työläisten asemaan oman työnsä johtajina hyvin varauksellisesti ja jopa epäillen. Labour-poliitikot eivät uskoneet työntekijöiden kykyyn tehdä järkeviä päätöksiä, kun taas ammattiliitot halusivat pitää roolinsa työntekijöiden oikeuksien puolustajina, eivätkä ottaa vastuuta teollisuudenalojen hallitsemisesta. Näin ollen myöskään työntekijöiden asema ei muuttunut merkittävästi kansallistamisten yhteydessä, vaikka hallintajärjestelmät muuttuivat.³³⁷ Jopa muut puolueet, kuten liberaalit, olivat toisinaan Labouria aktiivisempia edistämään työläisten vaikutusmahdollisuuksia teollisuuslaitosten päätöksenteossa. Labourin enemmistö sen sijaan

³³⁴Vallan jakautumisesta yhteiskunnassa kts. esim. Barker 1994, 35-36.

³³⁵Kuten tein aiemmissakin kappaleissa, käänän englanninkielen *industrial democracy* käsitteen työmarkkinademokratiaksi.

³³⁶Morgan 1984, 96-106, Page 2007, 36.

³³⁷Eley 2002, 295-296, Morgan 1984, 97-99, Page 2007, 37.

painotti enemmän vahvaa keskusvaltaa, joka takaisi resurssien optimaalisen käytön ja loisi toimillaan tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa.³³⁸

Labour-poliitikot näkivät demokratian soveltamisen ainoastaan poliittiseen sfääriin riittämättömänä, vaan sitä tuli heidän mukaansa soveltaa yhtä lailla myös talouteen, jotta demokratia saisi täyden merkityksensä. Useat Labourin edustajat käyttivät parlamentissa puheenvuoroja, joissa nykyinen demokratia nähtiin rajoittuneeksi sekä riittämättömäksi ja jota piti välittömästi uudistaa. Labourin edustaja Lynn Ungoed-Thomas näki käsittelyssä olevien kansallistamisten laajentavan demokratian periaatteita teollisuuteen antaen teollisuustyöläiselle vihdoin sananvallan.³³⁹ Edustaja Jack Diamond korosti brittien olevan demokraattinen kansa ja kansallistamisten avulla voitiin laajentaa demokratiaa taloudelliselle puolelle. Hän ei pitänyt riittävänä, että demokratia rajoittui vain poliittisiin oikeuksiin, koska valtio halusi turvata onnellisen ja täyteläisen elämän kansalaisilleen.³⁴⁰ Edustaja John McKay ilmoitti Labourin uskovan vakaasti sosialismiin sekä siihen, että taloudellinen demokratia oli poliittisen demokratian looginen seuraus. Hän näki tehtäväksi luoda yhteiskunnan, joka pohjautui demokratian täydellisimmälle muodolle, mutta se ei ollut mahdollista niin kauan kuin taloudellinen valta oli pienen joukon käsissä. Nykyistä järjestelmää hän ei nähnyt demokraattiseksi vaan demokratia voitiin saavuttaa tulevaisuudessa, jos noudatettaisiin Labourin ohjelmaa.³⁴¹

Hienoista puheista huolimatta niin oppositio, kuin toisinaan myös omankin puolueen väki, nousi kyseenalaistamaan kansallistamisten toteutuksen. Toteutus perustui pitkälti hiilikaivosten kansallistamisissa käyttöön otettuun lautakuntamalliin, jota sovellettiin myös myöhemmissä kansallistamisissa. Konservatiivien edustaja Victor Montagu³⁴² väitti eräässä vuoden 1947 parlamenttikeskustelussa hiilikaivosten kansallistamisten olleen lähinnä vallan riistoa, sen sijaan, että sen siirtämistä kansalle. Hän ehdottikin toimenpiteeksi vallan hajauttamista ja siirtämistä demokraattisille ryhmille, sillä nykyiset toimenpiteet ovat keskittäneet valtaa ja vieneet kansalta vaikutusmahdollisuudet sekä valinnanvapauden.³⁴³ Konservatiivien Macmillan näki hiilikaivosten kansallistamislain, jossa valta siirrettiin yhdeksänhenkiselle

³³⁸Jackson 2012, 44.

³³⁹HC 17.12.46 vol.431 cc1882. Transport Bill.

³⁴⁰HC 02.11.48 vol.457 cc771. Nationalisation.

³⁴¹HC 17.11.48 vol.458 cc401. Iron and Steel Bill.

³⁴²Victor Montagu tunnettiin myös tittelillä Hinchingsbrookin varakreivi. Käytän tässä kuitenkin henkilön virallista nimeä.

³⁴³HC 23.10.47 vol.443 cc303. Debate on the Address.

lautakunnalle, olevan enemmän valtion kapitalismia³⁴⁴ kuin sosialismia. Lautakunnan jäsenet eivät olleet vastuussa kenellekään, eikä toisaalta työläisillä ollut mahdollisuutta osallistua päätöksentekoon.³⁴⁵ Myös osa Labourin omasta väestä oli pettynyt työläisten vähäiseen valtaan kansallistetuilla aloilla, mikä tuli näkyviin rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisen yhteydessä. Labourin edustaja Geoffrey Cooper otti esiin valtiovarainministerin tahdon laajentaa demokratiaa teollisuuteen, mutta oli epäileväinen pystyikö kansallistamisesitys sitä vielä tuomaan. Hän näki työntekijöiden osallisuuden päätöksenteosta tärkeäksi ja ehdotti perustettavaksi 'kansallista valtuustoa'³⁴⁶, jossa oli edustettuna niin työntekijät, teknikot, tuottajat kuin kuluttajatkin. Tällä hetkellä työntekijät olivat liian etäällä lautakuntien päätöksenteosta ja kyseinen toimenpide laajentaisi demokratiaa, kuten kaikki sitä halusivat.³⁴⁷

Myös taloudellisen demokratian toteutuminen parlamentaarisella tasolla keräsi moitteita. Hallituksen ministerit saivat parlamenttikeskusteluissa kritiikkiä erityisesti kansallistettujen alojen hallintajärjestelmästä, sillä parlamentaarinen tiedottaminen ja valvontakyky oli koko Attleen hallituskauden ajan heikkoa.³⁴⁸ Konservatiivien edustaja Oliver Lyttelton ilmoitti rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisesta käydyssä keskustelussa konservatiivien tuomitsevan lain, koska se ei tuonut todellista parlamentaarista kontrollia, vaikka myönsikin parlamentin olevan järjestelmässä taustalla. Laki veisi omistuksen useilta sadoilta teräsyhtiöiden osakkeenomistajilta ja keskittäisi vallan byrokraattisesti ministerin alaisuuteen. Lisäksi hän näki valtion monopolin yksityistä monopoliakin huonommaksi ratkaisuksi siitä syystä, että sillä oli paljon yksityistä monopolia suurempi valta, eikä mahdollistanut kilpailijoiden tuloa markkinoille.³⁴⁹ Labourin edustaja George Chetwynd³⁵⁰ vastasi kuitenkin Lytteltonin väitteeseen sillä, että edellisen 20 vuoden aikana teollisuudenalalle ei ollut käytännön tasolla asiaa uusilla toimijoilla. Lisäksi hän toi esille, että ministerillä olisi kansallistamisen myötä mahdollisuus antaa tarkkoja määräyksiä valtionyritykselle ja kaikki nämä määräykset voitiin haastaa parlamentin keskusteluissa.³⁵¹

344Käännän englanninkielen *state capitalism* käsitteen suoraan 'valtion kapitalismiksi'. Sillä tarkoitettiin useimmiten järjestelmää, jossa yksityinen kapitalismi oli korvattu suoralla valtionomistuksella. Ero sosialismiin on tässä se, että valtion kapitalismissa tuotantolaitokset katsottiin olevan valtion, ei työläisten hallinnassa.

345HC 20.05.46 vol.423 cc133. Coal Industry Nationalisation Bill.

346Geoffrey Cooper käyttää termiä *national council*, jonka käännän 'kansalliseksi valtuustoksi'.

347HC 17.11.48 vol.458 cc452-453. Iron and Steel Bill.

348Tomlinson 2002, 121.

349HC 09.05.49 vol.464 cc1510-1514. Iron and Steel Bill.

350Kannatti rauta- ja terästeollisuuden kansallistamista, joka työllisti paljon hänen vaalipiirissään.

351HC 09.05.49 vol.464 cc1583. Iron and Steel Bill.

Kun edellisessä kappaleessa käsittelin sitä, tulisiko taloudellisen vallan olla vapauden näkökulmasta yhteisöllä vai yksilöllä, niin tässä kappaleessa näkökulma oli siinä, miten yhteisöllä olevaa taloudellista valtaa tulisi jakaa. Labourin painottama taloudellinen demokratia sai aikakaudella monenlaisia merkityksiä, sillä sosialistinen liike oli perinteisesti jakaantunut vallankäytöllisissä asioissa.³⁵² Vaikka moni Labour-poliitikko puhui vallan siirtämisestä työläisille, niin käytännön tasolla tämän merkitys jäi epäselväksi. Labourin hallitus suosi kansallistettujen alojen keskitettyjä hallintoratkaisuja, jossa työläisten vaikutusmahdollisuudet eivät toteutuneet työpaikoilla, vaan ennemmin parlamentaarisen demokratian kautta. Labourin riveistä tuli toki kriittisiäkin puheenvuoroja siitä, että työläisten valta ei toteutunut ja joissa vaadittiin työmarkkina-demokratian toteutumista.³⁵³ Tärkein Labour-poliitikkojen vapauksista ei kansallistamiskeskusteluissakaan ollut työläisten vapaus päättää asioista itsenäisesti, vaan vapaus materiaalistien perustarpeiden puutteesta, jonka keskusjohtoinen järjestelmä siis turvaisi.

3.4.4. Yksityisomistuksellinen demokratia

Kansallistamisista käydyissä parlamenttikeskusteluissa esitetyille kansallistamistoimenpiteille esitettiin myös vaihtoehtoja. Konservatiivien sosiaalireformistinen siipotti joitakin kertoja parlamenttikeskusteluissa esille 'yksityisomistuksellisen demokratian'³⁵⁴ ajatuksen tarjoten tätä vaihtoehdoksi valtiojohtoiselle taloudelle. Omaisuutta haluttiin jakaa tasaisemmin, mutta käytännön toteutus tämän suhteen jäi monesti epäselväksi. Vaikka retoriikassa korostuikin ennemmin konservatiivien halut tämän kaltaiseen politiikkaan, niin myös Labourin revisionistissa piireissä oli kannatusta idealle. Omaisuuden katsottiin tärkeäksi pysyä yksilöllä, mutta se voitiin jakaa tasaisemmin yksilöiden kesken, jolloin jokainen olisi samalla myös omistaja.³⁵⁵ Kuitenkin yksityisomistuksellisen demokratian toteutukselta puuttui konkreettinen sisältö, eikä usein selvinnyt, mitä tämä käytännön tasolla tarkoitti. Konservatiivit eivät olleet ainoita, jotka ajatusta kannatti vaan myös Labourin revisionistisissä moni perusti politiikkansa tällaisen ajattelutavan pohjalle, mutta vaatien usein konservatiiveja radikaalimpia toimenpiteitä omaisuuden tasajaon edistämiseksi.

³⁵²Jackson 2012, 44, Barker 1994, 78-79.

³⁵³Esim. HC 17.11.48 vol.458 cc452-453. Iron and Steel Bill.

³⁵⁴Kuten aiemmin, käänän termin Property-Owning Democracy yksityisomistukselliseksi demokratiaksi. Kyseessä siis ajatus omaisuuden tasaisemmasta jaosta yksilöiden välillä.

³⁵⁵Jackson 2012, 39-43.

Yksityisomistukselliseen demokratiaan liittyi näkemys taloudellisen vallan hajauttamisesta muuten kuin siirtämällä sitä valtion demokraattiseen hallintaan. Eräs pienpuolueiden edustaja William Brown näki historian opettaneen, että vallan laaja jakaminen yhteisössä oli paras tie vapauteen ja vallan keskittämisen yhdelle instituutiolle tai luokalle veisi vapauden muilta tahoilta. Ei ollut olennaista oliko tämä keskitetty valta aristokratialla, porvaristolla, ay-liikkeen johdolla tai valtion byrokraatiakoneistolla vaan se, oliko valta keskitettyä vai jaettua.³⁵⁶ Aikakauden parlamenttikeskustelussa on myös joitakin suoria viittauksia yksityisomistukselliseen demokratiaan. Konservatiivien Hogg kritisoi kuljetusliikenteen kansallistamista, sillä katsoi tämän olevan ristiriidassa yksityisomistuksellisen demokratian ihanteen kanssa, eikä omistusoikeuden rajoittaminen toisi myöskään taloudellista demokratiaa.³⁵⁷ Vaikka Labourissa jotkut kannattivatkin ajatusta yksityisomistuksellisesta demokratiasta, niin jotkut olivat pessimistisiä sen toteuttamisen suhteen yhteiskunnassa, jossa suuret tuotantoyksiköt hallitsivat markkinoita. Labourin edustaja Richard Acland nosti esiin keskustelussa esiintyneen yksityisomistuksellisen demokratian vaihtoehdon pitäen tätä toimivana silloin, kun puhuttiin alle kymmenen työntekijän teollisuuslaitoksista, mutta 500 työntekijän tehtaissa tämä ei hänen mukaansa enää toiminut.³⁵⁸

Keskusteluun kansallistamisten hyödyistä ja haitoista liittyi myös keskustelu valinnanvapaudesta niin tuotteiden kuin työpaikankin suhteen. Kansallistamiset ja valtion monopoli katsottiin olevan ristiriidassa liberalismiin perinteisen vapauskäsityksen kanssa, jossa yksilöllä tuli olla valinnanvapaus hankkimiansa hyödykkeiden suhteen.³⁵⁹ Konservatiivit näkivät vapaan markkinatalouden ja yksityisomistuksellisen demokratian valtion monopolia parempana ratkaisuna, sillä se ei veisi yksilöltä pois valinnanvapauksia. Konservatiivien edustaja Darling piti kansallistamisia käsittelevässä parlamenttikeskustelussa valinnanvapautta keskeisenä vapauden muotona ja valtion monopoli aiheutti tämän vapauden menettämisen.³⁶⁰ Konservatiivien edustaja Thorneycroft näki markkinatalouden eduksi sen, että oli mahdollisuus vaihtaa myyjää tai palvelut tarjoajaa toiseen mikäli ei ollut tyytyväinen tähän. Valtion monopoli sen

---

356HC 27.10.48 vol.457 cc157. Debate on the Address.

357HC 05.05.47 vol.437 cc84-85. Transport Bill.

358HC 02.11.48 vol.457 cc796-799. Nationalisation.

359Clarke, Peter (1997), *Hope and Glory – Britain 1900-1990*, 225.

360HC 02.11.48 vol.457 cc774-779. Nationalisation.

sijaan lopetti tämän valinnan vapauden, sillä oli vain yksi tuottaja.³⁶¹

Toisaalta konservatiivit näkivät valinnanvapauden heikkenevän valtion monopolin myötä myös työntekijöiden keskuudessa, sillä heillä ei ollut valittavanaan kuin yksi työnantaja, valtio. Konservatiivien edustaja Thorneycroft näki, ettei kansallistamiset parantaneet työntekijän asemaa ja työpaikkademokratiaa, sillä omasta syystä irtisanottujen kaivostyöläisten oli hyvin vaikea enää päästä alalle kun työllistäjiä olisi vain yksi.³⁶² Konservatiivien edustaja Strauss katsoi rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisten olevan tuhoisa kaikkien niiden silmissä, jotka halusivat säilyttää vapaan yhteiskunnan. Kansallistamislain mennessä läpi, valtion hallinta kasvaisi niin, ettei yksityiselle yrittämiselle jäänyt enää tilaa yhteiskunnassa. Kansallistaminen oli uhka paitsi tehokkuudelle, mutta myös vapaudelle, sillä työntekijöillä ei ollut enää mahdollisuutta vaihtaa työnantajaa.³⁶³

Valinnanvapauden korostaminen olikin yksi konservatiivien perusargumenteista Labourin taloudellista demokratiaa vastaan. Yksityisomistuksellinen demokratia olisi ollut konservatiivien näkökulmasta keino toteuttaa myös valinnanvapaus. Loppujen lopuksi Labour-poliitikot olivat hyvin hampaattomia puolustamaan konservatiivien valinnanvapaus argumenttia, sillä vaikka tuotantolaitosten hallinnan demokraattisuus toteutuisikin, niin kuluttajien silmissä tuottajia oli vain yksi. Myös Hayek käsitteli valinnanvapauden tematiikkaa *Road to Serfdom* teoksessaan ja hänen ajatuksensa linkittyvät selkeästi myös konservatiivien valinnanvapausargumentaatioon – vaikkakaan Hayek ei ollut todellakaan ainoa, joka asiasta oli puhunut. Erityisesti kuluttajien valinnanvapaus oli keskeinen teema myös monella 1800-luvun liberaalilla ajattelijalla John Stuart Mill mukaan lukien.³⁶⁴ Liberaalien painottama valinnanvapaus nivoutuikin ajatukseen useista taloudellisista toimijoista, jotka kilpailivat keskenään ja tarjosivat näin paitsi lisää hyvinvointia, niin myös monipuolisuutta vaihtoehtojen suhteen.

361HC 14.05.46 vol.422 cc1783. Coal Industry Bill.

362HC 27.10.48 vol.457 cc140-147. Debate on the Address.

363HC 15.11.48 vol.458 cc129. Iron and Steel Bill.

364Kts. esim. Millin On Liberty (1859) teos.

IV TOTALITARISTINEN DEMOKRATIA? - DEBATTI VAPAUDESTA JA JÄRJESTELMÄN LEGITIMITEETISTÄ

4.1. Vapaan yhteiskunnan rajat

Labour-hallitus halusi retoriikassaan rajoittaa voitontavoittelijoiden ja pääoman omistajien vapautta 'suurempien' ja 'korkeampien'³⁶⁵ vapauksien vuoksi. Kaikille ei kuitenkaan ollut päivän selvää missä rajanveto erilaisten vapauksien suhteen kulki ja mitä todellisuudessa olivat paljon luvatut 'suuremmat' ja 'korkeammat' vapauden muodot. Hallituksen harjoittama taloudellinen suunnittelu keräsi useaan otteeseen kritiikkiä niin oppositiolta kuin välillä myös omiltakin, joka sisälsi suoria tai epäsuoria viittauksia totalitaristiseen vallankäyttöön. Konservatiivit käyttivät eritoten Hayekin tulkintoja totalitarismista retorisenä aseena vastustaessaan hallituksen reformiohjelmaa ja erityisesti puuttumista työn- sekä elinkeinon vapauksiin.³⁶⁶ Kuten edellisessä luvussa tuli esille, totalitaristiseksi vallankäytöksi luokiteltiin erityisesti hallituksen toimenpiteet vapaan työpaikanvalinnan rajoittamiseksi, mutta useimmiten totalitarismikäsitteen sisältö jäi enemmän tai vähemmän epäselväksi. Neuvostoliittoa käytettiin monesti malliesimerkkinä totalitaristisesta valtiosta niin konservatiivien kuin myös Labourin retoriikassa konservatiivien nähdessä Britannian kehityksessä merkkejä totalitaristiseen Neuvostovaltioon luisumisesta.³⁶⁷ Eräässä vuoden 1948 lopun parlamenttikeskustelussa

³⁶⁵Käsitettä 'korkeampi' ja 'suurempi' vapaus käyttivät aikakaudella monet vasemmalle kallellaan olevat poliitikot ja ajattelijat mukaan lukien Karl Mannheim ja Karl Polanyi. Myös nämä 'todellisen' vapauden ohella merkitsivät useimmiten jonkinlaista taloudellista vapautta merkitessä vapautta puutteesta.

³⁶⁶Esim. HC 24.10.47 vol.443 cc434, cc440. Debate on the Address.

³⁶⁷Esim. HC 02.11.48 vol.457 cc725. Nationalisation.

konservatiivien edustaja David Robertson kritisoi hallitusta heikoksi, koska sillä ei ollut luottamusta kykyyn hallita teollisuutta muuten kuin saattamalla se julkiseen omistukseen. Hän katsoi hallituksen muuttuvan totalitaristisemmaksi ja vertasi teollisuuden fyysisen omistamisen lisääntymistä Neuvostoliittoon, jossa valtio omisti myös ihmisen mielen ja ruumiin.³⁶⁸

Joidenkin silmissä Hayekin aiemmin esitetyt uhkakuvat näyttivät toteutuvan heti Attleen hallituksen noustua valtaan syksyllä 1945. Erityisen paljon kritiikkiä keräsi hätätilalain (*Emergency Laws Act*) jatko, joka rajoitti taloudellisten vapauksien lisäksi myös poliittisia vapauksia. Konservatiivien edustaja Darling väitti käsittelyyn tulleen lain olevan todellinen uhka erilaisille vapauksille, mistä hänellä oli useita esimerkkejä. Uusia kerhoja ei saanut perustaa ja kaikki julkinen keskustelu, mikä katsottiin aiheuttavan levottomuutta oli kiellettyä. Lisäksi monet taloudelliset vapaudet olivat hänen mukaansa hävinneet, eikä tietyistä ammateista saanut vaihtaa toiseen työtehtävään. Tämä kaikki merkitsi vapauden kieltämistä ja hän ilmaisi myös pelkäävänsä sen tulevaisuuden kohtaamista, johon Labour puolue oli vaaliohjelmassaan *Let us face the future* viitannut.³⁶⁹ Konservatiivien edustaja James Reid ihmetteli samassa keskustelussa aikoiko hallitus todella tehdä uusia puolustussäädöksiä, jotka ilman syytä lisäisivät tämän valtaa tehdä pidätyksiä ilman syytä vaikka valtio on palannut rauhan tilaan. Hänen mukaansa henkilökohtaiset vapaudet eivät merkinneet juuri mitään sosialisteille. Lisäksi Reid ihmetteli ivallisesti pääministerin puhetta, jossa hän sanoi Labourin puolustaneen vapautta taistelussa kuninkaita, uskonnollista tyranniaa, maanomistajia ja muita taloudellisia sortajia vastaan, mutta unohtaen mainita valtion byrokraattisen hallinnon vastustamisen.³⁷⁰

Myös hallituksen omissa riveissä esiintyi pelkoa ja epäilyjä liittyen hallitukselle myönnettyihin suuriin valtuuksiin sekä harkintavaltaan. Varustelu- ja palvelulain jatkosta käydyssä keskustelussa vuonna 1947 Labourin edustaja Raymond Blackburn³⁷¹ piti pitkän puheen, jossa ilmaisi huolensa hallitukselle myönnettäviin valtaoikeuksiin. Hän piti puheenvuorossaan kyseistä keskustelua parlamentin historian tärkeimpänä. Keskustelun aiheena oli hänen mukaansa tosiasiallisesti vallankäyttö ja näki oman puolueensa, Labourin välittävän hyvin vähän vapauksista, johon sai heti perään

---

368HC 02.11.48 vol.457 cc725. Nationalisation.

369HC 20.11.45 vol.416 cc314-315. Emergency Laws Bill.

370HC 20.11.45 vol.416 cc325. Emergency Laws Bill.

371Piti vuonna 1950 kuuluisaksi tulleen ylistyspuheen Churchillille, jossa kannatti tätä pääministeriksi.

kärkkään kommentin omilta. Hän otti esille aiemmin säädetyin rauhan ajan asevelvollisuuden, joka oli vastoin puolueen vaaliohjelmaa, eikä puolueella ollut näin ollen mandaattia siihen. Sen sijaan vaaliohjelma perustui haluun yhdistää taloudellinen ja poliittinen demokratia ilman totalitaristisia aikeita, sillä Labour oli hänen mukaansa yksilövapauden puolella. Blackburn jaotteli sosialismin kahteen lajiin, joista toinen oli totalitaristinen muoto, mitä kommunismi ja fasismi edustivat, kun taas toinen oli hänen kannattamansa liberaali, demokraattinen sosialismi. Hän ei väittänyt kuitenkaan uskovansa, että hallitus turvautuisi lain suomista mahdollisuuksista huolimatta totalitaristiseen vallan käyttöön, mutta piti lakia siitä huolimatta vääränä ja vaaliohjelman vastaisena.³⁷²

372HC 08.08.47 vol.441 cc1867-1870. Supplies and Services Bill.

4.2. Demokraattia ja parlamentarismi

Vaikka pelkoja totalitarismiin luisumisesta ilmeni erityisesti opposition leirissä niin Attleen hallituksen politiikka nojasi parlamentaaristen käytäntöjen kunnioittamiselle. Parlamentin katsottiin symboloivan jatkuvuutta ja vakautta maan poliittisessa elämässä.³⁷³ Se oli maan ylin lainsäädäntövallan käyttäjä ja vallan katsottiin olevan suvereenia suhteessa muihin poliittisiin vallankäyttäjiin, eikä sitä sitonut myöskään aiempien parlamenttien päätökset. Ainoa taho, jolle parlamentti oli vastuussa oli äänestäjät, joiden tahtoa edustajien oli parlamenttityöskentelyssä ensikädessä edustettava. Parlamentaariseen työskentelyyn kuului tärkeänä osana keskustelu, jossa kaikki mielipiteet pääsisivät tarkastelun kohteeksi ja jossa myös parlamentaarisen vähemmistön asemaa kunnioitettaisiin. Erityisesti konservatiivi-ideologi Michael Oakeshott ihaili parlamentin keskustelevaa tyyliä tehdä politiikkaa ja piti parlamentarismia tärkeänä osana brittiläistä poliittista traditiota.³⁷⁴ Monet näkivätkin parlamentaarisen demokratian poliittisen vapauden ehdoksi, jossa kaikilla kansalaisilla oli mahdollisuus osallistua edustusjärjestelmän kautta yhteiseen päätöksentekoon.

Attleen hallituskaudella Labourin päätöksenteko pysyi demokraattisilla tahoilla, eikä puolueen keskuskomitea (NEC) päässyt sanelemaan puolueen politiikkaa, kuten esimerkiksi Laski olisi halunnut. Hallituksella oli myös hyvät suhteet niin parlamenttiryhmään kuin myös parlamentin ylähuoneeseen, jossa puhemiehenä toimi Labourin Lordi Addison. Toisaalta ylähuoneessa oli paikkojen perintöoikeuteen perustuva konservatiivienemmistö, joka nähtiin kiistanalaisissa kysymyksissä, kuten rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisessa, potentiaalisesti uhaksi päätösten läpi viemiseksi. Tämän vuoksi vuoden 1948 parlamenttilailla heikennettiin ylähuoneen asemaa entisestään vähentämällä sen viivytyismahdollisuutta kahdesta vuodesta yhteen vuoteen. Edellinen parlamenttilaki vuodelta 1911 oli jo poistanut ylähuoneelta ehdottoman veto-oikeuden ja jättänyt jäljelle kahden vuoden lykkäävän veto-oikeuden.³⁷⁵ Attleen hallitus teki kautensa aikana vain kaksi perustuslaillista muutosta, joista ensimmäinen oli uusi

373 Seaward Paul, Ihalainen, Pasi (2016), *Key Concepts for Parliament in Britain*. Teoksessa: Ihalainen, Pasi, Ilie, Cornelia, Palonen, Kari (2016), *Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of a European Concept*. Berghahn Books.

374 Soinin 2008, 61-63, Grant 2009, 25-26.

375 Morgan 1984, 70-84.

parlamenttilaki ja toinen yliopistojen kiintiöpaikkojen poistaminen parlamentista. Vuoteen 1948 saakka akateemisen tutkinnon suorittaneilla oli vielä etuoikeus äänestää kahdesti; toisaalta siellä missä liiketoimet sijaitsivat ja tämän lisäksi vielä yliopistojen ehdokaslistoja.³⁷⁶

Labourin demokraattinen sosialismi pyrki muuttamaan järjestelmää aiempaa oikeudenmukaisemmaksi ja tasa-arvoisemmaksi noudattaen parlamentaarisen demokratian periaatteita. Monet Labour-poliitikoista karsastivat Neuvostoliiton totalitaristista sosialismin muotoa, vaikkakin osa näki maiden jakavan yhteisen oikeudenmukaisuuden ideaalin.³⁷⁷ Labour-poliitikot puhuivat halusta laajentaa demokratiaa ja näkivät tasa-arvon edistämisen tukevan tätä tavoitetta lisäten ihmisten osallisuutta yhteiskunnassa. Labourin edustaja Richard Acland³⁷⁸ puhui eräässä kansallistamista käsittelevässä parlamenttikeskustelussa sosiaalisesta muutoksesta, joka on kehittynyt menneen 50 vuoden aikana sosiaalisen kamppailun seurauksena. Hän puhui laajamittaisesta sosiaalisesta vallankumouksesta, joka poistaisi demokraattisin metodein epätasa-arvon ja individualistisen pääoman vallan tarjoten tavalliselle kansalaiselle täyden vapauden kuulla, sanoa, uskoa, lukea ja kritisoida mitä hän ikinä halusikin.³⁷⁹

4.2.1. Hallitus ja parlamentaarinen valvonta

Yksi keskeisimmistä kysymyksistä liittyen parlamentaarisen demokratian olemassaoloon oli se, oliko poliittinen valta tosiasiaassa parlamentilla vai hallituksella. Moni opposition edustaja väittikin parlamentin roolin muuttuneen hallituksen kumileimasimeksi, vaatien aitoa keskustelua ja päätöksenteon tuomista hallituksen kabinetista parlamentin istuntosaliin. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen vasemmisto oli ottanut useassa maassa linjaksi reformien edistämisen muita kuin parlamentaarisia teitä pitkin ja hallitusvallan tehostamisen. Esimerkiksi Ruotissa parlamentin tehtävän kuva oli muuttunut enemmän hallituksen päätöksenteon ratifioinnin väyläksi. Myös Britanniassa osa Labourista suhtautui epäillen parlamentin kykyyn tehdä yhteiskuntaa muuttavia päätöksiä ja erityisesti Laski painotti vahvan hallitusvallan merkitystä päätöksenteossa.³⁸⁰ Vaikka päätöksenteon voidaan katsoa pysyneen parlamentaarisena

376Marvick 1986, 78, Page 2007, 39-40

377Kts. esim. HC 27.10.48 vol.457 cc166-168.

378Siirtyi Labouriin Liberaalipuolueesta v. 1945.

379HC 02.11.48 vol.457 cc796-799. Nationalisation.

380Palonen 2012, 86, Soininen 2008, 62-63.

koko Attleen hallituskauden ajan, niin Labourin parlamenttiryhmä useimmiten myötäili hallituksen linjaa harvoista kriittisistä puheenvuoroista huolimatta. Ainoa kerta kun parlamenttiryhmä oli selkeästi hallituksen kanssa erimielinen, oli huhtikuussa 1948, jolloin Sidney Silvermanin muutosesitys rikoslakiin meni läpi. Osaltaan tähän myötäilyyn vaikutti sekin tosiseikka, että parlamenttiryhmän enemmistö oli uusia edustajia.³⁸¹ Myöskään parlamentaarinen tiedottaminen ei ollut aina onnistunutta ja erityisesti kansallistamisten yhteydessä se keräsi runsaasti kritiikkiä.³⁸²

Labour toi parlamenttikeskusteluissa ja muualla julkisuudessa vahvasti esiin kantansa parlamentaarisen toimintamallien ehdottomuuteen. Attlee ennusti vuoden 1945 istuntokauden avajaiskeskustelussa kiivaita debatteja parlamenttiin ja piti tätä paitsi vääjäämättömänä, mutta myös oikeana sillä se oli hänen mukaansa parlamentaarisen demokratian tapa toimia. Hän näki myös opposition oikeudeksi ja velvollisuudeksi kritisoida ja valvoa hallituksen toimia sekä lupasi hallituksen kunnioittavan sen asemaa parlamentaarisena vähemmistönä.³⁸³ Seuraavan vuoden avajaiskeskustelussa Attlee toisti uskollisuutensa parlamentaarisille toimintatavoille nähden parlamentin toiminnan osoituksena demokratian toimivuudesta sekä pitäen ristiriitaisten näkemysten ja opposition olemassaoloa sen tunnusmerkkinä.³⁸⁴ Myös lehdistö nosti esiin hallituksen halut edistää päämääriään parlamentaarisia menetelmiä kunnioittaen. The Times lehti viittasi eräässä uutisessaan ministeri Morrisonin puheeseen, jossa hän vannoi parlamentaarisen menettelyn nimeen väittäen Labourin olevan viimeinen taho, joka halusi parlamentaarista järjestelmää vaarantaa.³⁸⁵

Parlamentin keskusteluissa korostettiin useaan otteeseen sitä, että parlamentaarinen demokratia ei merkinnyt ainoastaan enemmistön valtaa, vaan myös vähemmistön oikeuksien kunnioittamista. Konservatiivien edustaja James Heathcote-Drummond-Willoughby näki käsitysten demokratiasta vaihtelevan, mutta väitti suurimman osan kansasta mieltävän demokratian hallitusmuodoksi. Hänen mukaansa demokratiaan kuului, että vähemmistön oikeuksia kunnioitettiin ja oikeuksien laiminlyönti oli demokratian vastaista.³⁸⁶ Konservatiivien edustaja Frances Davidson väitti terveydenhuoltouudistuksesta käydyssä parlamenttikeskustelussa hallituksen

---

381Morgan 1984, 59-62.

382Tomlinson 2002, 121.

383HC 16.8.45 vol.413 cc112-113. Debate on the Address.

384HC 12.11.46 vol.430 cc44. Debate on the Address.

385The Times 21.08.1945

386HC 12.02.46 vol.419 cc241. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

luulevan, että voisi tehdä kuten halusi, mutta muistutti parlamentin enemmistön voivan olla vähemmistö seuraavana päivänä. Vähemmistön mielipiteiden kunnioittaminen ja suvaitseminen oli demokraattiselle hallitukselle tärkeää, sillä käyttäessään enemmistöaseman tuomaa mandaattia väärin hyväkseen, saattaisi lopputuloksena olla katkeruus tai jopa sisällissota.³⁸⁷ Muistutukset parlamentaarisen vähemmistön oikeuksien huomioimisesta olivatkin yleisiä tuona aikana erityisesti opposition keskuudessa.

Myös parlamentaariselle keskustelulle annetun ajan vähäisyyttä kritisoitiin. Parlamentaariseen asioiden käsittelyyn katsottiin kuuluvaksi keskustelu *pro et contra* eli puolesta ja vastaan parlamentaarisen prosessin jokaisessa vaiheessa, myös valiokuntatasolla, jossa komiteoiden jäsenet edustivat yleensä puolueensa kantaa.³⁸⁸ Liberaalien ryhmäjohtaja Davies oli pettynyt ammattiyhdistyslain yhteydessä valiokuntatason käsittelyyn ja muistutti siitä, että demokratia ei ole sama asia kuin enemmistön valta, sillä myös vähemmistö tuli huomioida päätöksenteossa. Todellisessa demokratiassa kaikkien tuli olla mukana päätöksenteossa ja enemmistön tuli kuunnella mitä vähemmistöllä oli asioista sanottavana. Edustajia ei ollut valittu vain parlamenttiin kumileimasimeksi ja pitämään lainsäädäntökoneistoa liikkeessä, vaan keskustelulle ja argumentaatiolle tuli olla riittävät mahdollisuudet.³⁸⁹ Samassa keskustelussa Liberal National Partyn edustaja James Henderson-Stewart sanoi puolustavansa liberaalia demokratiaa, eikä nähnyt käsittelyssä olevaa lakia sellaiseksi. Tapa jolla hallitus oli tuonut asian parlamenttiin oli hänen mukaansa demokratian antiteesi, viitaten Daviesin lailla aiempaan valiokuntatason käsittelyyn.³⁹⁰

Kuten monesti edustajat toivat puheissaan esille, demokratia ei ollut myöskään sama asia kuin enemmistön valta vaan siihen kuului myös mahdollisuus riittävälle keskustelulle. Enemmistöpäätöksenteolle oli tyypillistä, että hallitus käytännön tasolla kontrolloi parlamenttia ja osa puhui jopa demokraattisin tavoin toteutuvasta diktatuurista (*elective dictatorship*).³⁹¹ Myös 1800-luvun lopulla voimaan tullut puheajan rajoittamisoikeuden, 'giljotiinin' käyttö aiheutti tilanteita, jossa oppositio syytti hallitusta vähemmistön oikeuksien polkemisesta. Konservatiivien edustaja Hogg paheksui giljotiinin käyttöä ja näki toimenpiteen olevan hallituksen keino tuhota

387HC 30.4.46 vol.422 cc91. National Health Service Bill.

388Grant 2009, 70, Palonen 2012, 62-63.

389HC 02.04.46 vol.421 cc1144-1145. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

390HC 02.04.46 vol.421 cc1180. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

391Grant 2009, 32.

parlamentaarinen demokratia. Raja parlamentaarisen demokratian sekä diktatuurin välillä oli nyt ylitetty ja parlamentti oli menettänyt mahdollisuuden vapaalle keskustelulle sekä päätöksenteolle hallituksen sortaessa parlamentin vähemmistön asemaa. Labourilla ei ollut mandaattia tuhota parlamentaaristen instituutioiden vapauksia, vaan ainoastaan mandaatti ehdottaa asioita parlamentille olemassa olevien käytäntöjen mukaisesti. Parlamenttikeskusteluiden tuli olla aitoja, eikä vain teeskenneltyjä keskusteluja.³⁹²

Parlamenttikeskusteluissa viitattiin usein hallituksen mandaattiin toteuttaa politiikkaansa opposition välillä kyseenalaistaen tämän. Puolueen tuli valtaan päästyään toimia vallan lähteen eli kansan tahdon mukaisesti, jotta demokratia toimisi ja ja jotta laillisuusperiaate ei vaarantuisi. 1900-luvun alkupuolella brittiläiseen poliittiseen kulttuuriin syntyi - osin Labourin toimesta - näkemys äänestäjäkunnan antamasta mandaatista puolueen vaaliohjelman toimeenpanemiseksi, jossa puolueen tuli esittää äänestäjäkunnalle tarkka toteutusohjelma ja voitettuaan vaalit, toimittava myös tämän mukaisesti. Tämä näkemys toisaalta aiheutti myös ristiriitatilanteita, sillä sen katsottiin sitovan yksittäisiä edustajia puolueen yhteisen agendan läpiviemiseksi. Toisaalta Labourissa tämän katsottiin kuuluvan demokraattiseen toimintatapaan, mitä käsitystä puolsi myös se seikka, että puolue oli demokraattisesti hallittu.³⁹³

Mandaatista ja siitä, millaiselle politiikalle kansa oli antanut vaaleissa tukensa tehtiin monesti hyvinkin erilaisia tulkintoja. Labourin edustaja John Robertson väitti varustelu- ja palvelulain käsittelyn yhteydessä, että maa oli antanut Labourille mandaatin vaaleissa uskoessaan puolueen edistävän suunnitelmataloutta, joka antaisi ihmiselle vapauden puutteesta ja niukkuudesta.³⁹⁴ Tämän väitteen konservatiivien edustaja Reginald Manningham-Buller heti perään kyseenalaisti pitäen kansan enemmistön tahtona mahdollisimman nopeata siirtymistä sotaan edeltäviin vapauksiin, jotka uhrattiin vain tilapäisesti sodan tarpeita varten.³⁹⁵ Se mikä oli ollut vaaliohjelman henki ja perusajatus oli näin ollen jo sinänsä väittelyn aihe, josta käytiin välillä kiivastakin väittelyä.

Vaaliohjelman sisältö ei silti ollut ainoa mandaatin olemassaoloon liittyvä

392HC 25.11.48 vol.458 cc1476-1480. Iron and Steel Bill.

393Birch 1993, 64-65.

394HC 9.10.45 vol.414 c161-162. Supplies and Services Bill.

395HC 9.10.45 vol.414 cc162-163. Supplies and Services Bill.

väittelyn aihe. Vaikka Labour oli saanut vaaleissa selvän enemmistö paikoista, niin siitä huolimatta vain alle puolet annetuista äänistä. Tästä syystä osa oppositiosta oli valmis jopa kyseenalaistamaan Labourin mandaatin tai ainakin asettamaan sille rajoitteita. Liberal National Partyn edustaja Henry Morris-Jones ei nähnyt vuoden 1945 istuntokauden avajaiskeskustelussa käyttämässään puheenvuorossaan Labourilla olevan mandaattia maan siirtämiseksi sosialismiin vedoten juuri Labourin yhteenlaskettuun äänimääräosuuteen vaaleissa.³⁹⁶ Toinen saman puolueen edustaja David Renton otti myöhemmin eräissä parlamenttikeskustelussa esille vaalituloksen, jossa 42 prosenttia äänesti Labour puoluetta nähden kuitenkin monen äänestäneen muiden syiden, kuin sosialismin takia. Osa Labourin äänestäjistä oli hänen mukaansa jopa sosialismia vastaan, eikä nähnyt Labouriin kuulumista tai sen äänestämistä sosialistiksi tunnustautumisena.³⁹⁷ Myös ihmisten halut vapaan ja demokraattiseen järjestelmän säilyttämiseksi tuotiin esille, eikä Labourin politiikan katsottu edistävän näitä haluja. Konservatiivien edustaja Thorneycroft näki eräissä keskustelussa ihmisten äänestäneen viime vaaleissa sosialisteja sen vuoksi, että uskoivat heidän olleen kiinnostuneita yksilön turvallisuuden ja vapauden kaltaisista asioista, mutta tämä mielikuva oli nähtävästi ollut väärä. Hänen mielestään sosialismi oli jo mennyt liian pitkälle, eikä ollut samaa mieltä hallituksen kanssa tavoitteista liittyen tuleviin kansallistamisiin. Liberaalin demokratian ajatus ei hänen nähdäkseen enää vaikuttanut voimakkaana Labour puolueessa, vaan suurin osa puolueesta kannatti jyrkempää sosialistista suuntausta.³⁹⁸

Kuten edellä on tullut todettua, parlamentarismi katsottiin tärkeäksi osaksi brittiläistä poliittista kulttuuria ja erityisesti vapautta. Niin Labour kuin konservatiivit argumentoivat toimivan parlamentaarisen järjestelmän puolesta korostaen parlamentaarisen vähemmistön oikeuksia. Vaikka Labour-hallituksen toiminta noudatti parlamentarismien sääntöjä, niin sitä voitiin konservatiivien suunnalta kritisoida periaatteellisilla argumenteilla. Konservatiivit koittivat tuoda esille sen, että vallan tuli olla nimenomaisesti parlamentilla, eikä hallituksella ja esimerkiksi parlamentin puheajan niukkuus katsottiin syyksi kritisoida tämän toimivuutta. Monissa konservatiivien puheenvuoroissa korostui kritiikki hallitusvallan legitimitettiin kohtaan,

---

396HC 21.8.45 vol.413 cc554. Debate on the Address.

397HC 17.12.46 vol.431 cc1855. Transport Bill.

398HC 27.10.48 vol.457 cc140-147. Debate on the Address.

joko siitä syystä, että parlamentin oikeuksia oltiin rikottu tai että hallitus ei noudattanut äänestäjäkunnan antamaa mandaattia. Parlamentaarisien vähemmistön oikeuksien kunnioittaminen olikin keskeinen osa brittiläistä poliittista traditiota. Vuoden 1945 paikkeilla erityisesti Popper oli pitänyt teemaa esillä ja yhtymäkohdat edellä esitettyihin keskusteluihin tulee huomata. Monet konservatiivipoliitikot ilmaisivatkin huolen demokraattisen valtion siirtämisestä sosialismiin demokratian pelisääntöjä väärin käyttämällä, kuten myös Popper oli teoksessaan *The Open Society and its Enemies* pelotellut. Myös Laskin vuonna 1945 esittämät vallankumouksellisuuteen viittanneet kommentit, joissa enteili sosialismiin vaikka väkisin, oltiin varmasti laitettu mieleen konservatiivileirissä.³⁹⁹

4.2.3. Parlamentti ja perustuslaki

Usein myös perustuslaki ja perustuslailliset vapaudet olivat parlamenttikeskustelun kohteena, vaikka todellisuudessa perustuslain sisältö oli jokseenkin tulkinnan varainen. Britanniassa ei ollut yhtä selkeätä kirjoitettua perustuslakia (constitution), vaan perustuslaki merkitsi erilaisten säädöskokoelmien ja vakiintuneiden traditioiden kunnioittamista. Osa näki vaarallisena, että yhdenkin äänen enemmistöllä toimiva hallitus pystyi muuttamaan perustuslakia mieleisekseen. Labourin Bevan näki jopa etuna, ettei maalla ollut kirjoitettua perustuslakia, sillä se antoi hänen mukaansa vallankumouksettomaan siirtymiseen kohti sosialistista yhteiskuntaa.⁴⁰⁰ Tästä syystä myös monet opposition poliitikot olivat ajoittain huolissaan yhteiskunnan suunnasta ja varoittivat hallitusta liian radikaalien toimenpiteiden toteuttamisen vaaroista. Brittiläisen poliittisen järjestelmän - ja vapauden - säilymisen katsottiinkin vaativan perustuslain kunnioitusta sekä varovaisuutta vallan käytön osalta, jota konservatiivien mielestä Labour ei aina noudattanut.

Järjestelmän nähtiin nojaavan parlamentin asemaan ylimpänä vallankäyttäjään yhteiskunnassa, mutta samalla parlamentilla katsottiin olevan myös tiettyjä velvollisuuksia. Labourin edustaja Eric Fletcher muistuttikin varustelu- ja palvelulain yhteydessä parlamentin velvollisuudesta valvoa hallituksen toimia. Hän näki normaalina aikana esitetyn kaltaisten valtuuksien myöntämistä hallitukselle olevan kritisoitavissa, mutta poikkeuksellisten olojen vuoksi hyväksyttävissä, edellyttäen kuitenkin

---

399Kts. Morgan 1984, 72

400Grant 2009, 32, Greenleaf 1983a, 200.

parlamentilta valppautta nähdä mahdolliset perustuslakia uhkaavat vaarat.⁴⁰¹

Attleen hallituksen politiikka kuitenkin kunnioitti vallitsevaa perustuslakia, eikä puuttunut sen sisältöön kuin pari kertaa. Merkittävin keskustelu perustuslaista käytiin rauta- ja terästeollisuuden kansallistamisen yhteydessä, jolloin hallitus halusi puuttua parlamentin ylähuoneen valta-asemaan. Kansallistamista koskevan lain läpimeno vuoksi hallitus päätti vuonna 1947 kaventaa parlamenttilailla ylähuoneen viivytysmahdollisuutta kahdesta vuodesta yhteen vuoteen, mikä aiheutti keskustelua niin parlamentin ala- kuin ylähuoneessakin.⁴⁰² Liberaalien edustaja Megan Lloyd George⁴⁰³ näki kyseisestä laista käydyssä parlamenttikeskustelussa vaaralliseksi ylähuoneen viivytusoikeuden rajoittamisen, mikä oli merkki suunnasta kohti totalitarismia. Lain myötä hallitus pystyi käyttämään täydellistä valtaansa pienen enemmistön turvin koko viiden vuoden hallituskautensa ajan, sen sijaan, että nykyinen viivytysmahdollisuus olisi rajoittanut tätä jonkin verran. Tällainen lakimuutos rohkaisi erityisesti vallankumouksellisia voimia ottamaan vallan maassa saaden enemmän liikkumisvapautta toteuttaa ohjelmiansa kenenkään painamatta jarrua, kuten hän asian ilmaisi.⁴⁰⁴

Uudesta parlamenttilaista käyty keskustelu voidaan nähdä jatkumona aiemmasta, vuoden 1911 laista käydylle keskustelulle. Tällöin ylähuoneen valtaa kavennettiin merkittävästi ja aiheutti runsaan perustuslaillisen keskustelun. Uuden parlamenttilain ensimmäisessä käsittelyssä moni oppositiopoliitikko väitti argumenteissaan perustuslain suojaavaan ihmisten 'demokraattisia' ja 'perustuslaillisia' vapauksia, joiden merkitys jäi paikoin hämärän peittoon. Konservatiivien edustaja Priscilla Buchan näki vallitsevan tilanteen vuoksi järkeväksi, että demokraattinen hallitus käyttäisi valtaansa harkiten. Sen sijaan esitellyn lain hän katsoi olevan räikeä esimerkki tavasta heikentää demokraattista vapautta, jonka turvana oli ollut muutoksen kohteena oleva perustuslaki. Hän vetosi lisäksi siihen, että nuoremmat sukupolvet eivät ymmärtäneet millainen arvo nykyisellä järjestelmällä ja sen turvaamilla vapauksilla oli ja tästä syystä moni maa oli luopunut demokraattisista järjestelmistään.⁴⁰⁵ Labourin edustaja Jennie Lee muistutti

401HC 9.10.45 vol.414 c147-148. Supplies and Services Bill.

402Raina, Peter (2013), House of Lords Reform: A History, Volume 2: 1943-1958: Hopes Rekindled, 21-22, Morgan 1984, 83-84.

403David Lloyd Georgan nuorin tytär, joka kuului sodan aikana sosiaaliliberaaliin liberaalien *Radical Action* -siipeen yhdessä William Beveridgen kanssa. Toimi myöhemmin liberaalipuolueen varapuheenjohtajana vaihtaen vuonna 1955 Labour-puolueen jäseneksi.

404HC 20.09.48 vol.456 cc570-571. Parliament Bill.

405HC 20.09.48 vol.456 cc576-578. Parliament Bill.

kuitenkin Buchania siitä, että laki parantaisi tavallisen kansalaisen mahdollisuuksia vaikuttaa demokraattiseen hallintoon. Hän katsoi nykyisen tilanteen aiheuttavan lähinnä kyynisyyttä ja apatiaa ihmisten keskuudessa äänestämällä ensin valtaan hallituksen, jonka kyky tehdä päätöksiä on kuitenkin rajoittunut ylähuoneen vallan takia.⁴⁰⁶ Sen sijaan Labourin näkökulmasta kyseinen laki merkitsi enemmän demokratian lisäämistä kuin sen kaventamista. Labourin edustaja John McKay näkikin perustuslain muutoksen tuovan enemmän valtaa kansalle ja merkitsevän suuntaa suurempaa demokratiaa kohti. Hänen mukaansa demokratia merkitsi sitä, että vaaleissa ihmisten luottamuksen saaneet tahot pystyivät toteuttamaan ohjelmiansa mukaista politiikkaa ilman, että periytyvät valtarakenteet rajoittaisivat sitä.⁴⁰⁷

Opposition puolella nähtiin ylähuoneen viivytysoikeuden takaavan järjestelmän vakauden, jotta valtaan noussut puolue ei voisi muuttaa järjestelmän perustuksia. Konservatiivien edustaja William Morrison⁴⁰⁸ katsoi tarpeelliseksi ylähuoneen viivytysoikeuden kaltaiset vakautta luovat järjestelmät, jotka takaisivat perustuslaillisen hallitusvallan, sillä muuten vallitsisi mielivaltaisen hallitusvalta. Joissakin valtioissa vakaus oli luotu kirjoitetulla perustuslailla, mutta Britanniassa sellaista ei ollut ja parlamentilla oli näin iso valta sen määrittelystä. Mikään ei olisi valtion vakauden ja vapauksien kannalta huonompi ratkaisu kuin se, että jokainen puolue saadessaan vaaleissa enemmistön, voisi muuttaa perustuslakia mieleisekseen.⁴⁰⁹

Keskustelu uudesta parlamenttilaista osoittaakin konservatiiveissa kasvaneen pelon perustuslain syrjäyttämisestä ja sosialismiin siirtymisestä. Toisaalta se myös osoittaa pessimismin demokratian toimintaa kohtaan. Kun Labour-poliitikot näkivät uudistuksen tuovan kansalle enemmän valtaa vaikuttaa asioihin, niin osasta konservatiivien puheenvuoroja huokuukin kansan ”ymmärtämättömyys vapauksia” kohtaan, kuten edellä esiin tuodussa puheenvuorossa tuli ilmi. Tarvittiin siis rakenteita, jotka suitsisivat kansan mielivaltaisuutta, jotteivät ”perustuslailliset vapaudet” vaarantuisi. Voidaan katsoa, että tässä keskustelussa Labour puolusti demokratiaa, kun taas konservatiivit perustuslakia, joka ikään kuin suojelisi ihmisten vapauksia liialta demokratialta.

406HC 20.09.48 vol.456 cc580. Parliament Bill.

407HC 21.09.48 vol.456 cc801. Parliament Bill.

408Vuosien 1939-40 elintarvikeministeri.

409HC 21.09.48 vol.456 cc809. Parliament Bill.

4.3. Ammattiliittojen valta

Paljon aikakaudella puhuttanut teema oli myös ammattiliittojen valta. Kun Labour puolusti ammattiliittojen vapautta toimia niin monet konservatiiveista näkivät liittojen vallankäytön uhaksi poliittisen järjestelmän toimivuudelle ja legitimitetille. Osa katsoi ammattiliittojen vallankäytön olevan ulkoparlamentaarisesta vallankäyttöä ja näin ollen muodostavan uhan lailliselle hallitusvallalle sekä laillisuusperiaatteen toteutumiselle. Ammattiliittojen keskusliitto, Trade Union Congress (TUC) käyttikin suurta valtaa paitsi ammattiliittojen kautta, mutta myös suoraan Labourin kautta, sillä monet työntekijöistä kuuluivat puolueeseen ammattiliiton jäsenyyden kautta. Suurimpien liittojen johtajat olivat myös hyvissä väleissä Attleen hallituksen kanssa, mutta vuoden 1947-48 palkkojen jäädytystoimet aiheuttivat kritiikkiä ja vastustusta. Monet ammattiliittojen johtajista olivat anti-kommunisteja ja yrittivät tukahduttaa kommunistien toiminnan liitoissa mikä osin onnistuikin, sillä lähinnä vain kaivosala oli kommunistien hallinnassa.⁴¹⁰

Vaikka ammattiliitot ajoivat työntekijöiden oikeuksia, niillä ei ollut loppujen lopuksi suurta halua edistää työntekijöiden asemaa oman työnsä johtajina. Ammattiliitot eivät myöskään halunneet osallistua kansallistettujen alojen johtamiseen, vaan olivat tyytyväisiä paikkoihin niiden hallituksessa. Liitot halusivat näin ollen säilyttää perinteisen roolinsa työntekijöiden oikeuksien ja palkkojen puolustajina, eivätkä tunkeutuneet reviirinsä ulkopuolelle. Palkkojen sääntely, kuten myös palkoista sopiminen liitettiin pitkälti ammattiliittojen valtaan, mutta toisaalta siihen suhtautuminen jakoi liittoja. Kun palkkojen sääntely tuli Attleen hallituskaudella keskusteluun niin hallitus vastaan ammattiliitot asetelman sijaan vallitsi sekä puoluekentässä, että liitoissa selkeä vasemmisto-oikeisto jako, vasemmistosiiven kannattaessa ja oikeistosiiven vastustaessa sääntelyä. Ei voida siis sanoa, että ammattiliitot olisivat olleet poliittisilta näkemyksiltään yhtenäisiä.⁴¹¹

Kun Labour puhui ammattiliittojen toiminnanvapaudesta, niin konservatiivit olivat laillisen hallitusvallan suojelemiseksi valmiita rajoittamaan niiden lakko-oikeuksia. Ammattiliitoille ja Labourille oli kipeä takaisku vuoden 1927

⁴¹⁰Morgan 1984, 76, Brown 1982, 289.

⁴¹¹Morgan 1984, 97-99, Tomlinson 2002, 178-181.

ammattiyhdistyslaki (*Trade Disputes and Trade Unions Act*), jonka konservatiivihallitus säätö estääkseen vuoden 1926 yleislakon toistumisen. Siinä rajoitettiin liittojen lakko-oikeutta, kiellettiin valtion virkamiehiltä liiton jäsenyys sekä muutettiin jäsenyysehtoja. Labour kirjasi lain kumoamisen jopa vaaliohjelmaansa vaatien ammattiliittojen vapauksien palauttamista.⁴¹² Koska laki oli aiheuttanut runsaasti pahaa verta ja katkeruutta liittojen sisällä, ei ollut myöskään mikään ihme, että Labour otti lain kumoamisen asialistalle heti valtaan päästyään.

4.3.1. Liittojen jäsenyys ja closed shop

Vuoden 1927 ammattiliittolain kumoamisella oli paitsi suuri ideologinen merkitys Labourille, se myös vahvisti puolueen jäsenkuntaa ja taloutta. Kyseinen laki oli nimittäin kumonnut liiton jäsenten automaatiojäsenyyden Labour puolueessa, mistä syystä lailla oli ollut negatiivisia vaikutuksia Labourin jäsenmäärään. Vuonna 1913 tuli voimaan laki, jonka mukaan ammattiliittoon kuuluva pystyi erillissopimuksella irtaantua (*'contracting-out'* -menettely) poliittisen puolueen, eli käytännössä Labourin jäsenyydestä. Tämän oikeuden olemassa olosta oli kuitenkin epätietoisuutta ja liittojen sisällä ryhmäpaine vaikutti siihen, että suurin osa ei tätä oikeutta käyttänyt, vaan hyväksyi puolueen kuulumisen. Kuitenkin vuoden 1926 yleislakon jälkeinen ammattiyhdistyslaki muutti tilannetta. Liittojen lakko-oikeutta kavennettiin ja samalla muutettiin myös edellä mainittua käytäntöä siten, että puolueeseen kuulumattomuudesta tuli ilman erillissopimusta vallitseva normaalitila ja puolueen jäsenyyden sai vastaisuudessa erillissopimuksen solmimalla (*'contracting-in'* -menettely).⁴¹³

Kun Labour otti esille lain kumoamisen, konservatiivit olivat tilanteessa vaikean paikan edessä. He toisaalta vastustivat lain kumoamista, mutta toisaalta eivät halunneet sen näyttävän työntekijöiden ja liittoon kuuluvien silmissä siltä, että halusivat rajoittaa niiden toimintaa.⁴¹⁴ Myös yleinen mielipide oli suotuisa lain kumoamiselle. Sanomalehdistä Manchester Guardianissa oli useampi Labourin kantaa tukeva uutinen, joissa viitattiin Labourin edustajien lausuntoihin siitä, että uusi ammattiliittolaki edistäisi ennemmin vapauksia kuin veisi niitä pois.⁴¹⁵

412Dorey 2009a, 15-21.

413Rose, Ed (2008), *Employment Relations*, 187, Dorey 2009a.

414Dorey 2009a, 39-41.

415Manchester Guardian 13.02.1946, Manchester Guardian 11.10.1946.

Parlamenttikeskustelu uudesta ammattiliittolaista toi esille puolueiden ideologiset erimielisyydet suhtautumisessa ammattiyhdistysliikkeeseen. Labour näki lain lähinnä vain palauttavan aiemmin menetetyt vapaudet, jotka liittyivät lakko-oikeuteen ja liiton jäsenyyteen. Lain myötä myös valtion virkamiehet pääsisivät nauttimaan samoista vapauksista kuin muutkin työntekijät saadessaan mahdollisuuden kuulua liittoon. Sen sijaan Labour katsoi konservatiivien puoltavan lähinnä työnantajan vapauksia riistää työntekijää, mitä nykyinen järjestelmä aiheutti. Konservatiivit vetosivat sen sijaan liittymisen vapauteen, eivätkä nähneet *closed shop* -järjestelmän olevan vapaan ja demokraattisen yhteiskunnan periaatteiden mukainen. He vetosivat paljon myös vähemmistön ja liittoon kuulumattomien vapauksiin sekä toisaalta niiden vapauteen, jotka voisivat uuden lain myötä joutua painostuksen kohteeksi puoluejäsenyyden osalta. Myös laillisuusperiaate oli konservatiivien retoriikassa esillä ja näkivät lain heikentävän parlamentaarisen demokratian voimaa, sillä epäparlamentaariset tahot saivat valtaa painostaa poliittisia päättäjiä. Liberaalit sen sijaan ihmettelivät sitä, miten laki voisi merkitä askelta kohti vapautta ja edistyskäsittelyä, kun laki merkitsi käytännössä paluuta 33 vuotta vanhaan järjestelmään.⁴¹⁶

Erityisen paljon keskustelua aiheutti poliittiseen puolueeseen kuulumisen automatisointi (*'contracting-out'* -menettely). Tällöin niiden, jotka eivät halunneet liiton kautta olla Labour puolueen jäseniä, oli tehtävä erillissopimus asiasta. Sitoutumaton edustaja William D. Kendall⁴¹⁷ halusi uuden ammattiyhdistyslain ensimmäisessä käsittelyssä käyttämässään puheenvuorossaan taata työläisille täydellisen poliittisen vapauden olla kuulumatta mihinkään poliittiseen tahoon ilman, että näiden tuli täyttellä lomakkeita. Hän näki konservatiivien hyötyvän nykyisestä järjestelmästä taloudellisesti, muttei toisaalta nähnyt siinä mitään pahaa, sillä se ei sisältänyt pakottamista kuulua mihinkään poliittiseen puolueeseen.⁴¹⁸ Sen sijaan Labourin edustaja James Haworth toi esille oman järjestönsä, rautatievirkaileijoiden liiton periaatteet, jossa hänen mukaansa vallitsi vapaus olla kuulumatta liittoon ja tähän pakottaminen katsottiin vääräksi. Hän kritisoi Kendallin puheenvuoroa nähdessä demokratiaan kuuluvan enemmistö-päätöksenteon eli jos organisaatio tai järjestö teki jonkun enemmistöpäätöksen, se velvoitti myös sen jäseniä. Jos jokaisella liittoon kuuluvalla oli äänioikeus päätettäessä liiton asioista niin ei ollut enää tarpeen pyytää jokaisen erillistä suostumusta

416HC 12.02.46 vol.419, 02.04.46 vol.421. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

417Epäilyttäjä natsisympatioista ollen toisen maailmansodan aikana tiedustelupalvelun valvonnassa.

418HC 12.02.46 vol.419 cc254-257. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

päätökselle. Näin hän myös kyseenalaisti keskustelussa aiemmin esitetyn argumentin lakiesityksen perustuslain vastaisuudesta pitäen toimintatapaa täysin demokraattisena.⁴¹⁹ Liberaalien ryhmäjohtaja Davies kritisoi myös edellä esiin tulleita näkemyksiä velvoitteista kuulua liittoon vapautta rikkovana. Hän piti ensiarvoisen tärkeänä, että yksilö sai itse ratkaista niin kuulumisen liittoon kuin myös puolueeseen ja puolueeseen kuulumisen tuli perustua tämän omaan harkintaan ja toimintaan.⁴²⁰

Erityisen huonona konservatiivit pitivät sitä, että vuoden 1946 ammattiyhdistyslaki pakotti valtion työntekijät kuulumaan liittoon ja pitivät tätä *closed shop* -järjestelmäksi kutsuttua pakkojäsenyyttä liittymisen vapauden riistämisenä. *Closed shop* -järjestelmä vallitsi useilla aloilla ja sen katsottiin erityisesti konservatiivien suunnalta yksilönvapauksien loukkaamiseksi, sillä työntekijällä ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin liittoon kuulumisen mikäli halusi työskennellä alalla.⁴²¹ Labour sen sijaan puolusti järjestelmää liittojen voiman ja demokraattisen osallisuuden nimissä. Myös kommunistien edustaja Willie Gallacher ilmaisi tukensa uudelle ammattiyhdistyslaille kysyen kenen vapauksista eräs lain vastustaja oli puhunut väittäessään liittoon kuulumisen olevan loukkaus vapautta kohtaan. Hän näki ihmisten taistelleen vapauksiensa puolesta rakentaessaan ammattiliittojärjestelmää, joka nosti ihmisiä köyhyydestä vapautteen elää jokseenkin ihmisarvon mukaista elämää. Tätä järjestelmää uhkasivat nyt sekä konservatiivit, että työnantajat.⁴²²

Sen sijaan oppositio ryöpytti hallitusta *closed shop* -järjestelmän laajentamisesta. Kendall näki *closed shop* -järjestelmän rikkovan vapautta pakottaen ihmisiä kuulumaan johonkin, johon he eivät halua kuulua. Lisäksi hän tarttui lakiesityksen kohtaan, jossa valtion virkamiesten tuli kuulua liittoon ja tuomitsi myös tämän yksilönvapauden rikkomisena.⁴²³ Konservatiivien edustaja Selwyn Lloyd⁴²⁴ näki paikallistason virkamiesten pakottamisen liittoon johtavan lopulta siihen, että kaikkien kunnan työntekijöiden on kuuluttava Labouriin. Tästä olisi seuraavana vaiheena totalitaristinen yhden puolueen valtio.⁴²⁵ Waldron Smithers totesikin puheenvuorossaan *Road to Serfdom* teoksen sanoman nimenomaisesti varoittavan uuden ammattiyhdistyslain

419HC 12.02.46 vol.419 cc257-259. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

420HC 12.02.46 vol.419 cc264-266. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

421Dorey, Peter (2009), Individual Liberty Versus Industrial Order: Conservatives and the Trade Union Closed Shop 1946–90. Teoksessa: Contemporary British History Vol. 23. 221-244.

422HC 02.04.46 vol.421 cc1173-1174. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

423HC 12.02.46 vol.419 cc254-257. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

424Pitkäaikainen konservatiivien edustaja, joka siirtyi puolueeseen liberaaleista vuonna 1945.

425HC 12.02.46 vol.419 cc272. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

kaltaisesta tilanteesta ja *closed shop* -järjestelmästä nähden tämän olevan selvä merkki totalitarismiin luisumisesta.⁴²⁶

Kuten kansallistamisiin ja parlamentin toimintaan liittyvissä keskusteluissa, niin myös ammattiliittolaista käydyssä keskustelussa ilmeni kaksi erilaista vallankäyttöistä näkökantaa. Labour ei nähnyt *contracting-out* ja *closed shop* -järjestelmien vievän yksilönvapautta, sillä yksilöillä oli edelleen mahdollisuus vaikuttaa asemaansa ja päätöksentekoon demokraattisia menetelmiä pitkin. Liittojen sisällä tapahtuva päätöksenteko rinnastettiin monissa puheenvuoroissa valtiolliseen päätöksentekoon, jonka piiriin kuulumista yksilö ei voinut valita. Labour-poliitikot katsoivatkin, että joillakin aloilla ihmisillä ei olisi ollut todellisia vapauksia kuulua liittoon, jos liiton jäsenyyttä katsottaisiin huonolla.⁴²⁷ Sen sijaan niin konservatiivit kuin liberaalit kritisoivat tällaista näkemystä ja pitivät liittoihin pakottamista sopimisen vapauden rikkomisena. Kun Labour puhui tiettyssä mielessä olosuhteiden vapauden puolesta, niin konservatiivit ja liberaalit nojasivat poliittiseen vapauskäsitykseen.

4.3.2. Liittojen vallankäyttö

Ammattiliittojen suuren vallan katsottiin erityisesti opposition suunnalta olevan yhteensopimaton parlamentaarisen demokratian kanssa. Sen sijaan ammattiliittojen vallankäytön voidaan katsoa ilmentävän poliittista pluralismia, jossa poliittinen valta on hajautettuna erilaisille intressi- ja painostusryhmille, mutta joka ei välttämättä ollut yhteensopiva demokraattisen päätöksenteon kanssa.⁴²⁸ Ammattiliittojen vallankäyttö huolestutti erityisesti konservatiiveja, sillä nämä katsoivat sen olevan demokraattista hallitusvaltaa painostavaa ulkoparlamentaarisesta vallankäytöstä. Vuoden 1927 lailla haluttiin saada tällainen vallankäyttö kuriin, sillä vuoden 1926 yleislakon katsottiin olevan räikeä esimerkki ammattiliittojen painostusvoimasta. Osa katsoi parhaaksi, ettei parlamenttiin vaikutettaisi ulkoparlamentaarisin keinoin, jotta parlamentaarinen demokratia toimisi parhaalla mahdollisella tavalla. Vain tällä tavalla voitiin varmistua siitä, että päätöksentekoa oli niin legitiimiä, kuin myös demokraattista, eikä ulkoparlamentaariset voimat päässeet vaikuttamaan päätöksentekoon.⁴²⁹

426HC 15.11.46 vol.430 cc435-436. Debate on the Address.

427HC 12.02.46 vol.419, 02.04.46 vol.421.

428Birch 1993, 162-163.

429Dorey 2009a, 15-21, Soininen 2008, 74-75.

Ammattiliittojen keskusliiton (T.U.C.) roolista käytiin useaan otteeseen Attleen hallituskaudella keskustelua. Eräässä sellaisessa konservatiivien edustaja Priscilla Buchan kritisoi T.U.C:n vahvaa roolia politiikassa, jolla ei ollut mandaattia vaikuttaa hallituksen päätöksiin. Hän myönsi kyllä T.U.C:n tärkeän aseman yhteiskunnassa, mutta jos tämä sekaantuisi hallituksen päätöksentekoon niin parlamentaarisesta demokratiasta tulisi farssi.⁴³⁰ Eräässä toisessa keskustelussa taas konservatiivien edustaja Michael Astor piti huonona asiana, että T.U.C. kävelee mielipiteillään ohi parlamentaaristen toimijoiden ja näki tämän heikentävän demokratian toteutumista maassa.⁴³¹

Liittojen vallankäyttö ei ollut problemaattista ainoastaan demokraattisen hallitusvallan osalta vaan sen katsottiin olevan ristiriidassa myös vapaan markkinatalouden kanssa. Osa konservatiiveista katsoi ammattiliitot työntekijöiden muodostamiksi monopoleiksi, jotka pystyvät sanelemaan työntekijöiden työpanoksen arvon. Konservatiivien edustaja Strauss näki eräässä palkkatasoa käsittelevässä parlamenttikeskustelussa, että T.U.C. oli uhka parlamentaariselle toiminnalle ja puhui jopa tyrannimaisesta vallan käytöstä. Strauss rinnasti ammattiliitot monopoleihin, eikä nähnyt vapaan tai sosialistisenkaan yhteiskunnan voivan jättää tällaisia toimijoita kontrolloimatta tai muuten nämä uhkasivat vapautta.⁴³² Eräässä toisessa keskustelussa konservatiivien edustaja David Maxwell Fyfe⁴³³ ilmoitti hyväksyvänsä valtion hiilikaivosmonopolin kaltaiset järjestelyt, mutta näki pahemman ongelmaksi ammattiliittojen roolin. Hän laski ammattiliitot yksityisiksi monopoleiksi, joilla ei ollut julkisia velvoitteita, eivätkä olleet hallituksen valvonnan alla.⁴³⁴

Erityisesti vuoden 1946 ammattiyhdistyslain käsittelyn yhteydessä nousi pintaan huoli laillisuusperiaatteen (rule of law) toteutumisesta. Konservatiivien edustaja Thomas Moore totesi lain käsittelyssä Hayekin kirjoittaneen turhaan *Road to Serfdom* teoksensa, mikäli kyseinen laki tultaisiin hyväksymään.⁴³⁵ Samassa keskustelussa konservatiivien edustaja Strauss näki yhteiskunnan tärkeimmiksi periaatteiksi laillisuusperiaatteen toteutumisen, parlamentin ylivallan ja yksilönvapauden, joita kaikkia lain hyväksyminen uhkasi.⁴³⁶ Sen sijaan liberaalien ryhmäjohtaja Davies piti

430HC 22.10.47 vol.443 cc166. Debate on the Address.

431HC 02.11.48 vol.457 cc760-762. Nationalisation.

432HC 14.10.46 vol.427 cc648-649. Fair Wages.

433Konservatiivien kärkipolitiikkoja, joka toimi mm. toisen maailmansodan aikana R. A. Butlerin kanssa jälleenrakennuskomiteassa.

434HC 19.11.46 vol. 430 cc733. Trade Unions (Closed Shop).

435HC 02.04.46 vol.421 cc1190. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

436HC 02.04.46 vol.421 cc1118. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

Straussin puhetta laillisuusperiaatteen, vapauden ja demokratian vaarantumisesta osin liioiteltuna, vaikkakin piti lakia monessa muussa mielessä kaikkena muuna paitsi edistyksellisenä.⁴³⁷ Keskusteluun osallistui myös oikeusministeri, joka kritisoi esitettyä näkemystä laillisuusperiaatteen vaarantumisesta. Hän näki etteivät useimmat puhujat edes tienneet mitä laillisuusperiaate tarkoitti unohtaen täysin Austinin ja Diceyn opit.⁴³⁸

Ammattiliitoissa ja työpaikalla tapahtuvan demokraattisen päätöksenteon sovittaminen yhteen parlamentaarisen demokratian kanssa olikin yksi aikakauden suurimmista poliittisista dilemmoista. Labourin ei voida katsoa toimineen kaikissa tilanteissa johdonmukaisesti puhuessaan työntekijöiden työpaikkakohtaisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämisessä. Kun kansallistamisten ja ammattiliittolain yhteydessä puhuttiin paljon työmiehen sanan vallan lisäämisestä, niin jotkut katsoivat, että terveydenhuoltouudistuksen yhteydessä tätä näkökulmaa ei sovellettu lääkäreihin. Tosin Labourin ministerit ja poliitikot näkivätkin kompromissien teon parlamentaarisen ja työmarkkinademokratian välillä välttämättömäksi. Terveydenhuoltolain yhteydessä eräs Labour-poliitikko ottikin esille ministeri Bevanin halun yhdistää työmarkkinademokratian periaatteet yleisen demokratian periaatteiden kanssa yhteen ja järjestää hallinta siten, että lääkärit saisivat sanansa kuuluviin, mutta samalla korkein valta pysyisi kansalla.⁴³⁹ Labourin demokratiakäsitys yhdistelikin työmarkkinademokratian ja parlamentaarisen demokratian periaatteita, mutta ainakin retoriikan tasolla vannoi parlamentin ylivallan, laillisuusperiaatteen ja vapauden nimeen.

437HC 02.04.46 vol.421 cc1144-1145. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

438HC 02.04.46 vol.421 cc1204-1205. Trade Disputes and Trade Unions Bill.

439HC 26.07.46 vol.426 cc421. National Health Service Bill.

4.4. Britannia poliittisella kartalla

Vaikka Britannian toisen maailmansodan jälkeiseen ulkopoliittiseen suuntautumiseen voidaan jälkikäteistarkastelussa nähdä selvä valinta kylmän sodan aikaisen leirijaon suhteen, niin länsisuuntautuminen ei ollut kaikille aikalaispoliitikoille päivänselvä asia. Labourissa oli runsaasti niitä, jotka näkivät Britannian itseasiassa yhdistelevän Yhdysvalloissa vallitsevan *laissez faire* -talouden sekä toisaalta Neuvostoliiton kommunistisen järjestelmän parhaita puolia omassa, uudessa järjestelmässään. Erityisesti puolueen vasen laita toivoi tämän näkyvän myös ulkopoliitikassa. Labourin noustua valtaan, osa uskoi puolueen ajavan 'sosialistista ulkopoliitikkaa', mutta Attleen hallitus valitsi lopulta varsin selkeästi Yhdysvaltojen johtaman länsileirin. Osa Labourista olisi halunnut ulkopoliitikalla edistettävän sosialistista vallankumousta Länsi- ja Keski-Euroopassa sekä toisaalta läheisiä kumppanuussuhteita Neuvostoliittoon. Näiden keskuudessa alettiin puhumaan maailman ja Euroopan 'kolmannesta voimasta', joka tasapainoilisi kahden suurvallan välissä.⁴⁴⁰ Labourin länteen suuntautuvat ulkopoliittisen linjan vuoksi puolueesta irrottautui Keep Left-ryhmä, joka vastusti läheisiä suhteita Yhdysvaltoihin. Ryhmä kuitenkin jäi lyhytikäiseksi ja hajosi Tsekkoslovakia vuoden 1948 vallankaappauksen jälkeen ulkopoliittisten erimielisyyksien takia. Erimielisyydet liittyivät osin Yhdysvalloilta tulevan jälleenrakennusavun, Marshall-avun vastaanottoon, josta ryhmässä ei ollut yksimielisyyttä.⁴⁴¹

Toisaalta Attleen hallituksella ei ollut myöskään mielenkiintoa Euroopan yhdistymiskehitykseen. Tämä johtui osin siitä, että ylikansallinen eurooppalainen yhteisö nähtiin yhteensopimattomaksi niin brittiläisen laillisuustradition kuin sosialistisen suunnittelun kanssa.⁴⁴² Britannia jäikin sivuun 1950-luvun alussa perustetusta Euroopan hiili- ja teräsyhteisön (*European Coal and Steel Community, ECSC*), vaikka yhteisön voidaan katsoa noudattaneen osin niitä rauhaan ja vakauteen nojaavia periaatteita, joita Attlee ja Labour korostivat ulkopoliittisissa kannanotoissaan.⁴⁴³

⁴⁴⁰Morgan 1984, 236-237.

⁴⁴¹Morgan 1984, 63-65.

⁴⁴²Morgan 1984, 390.

⁴⁴³Monissa aikakauden keskusteluissa ja puheissa käy ilmi Labour-poliitikkojen halu ehkäistä tulevia

4.4.1. Maailman 'kolmas voima'

Monet Labourin edustajista tekivät selvää pesäeroa *laissez faire* -talouden ja demokraattisen sosialismin välillä. Kun Yhdysvaltojen järjestelmä ihannoit vapautta ja Neuvostoliiton järjestelmä oikeudenmukaisuutta niin Britannian demokraattisen sosialismin katsottiin yhdistelevän kumpiakin periaatteita. Britannialla katsottiinkin olevan tärkeä tehtävä maailmassa uuden yhteiskuntajärjestelmän edistämisen suhteen kahden ääripään eli Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välille. Osa alkoi jopa puhumaan Britanniaa maailman 'kolmantena voimana'. Toisin kuin vielä vuosisadan alussa, Britanniaa ei ollut enää suurvalta ja viimeisetkin Britannian maailmanvallan kulissit katosivat Intian ja muiden siirtomaiden itsenäistyttyä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Ajatus Britanniaa maailman 'kolmantena voimana' heijasteleekin osin vanhakantaista ajatusta Britanniaa maailmanvaltana, jolla katsottiin olevan tärkeä moraalinen tehtävä, jopa velvollisuus. Uudella ja aiempaa oikeudenmukaisemmalla vapauskäsitteellä olikin keskeinen asema tässä tehtävässä.

Ajatus 'kolmannesta voimasta' voitiin monella tapaa kyseenalaistaa. Ei ainoastaan siinä mielessä, että voitiinko puhua Britanniaa enää 'voimana' vaan myös siinä mielessä, oliko kyseessä kolmas järjestelmä vaiko ainoastaan markkinatalouden päivitetty versio. Käsite olikin pitkälti retorinen ja ennemmin tavoitteellinen kuin todellisuutta kuvaava. Neuvostoliiton leirissä Attleen valtaannousuun ja Labourin demokraattiseen sosialismiin suhtauduttiin penseän pessimistisesti. Labourin hallinnoima Britannia ei ollut Neuvostoliiton silmissä ystävä, eikä toisaalta katsottu edustavan myöskään sosialismia vaan lähinnä 'valtion kapitalismia' (state capitalism).

Monet Labourinkin poliitikoista vetosivat retoriikassaan brittien ominaiseen haluun elää vapaudessa ja näkivät, että tulevakin maailma tulisi perustua tälle periaatteelle. Kuitenkin *laissez faire* -talous, joka monessa puheenvuorossa yhdistettiin Yhdysvaltoihin, katsottiin uhaksi paitsi tasa-arvolle ja oikeudenmukaisuudelle, mutta myös maailmanrauhalle. Labourin edustaja Norman Smith piti eräässä parlamentti-keskustelussa brittiläistä elämäntapaa säilyttämisen arvoisena, mutta tämä ei säilyisi ellei valtio olisi riittävän vahva. Brittiläiseen elämäntapa on hänen mukaansa onnistunut yhdistämään niin poliittiset ja yksilölliset vapaudet, kuten myös suvaitsevaisuuden

---

konflikteja puuttamalla kansainvälisellä yhteistyöllä taloudellisiin ongelmiin.

toista kohtaan. Smith näki kuitenkin Britannian olevan vain yksi valta maailmassa muiden joukossa ja ennakoி Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisten kulttuurillisten ja yhteiskunnallisten erimielisyyksien aiheuttavan myös Britannialle ongelmia. Hänen mukaansa amerikkalaiset jakoivat brittien kanssa samanlaisen käsityksen poliittisista ja yksilöllisistä vapauksista, mutta näki suorastaan mielipuoliseksi amerikkalaisten kiintymyksen yksityiseen liiketalouteen ja meren takaisin investointeihin, joka olisi uhka maailmanrauhalle.⁴⁴⁴ Smithin puheessa tiivistyykin monien Labourin edustajien puheenvuoroissaan esittämät näkemykset Britannian poliittisesta sijainnista maailmassa kahden suurvallan välissä, muttei toisaalta 'kolmantena voimana', vaan ennemmin yhtenä kansakuntana muiden joukossa.

Toinen aiheeseen liittyvä usein toistunut teema oli väittely Britannian yhteiskuntajärjestelmästä. Labourin edustajat puhuivat paljon jonkinlaisen välimallin mahdollisuudesta järjestelmän osalta, kun taas Yhdysvallat ja Neuvostoliitto edustivat kummatkin ääripäitä. Vuosi edellisen keskustelun jälkeen käydyssä parlamentti-keskustelussa samainen Smith jatkoi aiheesta ja kertoi uskovansa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja yksilönvapauden yhdistämiseen. Hänen mukaansa tuleva maailma ei olisi kommunistinen tai kapitalistinen, vaan sosiaalidemokraattinen, jossa yhdistyisi kaikki parhaat brittiläisen politiikan traditiot.⁴⁴⁵ Labourin edustaja Mont Follick viittasi myöhemmin keskustelun aikana samaan keskitien mahdollisuuteen, johon Smith oli viitannut aiemmin. Hänen mukaansa sekä venäläinen äärimmäinen vasemmistoidealismi, kuten myös amerikkalainen ylikehittynyt kapitalismi edustivat tyranniaa, joiden välimaastoon brittiläisen yhteiskuntajärjestelmän tuli sijoittua.⁴⁴⁶

Paljon puhuttiin myös kansainvälisen yhteistyön merkityksestä rauhan vakiinnuttamiseksi Euroopassa. Attlee oli edellä esitetyssä vuoden 1946 vappupuheessaan viitannut siihen, millainen merkitys taloudellisiin ongelmiin puuttumisella olisi sodan ehkäisyssä. Ministeri Stafford Cripps⁴⁴⁷ käytti eräässä vuoden 1947 kriisisyksen parlamenttikeskustelussa puheenvuoron, jossa otti esimerkin 1930-luvun alun Saksasta. Hän näki jatkuvista taloudellisista vaikeuksista ja ruoka- sekä raaka-ainepulasta johtuvan elintason laskemisen olevan uhka suistaa samanlaiseen tilanteeseen, mikä aiheutti demokratian tuhon Saksassa ensimmäisen maailmansodan

---

444HC 14.11.46 vol.430 cc329-330. Debate on the Address.

445HC 22.10.47 vol.443 cc205-206. Debate on the Address.

446HC 22.10.47 vol.443 cc216. Debate on the Address.

447Kauppaministeri 1945-47 ja valtionvarainministeri 1947-50. Kuului puolueen vasemmistosiipeen.

jälkeen. Tästä syystä maailmanlaajuinen demokratian turvaaminen edellytti talousongelmiin puuttumista. Myöhemmin keskustelun aikana hän vielä painotti talouden ja demokratian romahtamisen välistä yhteyttä.⁴⁴⁸

Labourin retoriikassa demokratian toimiminen ja laajalle yhteiskuntaan levinnyt taloudellinen vauraus kulkivat käsi kädessä. Labourin edustaja Arthur Greenwood näki eräässä vuoden 1948 kansallistamiskeskustelussa Britannian kulkeneen pitkän sekä tuskaisen tien kohti tasa-arvoa ja uskoi muiden valtioiden seuraavan pian Britanniaa perässä, kuten kävi aikoinaan teollistumisenkin yhteydessä. Hän katsoi myös poliittisen demokratian olevan farssi ilman taloudellista vaurautta, jota kohti kansakunnan tuli kulkea.⁴⁴⁹ Labourin edustaja Seymour Cocks käytti samassa keskustelussa puheenvuoron, jossa katsoi hallituksen järjestävän teollisuutta uuden tieteellisen suunnitelman mukaan välttämättä länsimaisen kapitalismin äärimmäistä individualismia ja toisaalta idän kommunismin suvaitsemattomuutta. Suunnitelman tulisi olla joustava huomioiden Britannian tarpeet ja kansan ominaispiirteet sekä etsiä oikeaa tasapainoa järjestyksen ja vapauden välillä. Tähän suunnitelmaan sisältyy valtion omistus ja hallinta keskeisistä teollisuuden aloista ja organisaatioista kansakunnan kehityksen ja täystyöllisyyden takaamiseksi, sillä taloustieteilijöiden mukaan täystyöllisyys ei ollut mahdollista puhtaasti kapitalistisessa järjestelmässä. Hän myös sanoutui irti totalitarististen toimintatapojen käytöstä tavoitteen toteuttamiseksi.⁴⁵⁰

Edellä esitetyt Labour-poliitikkojen kuvaukset Britannian poliittisesta sijainnista maailmassa antavatkin mielenkiintoisen lisän vapausanalyysille. Monissa puheenvuoroissa esiintyikin halu jonkinlaiseen kompromissiin Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton järjestelmän – kahden huonon järjestelmän – välillä, sekä Britannian tehtävänä ottaa järjestelmien parhaat puolet uuden järjestelmän pohjaksi. Osalle Labour-poliitikoista kumpikaan edellä mainituista ääripäistä ei merkinnyt vapautta, mutta osa taas mielsi Yhdysvaltojen ilmentävän vapautta, mutta ilman oikeudenmukaisuutta. Mielenkiintoista edellisissä puheenvuoroissa oli myös vapauden ja demokratian turvaamisen mieltäminen kansainväliseksi asiaksi. Näillä kommentteilla oli luonnollisesti kytkökset kyseiseen aikaan, jolloin Saksan järjestelmän luisuminen fasismiin aiheutti myös muille kansoille vapauden uhan. Jotta niin vapaus kuin rauhakin

448HC 23.10.47 vol.443 cc272, cc293. Debate on the Address.

449HC 03.11.48 vol.457 cc915. Nationalisation.

450HC 03.11.48 vol.457 cc925. Nationalisation.

turvattaisiin, niin tarvittiin kompromissi kapitalismin ja kommunismin välille.

4.2.2. Sosialistinen demokratia

Labourin valtaannousun poikkeuksellisuudesta voidaan olla montaa mieltä, mutta siitä voidaan kenties olla yhtä mieltä, että tähän vaikutti ainakin jossain määrin vallitseva vaalijärjestelmä. Vaaleissa realistisia pärjäämismahdollisuuksia oli vain kahdella puolueella, joita kumpaakin voidaan luonnehtia varsinaa maltillisiksi tavoitteiltaan. Labourin demokraattinen sosialismi - jota ainakin puolue retorisesti ajoi - käsitti runsaan määrän erilaisia suuntauksia aina sosiaaliliberalismista jyrkempään marxilaisuuteen. Britannian kohdalla ei ollut merkittävää niinkään koko vasemmiston saama kannatus, vaan lähinnä maltillisen, demokraattisen sosialismin suuri kannatus. Sen sijaan kommunistien kannatus oli muihin Euroopan maihin verrattuna pientä, mihin osaltaan vaikutti Labourissa ja ay-liikkeessä vaikuttanut anti-kommunismi.⁴⁵¹

Monet Labourin edustajat puhuivat Britannian tehtävästä vapauden ja oikeudenmukaisuuden yhdistäjänä sekä suunnannäyttäjänä maailmalle. Labourin edustaja Roland Hamilton totesi eräässä parlamenttikeskustelussa kommunismin pitävän kiistattomasti huolen sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja kansakunnan resurssien jakamisesta oikein, eikä nähnyt tältä osin eroavaisuutta Britannian ja Neuvostoliiton välillä. Sen sijaan maat erosivat suhtautumisessa vapauteen ja demokratiaan, joiden merkityksen Britannia on osana länttä aina ymmärtänyt. Britannian järjestelmä sijoittui hänen mukaansa Neuvostoliiton kommunistisen järjestelmän ja Yhdysvaltojen täydellisen kapitalistisen järjestelmän puoli väliin. Yhdysvallat uskoivat vapauteen, johon ei ollut mahdollista yhdistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta, kun taas Neuvostoliitossa uskottiin sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, jota ei voitu yhdistää vapauteen. Hamilton näkikin, että Britanniassa oltiin löytämässä keino vapauden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden yhdistämiseen. Britannian ei tarvinnut pelätä kommunismin valloittavan maailman, sillä brittiläinen demokraattinen sosialismi oli paljon parempi järjestelmä kuin kommunismi.⁴⁵²

Joitakin kertoja Labourin edustajien puheissa tuli esille näkemys Britannian järjestelmästä ”sosiaalisena kokeena”. Labour-ministeri Stanley Evans⁴⁵³ näki erässä keskustelussa sosiaalidemokratian edustavan vaihtoehtoa orjuuttavalle ja autoritaariselle

451Eley 2002, 289, Brown 1982, 289.

452HC 27.10.48 vol.457 cc166-168. Debate on the Address.

453Attleén maatalousministeri.

poliisivaltiolle. Hänen mukaansa Britannia oli aina ollut sosiaalisten kokeiden laboratorio ja tällä hetkellä suurin kokeilu oli poistaa ihmisten puute poistamatta samalla kuitenkaan vapautta.⁴⁵⁴ Sen sijaan konservatiivit olivat useimmiten hyvin pessimistisiä sen suhteen onnistuisiko tämä "suuri kokeilu" ja moni pelotteli tämän johtavan ennen pitkää jyrkempien sosialismin muotojen esiin marssiin. Konservatiivien edustaja Montagu vertasikin Evansin puheenvuoroon jälkeen Britanniaa Itä-Eurooppaan. Hän väitti että monessa itäisen Euroopan maassa sosiaalidemokratia johti lopulta totalitaristiseen järjestelmään ja sama uhkasi nyt myös Britanniaa.⁴⁵⁵ Toisaalta osa Labourin edustajista näki, että *laissez faire* -talous olisi joka tapauksessa tuhoon tuomittu järjestelmä, jolloin vanhalla tiellä jatkaminen ei ollut edes vaihtoehto. Labourin edustaja John McKay väitti rauta- ja terästeollisuuden kansallistamiskeskustelussa markkinatalouden jo tosiasiansa tuhoutuneen ja näki, että sen hetkinen taistelu käytäisiin lähinnä sosiaalidemokratian ja kommunismin välillä. McKay liitti myös sosiaalidemokratiaan vaatimuksen tärkeimpien teollisuuden alojen saattamisesta yhteisöomistukseen, joten tältä osalta järjestelmä ei eronnut kommunismista.⁴⁵⁶

Keskusteluista ei aina käynyt selväksi mitä demokraattinen sosialismi loppujen lopuksi merkitsi. Eli oliko kyseessä laajaan valtion omistukseen pyrkivän sosialismin demokraattisesti hallintoitu muoto, vai ennemminkin puolittain toteutettu sosialismi, jossa merkittävä osa tuotantolaitoksista oli edelleen yksityisissä käsissä. Jotkut näkivät Labourin tavoitteeksi nimenomaisesti 'sekatalouden' (*mixed economy*), jossa sosialismi ei toteutunut sen täydessä dogmaattisessa merkityksessään.⁴⁵⁷ Ensimmäistä kertaa sekatalouden käsite - edellä mainitussa merkityksessä - esiintyi parlamentin keskustelussa vuonna "1945. Arthur Palmer näki teollisuuden tulevaisuuden perustuvan 'sekatalouteen', jossa yksityiset yritykset toimivat sosialisoitujen yritysten rinnalla tai jopa kilpailisivat niiden kanssa.⁴⁵⁸ Aikakauden parlamenttikeskusteluissa on kuitenkin paljon merkkejä siitä, että osa Labourista sen sijaan halusi huomattavasti pidemmälle vietyä sosialismia, kuin edellä kuvattua 'sekataloutta'.

Toisaalta 'sekatalous' hyväksyttiin ajatuksena myös konservatiivien reformistisiivessä. Konservatiivien Macmillan näki kansallistamisesta käydyssä

454HC 15.11.48 vol.458 cc106. Iron and Steel Bill.

455HC 15.11.48 vol.458 cc112-113. Iron and Steel Bill.

456HC 17.11.48 vol.458 cc401. Iron and Steel Bill.

457Eley 2002, 295-296.

458HC 21.08.45 vol.413 cc559. Debate on the Address.

parlamenttikeskustelussa kansan valitsevan halusiko se sosialistisen valtion, jossa tuotanto ja kauppa sekä kaikki ihmisen toimet olivat valtion hallinnassa. Hänen mukaansa missään maailmassa ei ollut sosialistista järjestelmää pystytetty kansan vapaasta tahdosta vaan kaikkialla se oli tapahtunut pakottaen pistimen avulla. Myöhemmin hän lisäsi, että suurin osa Labourin äänestäjistä tuskin halusi sosialistista valtiota vaan lähinnä joidenkin alojen, kuten hiilikaivosten ja energiateollisuuden vahvempaa hallintaa. Sosialistisen valtion sijaan kansan tahto oli ennemmin 'sekatalous'.⁴⁵⁹ Rauta- ja terästeollisuuden kansallistaminen oli ainakin retorisessa mielessä jonkinlainen vedenjakaja sen suhteen, oliko järjestelmä vain 'sekatalous' vai puhuttiinko sosialistisesta järjestelmästä. Monet Labour-edustajista pitivätkin kyseistä kansallistamislakia ideologisesti tärkeänä virstaan pylväänä matkalla kohti sosialistista järjestelmää.

Labourin edustamaan demokraattiseen sosialismiin katsottiin liittyvän vaatimus kansalaisten suuremmasta osallisuudesta päätöksenteossa. Sosialismi tuli saattaakin täytäntöön demokraattisia toimintatapoja noudattaen, toisin kun Neuvostoliitossa, joka oli varoittava esimerkki totalitaristisesta sosialismin muodosta. Kuitenkin demokraattisen sosialismin määritelmä ja sen suhde sekatalouden käsitteeseen jäi edellä kuvatuissakin puheenvuoroissa epäselväksi. Tarkoittiko demokraattinen sosialismi järjestelmää jossa vallitsi samanaikaisesti demokraattinen päätöksenteko ja sosialistinen yhteisomistus? Vai tarkoittiko se juuri jonkinlaista sekatalousjärjestelmää, jossa tuotantolaitokset olivat sekä julkisesti, että yksityisesti omistettuja? Näistä ei ollut Labour-puolueessakaan yksimielisyyttä.

Vapauskäsitteen osalta edelliset puheenvuorot toivat aiempaa paremmin esille sitä tapaa, jolla Labour-poliitikot politisoivat vapauskäsitettä. Vapaus oli suhteellista ja se tuli sovittaa yhteen oikeudenmukaisuuden kanssa. Ei ollut olemassa yhtä vapauden ideaalia, eikä pelkkä poliittinen vapaus riittänyt. Vapauden liittäminen demokratian käsitteeseen olikin hyvin tyypillistä Labour-poliitikkojen puheenvuoroissa ja joskus niitä käytettiin lähes synonyymeina. Demokratia oli Labourin puheenvuoroissa jonkinlainen vastakohta totalitarismille, sillä vapauksien suhteen oli tehtävä kompromisseja, mutta demokratian suhteen ei.

459HC 03.11.48 vol.457 cc961-962, 965-966. Nationalisation.

4.2.4. Sosialismi, demokratia ja vapaus

Konservatiivit vastustivat sosialistista järjestelmää useimmiten juuri vapauden vaarantumiseen vedoten. Yksilön autonomia valtiosta katsottiin tärkeäksi, kun taas taloudellisen vallan keskittäminen samalla taholle, jolla oli poliittinen valta, katsottiin uhaksi yksilön autonomialle. Monet konservatiivit halusivat selkeästi irtisanoutua *laissez faire* -talouden kannattamisesta, mutta toisaalta katsoivat useiden sosialismin muotojen olevan ristiriidassa vapauksien kanssa.⁴⁶⁰ Konservatiivien edustaja Christopher Hollis jakoi sosialismin kahteen luokkaan; marxilaisiin apokalyptisiin sosialisteihin, jotka näkivät kapitalistit paholaisen lapsina ja toisaalta maltillisempiin fabianilaisiin sosialisteihin, jotka vetosivat teknisiin syihin puoltaa sosialismia. Hän halusikin, että sosialistit määrittelisivät millaisia sosialisteja olivat, mutta uskoi maan joka tapauksessa luisuvan sosialismin vuoksi katastrofiin.⁴⁶¹

Niin konservatiivit kuin liberaalit jakoivat näkemyksen yhteiskunnallisten reformien tarpeesta, mutteivät nähneet kansallistamisia ratkaisuna yhteiskunnallisiin ongelmiin. Liberaalien ryhmäjohtaja Davies piti vuoden 1946 istuntokauden avajaiskeskustelussa tulevia talousreformia tarpeellisina, jotta jokainen saisi yhtäläiset mahdollisuudet käyttää kaikkivaltialta saamiaan kykyjään. Hän ei kuitenkaan ollut sen eteen valmis luopumaan hengellisistä oikeuksista (spiritual rights), joita piti reformejakin tärkeämpänä viitaten tässä tuleviin kansallistamisiin. Daviesin mukaan todellinen demokratia ei voinut toteutua sosialistisessa yhteiskunnassa, vaan sosialistinen järjestelmä tarkoitti totalitarismia. Hän myös halusi tietää, oliko hallituksen tarkoitus muodostaa tämän kaltainen yhteiskunta vai oliko reformien tarkoitus tuoda kansalaisille 'suurempi vapaus' (*greater liberty*), josta he eivät aiemmin olleet voineet nauttia.⁴⁶² Seuraavan vuoden avajaiskeskustelussa Davies jatkoi kyseisestä aiheesta. Hän näki Britannian olevan johtavia valtioita maailmassa edistämään vapautta ja vaurautta, mutta näki toisaalta tämän tavoitteen tekopyhyden, sillä istuva hallitus oli rajoittanut enemmän kansalaisten vapauksia kuin yksikään aiempi hallitus rauhan aikana.⁴⁶³ Vaikka liberaalit olivat olleet Attleen hallituskauden alussa suopeita monille hallituksen toimenpiteille niin kannat jyrkkeneivät erityisesti vuoden 1947 talouskriisin jälkeen.

460Dorey 2009a, 45.

461HC 27.10.48 vol.457 cc106-107. Debate on the Address.

462HC 13.11.46 vol.430 cc215-216. Debate on the Address.

463HC 24.10.47 vol.443 cc385. Debate on the Address.

Erityisesti vuoden 1948 kansallistamiskeskustelut herättivät suurta huolta yhteiskunnan suunnasta. Britanniaa verrattiin milloin kommunistiseen Neuvostoliittoon, milloin fasistiseen Saksaan tai Italiaan. Konservatiivien edustaja Darling katsoi kansallistamista koskevassa keskustelussa hallituksen tarkoituksen olevan valtion saattaminen entistä enemmän kollektiivisemmaksi, jossa ei ollut yksityisomistusta vaan muistutti lähinnä kommunismia. Darling varoitti myös ristiriidasta sen välillä, hallitsiko teollisuutta valtio vai työläiset, sekä muistutti syndikalismin ja korporatiivisen valtion vaaroista mainiten Mussolinin Italian varoittavana esimerkkinä tästä.⁴⁶⁴

Kun Labour-poliitikot yhdistivät vapauskäsitteeseensä usein demokratian, niin konservatiivien kohdalla tämä ei ollut aivan yhtä yksinkertaista, kuten olemme jo saaneet huomata. Toisaalta monissa konservatiivien ja liberaalien puheenvuoroissa sosialismi esitettiin samanaikaisesti sekä vapauden, että demokratian vastakohtana, sillä sosialismi merkitsi käytännön tasolla totalitarismia. Kun Labour-poliitikot kehittivät puheissaan erilaisia konstruktioita, jotka niputtivat erilaisia ideaaleja – kuten vapaus, oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo – yhteen niin oppositio pyrki esittämään kaiken kaksinapaisena ”hyvän ja pahan akselina”. Ei ollut olemassa kompromisseja, joissa sosialistinen järjestelmä sisällyttäisi itseensä vapauden tai demokratian muotoja. Vapaus ja demokratia olivatkin opposition puheenvuoroissa lähes aina eri puolella kuin sosialismi, maaorjuus ja totalitarismi. Hayekin ja Popperin kaltaisten yhteiskunta-teoreetikoiden silminnäkijäkertomukset demokratian luisumisesta totalitarismiin sopikin hyvin tähän retoriseen tarinaan.

464HC 02.11.48 vol.457 cc774-779. Nationalisation.

V PÄÄTÄNTÖ

Tutkimukseni pyrki käsittelemään vapauskäsitteen käyttöä ja merkityksiä toisen maailmansodan jälkeisessä Britanniassa. Keskeisin tutkimuskysymykseni oli millaisilla vapauskäsitteillä Britannian puolueet puolustivat ja vastustivat valtion roolin kasvattamista parlamentin alahuoneen keskusteluissa 1945-50. Tutkimustani voisi todeta aluksi sen, että työ ei ollut helppo. Vapauskäsite esiintyi hyvin moninaisena useassa erilaisessa keskustelussa, joiden taustoittaminen vaati työnsä ja asiayhteyksien löytäminen aikansa. Tutkimustuloksista voisi todeta aluksi sen, että vapauskäsitteen käyttö myötäili paljon hallitus-oppositio-jakoa. Voisikin sanoa, että useimmiten parlamentaarikkojen puheenvuoroista sai selville puoluekannan ilman tarkistamatta henkilön puoluekanta. Sen verta voimakkaasti puoluekanta vaikutti tapaan puhua vapaudesta. Toinen merkittävä huomio on parlamentin ulkopuolella käydyin yhteiskuntateoreettisen keskustelun vahva linkittyminen parlamenttikeskusteluun. Hayekin *Road to Serfdom* teoksen fraasit totalitaristisesta vallankäytöstä kuuluivat konservatiivien retoriikkaan hyvin keskeisesti, kun nämä vastustivat Labourin politiikkaa. Seuraavaksi hieman yhteenvetoa työstäni.

Aloitin varsinaisen parlamenttiaineiston analyysin tutkimukseni kolmannesta luvusta. Aluksi käsitelin hieman toisen maailmansodan aikaista taustaa. Rooseveltin vuonna 1941 pitämä 'neljän vapauden puhe' ja tämän jälkeinen Atlantin julistus osoittautuivat hyväksi lähtölaukauksiksi analyysilleni. Mielenkiintoista oli huomata, miten nopeasti Rooseveltin käyttämä 'vapaus puutteesta' -käsitefraasi levisi brittiläiseen parlamenttikeskusteluun ja muodostui keskeiseksi käsitteeksi toisen maailmansodan aikana

sosiaaliturvasta käydyissä keskusteluissa. Sodan jälkeen keskusteltiinkin paljon siitä, miten 'vapaus puutteesta' käytännön tasolla toteutettaisiin. Sosiaaliturvalaista käydyissä keskusteluissa Labour-poliitikot yhdistivät vapauden sosiaalisiin oikeuksiin vaatien vähimmäistarpeiden turvaamista kaikille kansalaisille ilman harkinnanvaltaa. Sosiaaliturvan ja terveydenhuollon ohella monet olivat valmiita tekemään myös työstä oikeuden puhuen vapaudesta työhön. Konservatiivit sen sijaan vaativat oikeuksien ja velvollisuuksien tasapainoa luoden retoriikallaan kuvaa kahlitsevasta ja konemaisesta valtiovallasta. Erityisesti terveydenhuoltouudistuksen yhteydessä he asettuivat poikkiteloin vastustamaan lääkärin työpaikanvalinnan rajoittamista, joita Labour perusteli terveystalouden turvaamisella kaikille kansalaisilleen.

Aineistossani toistui jatkuvasti Labourin kannanotot taloudellisten voimien tyranniasta sekä voitontavoittelijoiden ahneudesta. Labour-poliitikot puhuivatkin usein työmiehen vapaudesta, joka oli monesti eri asia kuin voitontavoittelijoiden vapaus. Kyseinen vapauden muoto läheni monesti kaikkien ihmisten materiaalistien perustarpeiden tyydyttymistä, joka vaati kollektiivisia ponnisteluja. Tämän vapauden saavuttamiseksi nähtiin tarpeelliseksi valtion toimesta tapahtuva talouselämän sekä tarvittaessa myös työntekijöiden työpaikanvalinnan rajoittaminen. Konservatiivien silmissä tällaiset toimet, joita usein perusteltiin yleisellä edulla, olivat luonteeltaan vapauden riistoa. Työpaikan vapaan valinnan rajoittamista vastustettiin puhumalla maaorjuudesta, sekä toisaalta totalitaristisesta vallankäytöstä. Konservatiiveille totalitarismia oli erityisesti vallan karkaaminen hallituksen ministereille ja näkemys tämän vallankäytön mielivaltaisuudesta. Sen sijaan Labour puolustautui vetoamalla harjoitetun taloudellisen suunnittelun demokraattisuuteen sekä poikkeustilaan, joka vaati valtion sääntelytoimenpiteitä. Toisaalta konservatiivit näkivät myös rauhanaikaiset poikkeustilat totalitaristisena vallankäyttönä, sillä katsoivat vain sota-ajan voivan oikeuttaa vapauksien rajoittamisen.

Kenties suurimmaksi kiistakysymykseksi läpi käydyssä aineistossa osoittautuivat kuitenkin kansallistamiset. Labour-poliitikot vaativat puheenvuoroissaan parempaa tuotannollista tehokkuutta ja katsoivat ainoaksi keinoksi tähän tärkeimpien teollisuudenalojen kansallistamisen. Tuotannon siirtäminen voitontavoittelijoiden käsistä valtiolle mahdollistaisi tuotannon rationalisoinnin ja sitä kautta myös paremman tarpeiden tyydyttymisen. Toisaalta osa Labour-poliitikoista näki puheenvuoroissa kansallistamiset taloudellisen demokratian toteuttajana. Näissä puheenvuoroissa

korostettiin usein työläisten mahdollisuutta vaikuttaa työhönsä ja osallistua sitä koskevaan päätöksentekoon, mutta todellisuudessa taloudellinen demokratia merkitsi lähinnä vallan siirtämistä parlamentille. Sen sijaan konservatiivit katsoivat parlamentaarisen valvonnan olevan heikkoa ja vallan todellisuudessa karanneen hallituksen ministereille. Konservatiivit katsoivatkin, että kansallistamisesta oli seurauksena taloudellisen vallan keskittyminen valtiolle, mikä soti heidän vapauskäsityksiä vastaan. Taloudellinen valta tulikin olla hajautettu yksilöille ja yksilöt taloudellisesti autonomisia suhteessa valtioon, jotta vapaus voisi toteutua. Kansallistamiset ja vallan keskittyminen katsottiinkin konservatiivien leiristä uhaksi erityisesti yksilön – niin kuluttajan kuin työntekijän – valinnanvapaudelle.

Vallan demokraattisuuden liittyvät kysymykset korostuivat erityisesti neljännessä luvussa läpikäydyssä aineistossa. Nostin entisestään esille demokratiaan, vapauteen ja näiden vastakäsitteenä esiintyvään totalitarismiin liittyvää rajankäyntiä. Labourin demokraattiseen sosialismiin kuului parlamentaaristen toimintatapojen kunnioittaminen, mutta Attleen hallituksen toiminta keräsi jatkuvaa kritiikkiä opposition suunnalta. Taustalla oli konservatiivien huoli siitä, että Labour-hallitus siirtäisi Britannian sosialismiin demokraattisia menetelmiä hyväksi käyttäen. Erityisen vakavana katsottiin parlamentaarisen puheajan rajaamiset, opposition kohtelu valiokuntatasolla sekä enemmistövallan röyhkeä hyödyntäminen. Konservatiivit yhdistivät puheenvuoroissa vapauden toteutumisen perustuslain kunnioittamiseen, jota liika demokratia voisi pahimmillaan uhata. Parlamentin ylähuoneen veto-oikeuden rajaaminen kahdesta vuodesta yhteen vuoteen katsottiinkin vaarantavan järjestelmän toimivuuden, sillä tämä helpottaisi vapaan yhteiskunnan muuttamista alahuoneen enemmistö turvin totalitaristiseksi yhteiskunnaksi.

Neljännessä luvussa toin esille myös ammattiliittojen asemaa ja siitä käytyä keskustelua. Vuoden 1927 ammattiliittolain kumoaminen oli tärkeä symbolinen päämäärä Labour-puolueelle, sillä se oli rajoittanut työläisten lakkovapautta merkittävästi. Toisaalta se oli myös rajoittanut tietyillä aloilla mahdollisuutta kuulua liittoon, sekä tehnyt hankalemmaksi saada jäseniä liittojen kautta puolueeseen. Uusi ammattiliittolaki sen sijaan nähtiin opposition suunnalta sopimisen vapauden rajoittamisena ja vievän kansakuntaa kohti yhden puolueen järjestelmään. Pahana konservatiivit pitivät myös sitä, että lakko-oikeuden rajaamiset kumottiin, jolloin ammattiliitot voisivat helpommin painostaa demokraattisia päätöksentekuelimiä. Koska

legitiimi vallankäyttö voisi tämän seurauksena vaarantua, niin myös vapaus oli näin ollen uhattuna. Konservatiivit vetosivatkin laillisuusperiaatteen toimivuuden turvaamiseen ja korostivat tätä vapauden peruspilarina. Myös Hayekin maalailemiin uhkakuviin totalitarismiin luisumisesta vedottiin, kuten vedottiin monessa muussakin aikakauden keskustelussa.

Merkille pantavaa on, että monissa Labourin puheenvuoroissa käy ilmi vapauskäsitteen poliittisuus. Oli siis olemassa monia vapauskäsitteitä, joiden välillä tulee tehdä poliittisia valintoja. Pääoman omistajien vapaus esitetäänkin monesti vastakohtana Labourin puolustamille vapauksille, mistä syystä pääoman omistajien vapautta tuli rajata. Vapaus oli Labour-poliitikoille usein myös kollektiivista toimintaa vaativaa. Yksilöt saivat vapauden yhteisössä ja olivat myös riippuvaisia sen tarjoamasta turvasta. Toisaalta yksilöiden oli myös luovuttava vapauksistaan, jotta kollektiivinen turva toteutuisi. Vapaus myös monessa mielessä materialisoitui Labour-poliitikkojen puheissa toimeentuloksi, ruoaksi, asunnoksi ja työpaikaksi. Labour-poliitikkojen käyttämät vapauskäsitteet sisälsivät usein myös vaatimuksen oikeudenmukaisesta tulonjaosta, jotta taloudellisesti vahvempi ei sortaisi heikompaa. Yleensä ratkaisuksi esitettiinkin taloudellisen vallan siirtämistä yhteisön demokraattiseen hallintaan, jolloin kukaan ei voisi sortaa toista. Toisaalta demokratia oli käsitteenä hyvin monimerkityksellinen, eikä se ollut aina vain parlamentaarista demokratiaa, vaan joskus myös työpaikoilla tapahtuvaa demokratiaa. Monien Labour-poliitikkojen puheissa demokratia olikin lähes synonyymi vapaudelle. Toisaalta demokratian vastakohtaksi Labourin puheenvuoroissa näyttäytyy totalitarismi, kun taas vapauden vastakohta on monesti taloudellisten voimien tyrannia.

Konservatiivien käyttämä vapauskäsite oli useimmiten luonteeltaan kollektiivisen sijaan yksilöllinen ja henkilökohtainen. Se ei ollut samalla tavalla riippuvainen yhteisöstä kuin Labourin puheissa esiin tullut vapaus. Kun Labour-poliitikkojen käyttämä vapauskäsite on lähellä alussa kuvaamaani taloudellista vapautta, niin konservatiivien vapauskäsite on enemmän poliittista vapautta. Konservatiivit puhuivatkin vapaudesta useimmiten rajoitteiden poissaolona, sekä yksilön autonomiana valtiosta. Valtio ei saanut puuttua liikaa yksilön elämään, eikä varsinkaan tämän toimeliaisuuteen rajoittamalla liikaa taloudellisen menestymisen mahdollisuuksia. Kun Labour painotti yhteisön demokraattisia valintoja niin konservatiivit halusivat pitää

valinnanvapauden yksilöllä. Vapauden tae oli jossain määrin myös vallan säilyminen parlamentilla ja tästä näkökulmasta vapautta uhkasi hallituksen harjoittama kabinettipäättökseteko, jossa parlamentti oli vain kumileimasin. Toisaalta vapauden kannalta demokratiaa tärkeämpää olikin laillisuusperiaatteen toteutuminen, jonka noudattamista vaadittiin laillisen hallitusvallan vastakohtaan eli totalitarismin kautta. Vapauden vastakohtana esitettiin paitsi totalitarismi, mutta myös tasa-arvoa tavoitteleva byrokraattinen valtio, joka kahlitsisi ihmisen. Sosialismi monessa mielessä rinnastettiin totalitarismiin ollen loppujen lopuksi vastakohta lähes kaikelle, jota konservatiivit puolustivat.

Kaiken kaikkiaan tutkimukseni ei varmastikaan ollut kaiken tyhjentävä analyysi vapauskäsitteen käytöstä Britannian parlamenttikeskusteluissa tuona aikana, vaan enemmän alku sellaiselle. Jos tutkimustani haluaa jalostaa, niin monipaikkaisen analyysin laajentaminen ja syventäminen antaisi varmasti lisää valoa tilanteesta, jossa parlamenttikeskustelut käytiin. Kiinnostavaa olisi tutkia myös muiden, erityisesti niiden maiden parlamentti-keskusteluja, joilla voidaan katsoa olleen yhteys Britannian parlamenttikeskusteluihin. Myös parlamentaarikkojen tekemien julkaisujen ja kirjojen tutkiminen voisi avartaa näkökulmaa, mutta tämä vaatisi aineiston saamista käsiin. Sen sijaan yksi mahdollinen jatkotutkimuksen aihe olisi tutkia vuodesta 1951 alkanutta Churchillin konservatiivi-hallituksen aikaista parlamenttikeskustelua ja vertailla sitä Attleen aikaiseen keskusteluun. Tämä hallitus-oppositio asetelman päälaelleen kääntyminen voisi antaa uusia näkökulmia Britannian puolueiden vapausretoriikkaan. Toinen mielenkiintoinen kahden eri aikakauden välinen vertailu voisi olla Attleen hallituskauden aikaisen keskustelun vertaaminen Callaghanin Labour-hallituksen vuosien 1976-79 aikaisiin keskusteluun. Kyseinen hallitus oli viimeinen hallitus ennen Margaret Thatcherin konservatiivipuolueen valtakautta, joka merkitsi suurta suunnanmuutosta Attleen kaudesta alkaneelle hyvinvointivaltio politiikalle.

LÄHTEET

Tietokannat

Hansard 1803-2005. hansard.millbanksystems.com (viitattu 15.12.2015).

House of Commons Parliamentary Papers. www.parliament.uk (viitattu 15.12.2015).

Sanomalehdet

British Medical Journal (1946) (viitattu 15.12.2015).

Manchester Guardian (1932-49) (viitattu 15.12.2015).

The Times (1945-49) (viitattu 15.12.2015).

Verkkosivut

Atlantic Charter 1941. <http://www.fdrlibrary.marist.edu/aboutfdr/atlanticcharter.html> (viitattu 15.12.2015).

Conservative Party General Election Manifesto (1945). www.conservative-party.net/manifestos/1945/1945-conservative-manifesto.shtml (viitattu 15.12.2015).

Control of Engagement Order 1947.
<http://www.unionhistory.info/britainatwork/emuweb/objects/nofdigi/tuc/imagedisplay.php?irn=1551> (viitattu 15.12.2015).

Declaration of Human Rights 1949. <http://www.un.org/en/documents/udhr/> (viitattu 15.12.2015).

Labour Party Election Manifesto (1945). www.labour-party.org.uk/manifestos/1945/1945-labour-manifesto.shtml (viitattu 15.12.2015).

The Four Freedoms Speech 1941. <http://voicesofdemocracy.umd.edu/fdr-the-four-freedoms-speech-text> (viitattu 15.12.2015).

Aikalaiskirjallisuus

Belloc, Hilaire (1938), *The Way Out – Secured Capitalism*, Teoksessa: *Social Justice* 2A(2): 4. <https://www.unz.org/Public/SocialJustice-1938jul11-00004> (viitattu 15.12.2015).

Berlin, Isaiah (1958), *Two Concepts of Liberty*. Teoksessa: Berlin, Isaiah (1969), *Four Essays of Liberty* 118-172. Oxford University Press.

Beveridge, William (1942), *Social Insurance and Allied Services*. <http://www.scielosp.org> (viitattu 15.12.2015).

Burnham, James (1941), *The Managerial Revolution*. Praeger. <http://m.friendfeed-media.com> (viitattu 15.12.2015).

Durbin, E. M. F. (1940), *The Politics of Democratic Socialism*. George Routledge and Sons.

Hayek, F. A. (1944), *Road to Serfdom*. Routledge Press.

Hayek, F. A. (1956), *Road to Serfdom*. The University of Chicago Press.

Keynes, John Maynard (1935), *The General Theory of Employment, Interest and Money*.

Laski, Harold (1925), *The Grammar of Politics*. Yale University Press.

Laski, Harold (1930), *Liberty in the Modern State*. Harper & Brothers.

Macmillan, Harold (1938), *The Middle Way*. Macmillan & Co Ltd.

Mannheim, Karl (1940), *Man and Society in an Age of Reconstruction*. Routledge.

Oakeshott, Michael (1947), *Rationalism in politics*. Teoksessa: Oakeshott, Michael (1962), *Rationalism in politics and other essays* 5-42. Methuen & Co Ltd.

Polanyi, Karl (2009), *Suuri Murros*. Vastapaino. Suomentanut Natasha Vilokkinen. *Alkuetos The Great Transformation* (1944).

Popper, Karl (1945a), *The Open Society and its Enemies. Volume 1: The Spell of Plato*. Routledge.

Popper, Karl (1945b), *The Open Society and its Enemies. Volume 2: The High Tide of Prophecy: Hegel, Marx, and the Aftermath*. Routledge.

Wootton, Barbara (1945), *Freedom under Planning*. The University of North Carolina Press. (Archive.org)

Tutkimuskirjallisuus

Addison, Paul (1975), *The Road to 1945: British Politics and the Second World War*. Cape.

Backhouse, Roger E., Bateman, Bradley W. (2011), *Capitalist Revolutionary : John Maynard Keynes*. Harvard University Press. (Ebrary, JY).

Barker, Rodney (1978), *Political Ideas in Modern Britain*. Methuen & Co Ltd.

Barker, Rodney (1994). *Politics, Peoples and Government*. Macmillan Press.

Birch, Anthony H. (1993), *The Concepts and Theories of Modern Democracy*. Routledge.

Booth, P.M., Dickinson, G.M. (1998), *Public or private? Insurance and pensions*. Teoksessa: Sorell, Tom (1998), *Health Care, Ethics and Insurance*. Routledge.

Brown, Kenneth D. (1982), *The English Labour Movement 1700-1951*. Cambridge University Press.

Caldwell, Bruce (2008), *Hayek's Challenge: An Intellectual Biography of F. A. Hayek*. University of Chicago Press. (Ebrary, JY).

Chick, Martin (2002), *Industrial Policy in Britain 1945-1951: Economic Planning, Nationalisation and the Labour Governments*. Cambridge University Press.

Clarke, Peter (1997), *Hope and Glory – Britain 1900-1990*. Penguin Group.

Devons, Ely (1970), *Papers on Planning and Economic Management*. Manchester University Press.

Dommett, Katharine (2014), *Ideological Quietism? Ideology and Party Politics in Britain*. *Political Studies*, doi: 10.1111/1467-9248.12160.

Dorey, Peter (2009), *British Conservatism and Trade Unionism, 1945–1964*. Ashgate Publishing Ltd. (Ebrary, JY).

Dorey, Peter (2009), Individual Liberty Versus Industrial Order: Conservatives and the Trade Union Closed Shop 1946–90. *Teoksessa: Contemporary British History Vol. 23.* s.221-244.

Eley, Geoff (2002), *Forging Democracy: The History of the Left in Europe 1850-2000.* Oxford University Press. (Ebrary, JY).

Ellison, Nick (1994), *Egalitarian Thought and Labour Politics.* Routledge. (Ebrary, JY).

Farrant, Andrew, Tynan, Nicola (2012), Sir Waldron Smithers and the Long Walk to Finchley. *Economic Affairs*, vol. 32, no. 1, 43-47.

Farrant, Andrew, Tynan, Nicola (2012), Sir Waldron Smithers and the Muddle of the Tory Middle. *Economic Affairs*, vol. 32, no. 2, 63-67.

Fox, Daniel M. (1986), *The National Health Service and the Second World War: the elaboration of consensus.* *Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), War and social change* s.35-57. Manchester University Press.

Fox, Daniel M. (1986), *Health Policies, Health Politics: The British and American Experience 1911-1965.* Princeton University Press.

Freeden, Michael (1978), *New Liberalism.* Oxford University Press.

Freeden, Michael (1986), *Liberalism Divided.* Oxford University Press.

Freeden, Michael (1996), *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach.* Clarendon Press.

Freeden, Michael (2004), *Liberal Languages: Ideological Imaginations and Twentieth-Century Progressive Thought.* Princeton University Press. (Ebrary, JY).

Gladstone, David (1995), *British Social Welfare.* Routledge.

Grant, Moyra (2009), *UK Parliament.* Edinburgh University Press. (Ebrary, JY).

Greenleaf, W.H. (1983a), *The British Political Tradition vol. 1: The Rise of Collectivism.* Cambridge University Press.

Greenleaf, W.H. (1983b), *The British Political Tradition vol. 2: Ideological Heritage.* Cambridge University Press.

Greenleaf, W.H. (1987), *The British Political Tradition vol. 3: A Much Governed Nation Part 1.* Cambridge University Press.

Harris, Jose (1986), *Political ideas and the debate on State welfare, 1940-45.* *Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), War and social change* s.233-263. Manchester University Press.

Hacohen, Malachi Haim (2002), *Karl Popper - The Formative Years, 1902-1945:*

Politics and Philosophy in Interwar Vienna. Cambridge University Press.

Hampsher-Monk, Iain (1998), *Speech Acts, Languages or Conceptual History?* Teoksessa: Iain Hampsher-Monk, Karin Tilmans, Frank van Vree (toim.), *History of Concepts: Comparative Perspectives* s.43-47. Amsterdam University Press.

Havardi, Jeremy (2010), *Greatest Briton: Essays on Winston Churchill's Life and Political Philosophy*. Shephard-Walwyn. (Ebrary, JY).

Havighurst, Alfred F. (1979), *Britain in Transition*. The University of Chicago Press.

Hindess, Barry (1986), *Freedom, Equality and the Market : Arguments on Social Policy*. Routledge. (Ebrary, JY).

Ihalainen Pasi, Palonen Kari (2009), *Parliamentary sources in the comparative study of conceptual history: methodological aspects and illustrations of a research proposal*. Routledge/Taylor & Francis.

Ihalainen, Pasi (2016), *European Parliamentary Experiences from a Conceptual Historical Perspective*. Teoksessa: Ihalainen, Pasi, Ilie, Cornelia, Palonen, Kari (2016), *Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of a European Concept*. Berghahn Books.

Jackson, Ben (2007), *Critical Labour Movement Studies: Equality and the British Left: A Study in Progressive Political Thought, 1900-64*. Manchester University Press. (Ebrary, JY).

Jackson, Ben (2012), *Property-Owning Democracy: A Short History*. Teoksessa: O'Neill, Martin, Williamson, Thad (2012), *Property-Owning Democracy: Rawls and Beyond* s.33-52. Blackwell Publishing Ltd.

Jones, Kathleen (1991), *The Making of Social Policy in Britain 1830-1990*. The Athlone Press Ltd.

Judt, Tony (2005), *Postwar: A History of Europe Since 1945*. Penguin Books.

Kokkonen, Tuomas (2004), *Sosiaaliset oikeudet ja sosiaalipolitiikka: T. H. Marshallin näkökulma hyvinvointivaltioon*. Teoksessa: *Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu* (2004): 4, 4.artikkeli. <http://elektra.helsinki.fi/se/p/politiikka/46/4/sosiaali.pdf> (viitattu 15.12.2015).

Kynaston, David (2007), *Austerity Britain 1945-51*. Bloomsbury Publishing plc.

Lamb, Peter (2004), *Harold Laski : Problems of Democracy, the Sovereign State, and International Society*. Palgrave Macmillan. (Ebrary, JY).

Lewin, Leif (1988), *Ideology and Strategy: A Century of Swedish Politics*. Cambridge University Press.

- Lund, Brian (2002) *Understanding State Welfare: Social Justice or Social Exclusion?*. SAGE Publications Inc. (Ebrary, JY).
- MacLeod, Rory (1986), *The promise of full employment*. Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), *War and social change* s.78-100. Manchester University Press.
- Marvick, Arthur, Plump, J. H. (1982), *British Society since 1945*. Penguin Group.
- Morgan, Kenneth O. (1984), *Labour in power*. Oxford University Press.
- Morgan, Kenneth O. (1990), *British History 1945-1989*. Oxford University Press.
- Muller, Jan-Werner (2011), *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe*. Yale University Press. (Ebrary, JY).
- Page, Robert M. (2007), *Revisiting the Welfare State*. McGraw-Hill Education.
- Palonen, Kari (1997), *Kootut retoriikat*. Jyväskylän yliopistopaino.
- Palonen, Kari (2008), *Speaking Pro et Contra: The Rhetorical Intelligibility of Parliamentary Politics and the Political Intelligibility of Parliamentary Rhetoric*. Teoksessa: Soininen, Suvi (2008), *The Parliamentary Style of Politics* s.61-81. Helsinki University Print.
- Palonen, Kari (2012), *Parlamentarismi poliittisena retoriikkana*. Vastapaino.
- Peart, Sandra J., Levy, David M. (2013), *F. A. Hayek and the Modern Economy: Economic Organization and Activity*. Palgrave Macmillan.
- Pelling, Henry (1970), *Britain and the Second World War*. Collins.
- Pitchford, Mark (2011), *Conservative Party and the Extreme Right, 1945-1975*. Manchester University Press. (Ebrary, JY).
- Pugh, Martin (2002), *The Making of Modern British Politics, 1867-1939*. Wiley-Blackwell.
- Raina, Peter (2013), *House of Lords Reform: A History, Volume 2: 1943-1958: Hopes Rekindled*. Peter Lang AG. (Ebrary, JY).
- Rawls, John (1971), *A Theory of Justice* suom. Pursiainen, Terho (1988), *Oikeudenmukaisuusteoria*. WSOY.
- Rogers Robert, Walters, Rhodri (1987), *How Parliament Works*. Pearson Education Ltd.
- Rose, Ed (2008), *Employment Relations*. Pearson Education.
- Roshwald, Mordecai (2000), *Liberty: Its Meaning & Scope*. Greenwood Press. (Ebrary, JY).

Seaward Paul, Ihalainen, Pasi (2016), *Key Concepts for Parliament in Britain*. Teoksessa: Ihalainen, Pasi, Ilie, Cornelia, Palonen, Kari (2016), *Parliament and Parliamentarism: A Comparative History of a European Concept*. Berghahn Books.

Skinner, Quentin (2002), *Visions of Politics vol 1: Regarding method*. Cambridge University Press.

Soininen, Suvi (2003), *From a 'Necessary Evil' to an Art of Contingency*. University of Jyväskylä.

Soininen, Suvi (2008), *A Rubber Stamp or a Stage of Debate? Approaches to Parliament in 1930's and 1940's British Political Theory*. Teoksessa: Soininen, Suvi (2008), *The Parliamentary Style of Politics* s.61-81. Helsinki University Print.

Soininen, Suvi (2008), *Vapaus, valtio ja politiikka*. Julkaisussa: Niin & Näin, <http://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn083-11.pdf> (viitattu 15.12.2015).

Stevenson, John (1984), *British Society 1914-45*. Penguin Books Ltd.

Stevenson, John (1986), *Planner's Moon? The Second World War and the planning movement*. Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), *War and social change* s.58-77. Manchester University Press.

Therborn, Göran (1995), *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies 1945–2000*. Sage.

Thom, Deborah (1986), *The 1944 Education Act: the 'art of the possible'*. Teoksessa: Smith, Harold L. (1986), *War and social change* s.101-128. Manchester University Press.

Tomlinson, Jim (2002), *Democratic Socialism and Economic Policy: The Attlee Years, 1945-1951*. Cambridge University Press.

Williams, Juliet A. (2005), *Liberalism and the Limits of Power*. Palgrave Macmillan. (Ebrary, JY).